

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

AARBOG

FOR HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

AARBOG
FOR HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

AARBOG
FOR HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

XXXVII

SLAGELSE

HANDELSTRYKKERIET

1950

REDAKTIONSUDVALGET

Skoleinspektør *J. Heltoft*, Haslev

Kontorchef, cand. mag. *Gunnar Knudsen*
(Stednavneudvalget)

Lektor, dr. phil. *Poul Helms*, Sorø

INDHOLD AF XXXVII BIND

Hellig Anders Pilgrimsrejse	7
<i>Af J. O. Kock</i>	
To Folketingsmænd	16
<i>Af Rasmus Nielsen</i>	
Gimlingetorp og Lystager	40
<i>Af Johs. T. Christensen</i>	
Forstvæsenet under Borreby og Basnæs	76
<i>Af M. A. Ebbesen</i>	
Kyse By og Gods før 1688	100
<i>Af Erling Petersen</i>	
Vandmøller i Sorø Amt	122
<i>Af Fritz Jacobsen</i>	
Aarsmødet	166

BESTYRELSEN :

Amtmand *V. Topsøe*, Sorø, formand.
Arkitekt *Erlangsen*, Korsør.
Kontorchef *Gunnar Knudsen*, Charlottenlund.
Skoleinspektør *J. Heltoft*, Haslev.
Overlærer *Fritz Jacobsen*, Slagelse, kasserer og sekretær.
Bankdirektør *Valdorf-Hansen*, Ringsted.
Adjunkt *P. Kierkegaard*, Herlufsholm.
Gdr. *Jobs. T. Christensen*, Benløse.
Lektor, dr. phil. *P. Helms*, Sorø.

REPRÆSENTANTER :

Førstelærer *M. A. Ebbesen*, Stigsnæs.
Kunstmaler *Steen Danielsen*, Bisserup.
Musikdirektør *Laurits Hansen*, Ringsted.
Lærer *I. G. Høgsvig*, Bistrup.
Gdr., sogneraadsformand *Sigfred Petersen*, Spiellerup.
Sognepræst *A. Lambert-Jensen*, Kvislemark.
Førstelærer *L. P. Larsen*, Høve.
Førstelærer *H. C. Hansen*, Sneslev.
Førstelærer *Nellemann Larsen*, Sdr. Bjerge.
Førstelærer *Bruun Simonsen*, Vigersted.

Hellig Anders' pilgrimsrejse

Af J. O. Kock.

Det er kun lidt, vi med sikkerhed véd om Hellig Anders*). Det regnes for givet, at han var præst ved Sankt Peders kirke i Slagelse og døde o. år 1205, og det er vel sandsynligt, at han har foretaget en pilgrimsrejse til det hellige land.

I den middelalderlige, latinske helgenlegende om Hellig Anders er pilgrimsrejsen det første og det udførligst omtalte af hans underer. Denne helgenlegende kendes nu kun i sene afskrifter; originalen er gået tabt og dermed muligheden for nøje at fastslå dens alder. Efter indledningsordene at dømme synes den først at være forfattet lang tid, måske flere menneskealdre efter hans død.

Legenden fortæller, at Hellig Anders sammen med tolv Slagelse-borgere drog over havet til det hellige land. Efter at de længe var blevet opholdt dér, skete det netop på påskedag, at de fik god vind, og det øvrige rejseselskab skyndte sig ned til havet for at drage hjem, men Hellig Anders ville ikke med, før han havde hørt messe ved Herrens grav, og blev derfor alene tilbage. Da gudstjenesten var forbi, drog også han af sted, men undervejs, da han kastede sig ned for at bede, faldt han i søvn. Mens han sov, så han i et syn en rytter på en vælig hest. Rytteren tog ham op hos sig på hesten, og det forekom ham, at de fór af sted gennem luften. Da han våg-

*) Se den udførlige afhandling af Gunnar Knudsen i årbogens 1. bind (1912), s. 10—53.

nede op, lå han på en høj; han troede, at han stadig var i det hellige land, og blev derfor meget forbavset ved at høre nogle hyrder tale dansk sammen. Det viste sig da, at han var tæt ved sin hjemby, og at det var påskedags aften. Således gik det til, at han samme dag hørte messe i Jerusalem og sang aften-sang i Slagelse. Dagen efter drog han igen på pilgrimsfærd, først til Santiago i Spanien og derefter til Hellig Olav i Norge, før hans rejsefæller kom tilbage fra det hellige land til Slagelse.

Det sidste er ikke helt klart i den latinske tekst, men det synes at være meningen, at de to sidste pilgrimsrejser ligeledes er foretaget med den fremmede rytters hjælp; ellers var der jo ingen grund til at fremhæve, hvor hurtigt rejserne gennemførtes.

Historien om pilgrimsrejsen nåede hurtigt til udlandet, idet den fortælles af augustinermunken Thomas fra Chantimpré (1201—63) i hans „Bog om bierne“. Thomas siger selv, at han havde hørt historien af en dansk munk, og visse ting lader formode, at det var o. år 1225, han traf sin hjemmelsmand. Thomas nævner ikke Slagelse ved navn, men ellers fortælles historien som i helgenlegenden. Rejserne til Santiago og Hellig Olav omtales dog ikke.

I denne fortælling om Hellig Anders' ridt ser Gunnar Knudsen en fortsættelse af gamle hedenske forestillinger. Den minder om Odin, som på sin ottefodede hest Slejpnir red gennem luften hen over landene, og navnlig Saksos fortælling om kong Hadding. Disse hedenske forestillinger lever videre i de mange sagn om den natlige jæger, som under forskellige navne går igen overalt i Norden. Hvis Anders-legenden havde været af ren kirkelig oprindelse, skulle det have været en engel,

som var fløjet tilbage med ham i favnen. Det må derfor være folket, der ud fra sine egne forestillinger har dannet legenden, og kirken har valgt at godkende den i stedet for at bekæmpe den som overtro. Hans Olrik*) hylder den samme opfattelse, når han taler om „oldsagnene om det overnaturlige ridt, der ved et af folketroens uberegnelige luner har knyttet sig til den gode Slagelsepræst“.

Det er muligt, at almuens forestillinger om natlige ryttere har medført, at den lettere har tilegnet sig legenden om ridtet, men det turde være tvivlsomt, om legenden i sin oprindelse er folkelig.

Den natlige jæger bevæger sig ligesom Hellig Anders' hjælper gennem luften på en flyvende hest, men dermed hører ligheden op*). Jægeren er et uhyggeligt, ulykkevarslende væsen, der snart forfølger skovens kvindelige troldvæsener eller skovtroldene, snart gør indbrud i menneskers huse og bortfører husdyr, som han fodrer sine glubske hunde med. „Grundtrækket i hans væsen er det vilde; han er overvejende fjendtlig mod mennesker. Han røver føden til sine hunde, han varsler krig og ulykke; menneskene søger ufravigelig at låse af for ham. Enkelte vinder hans taknemlighed, dog på helt tilfældig måde; alt i alt er hans gaver højst sjældne, mens hans ulykker hører til de daglige oplevelser“. (Axel Olrik.)

Saksos fortælling om kong Hadding har lidt mere lighed med Anders-legenden. Hadding og hans fostbroder Liser yppede strid med kurernes høvding Loker, men blev slagne i striden; Hadding flygtede, og en enøjet gubbe førte ham på

*) Danske helgeners levned i oversættelse ved Hans Olrik (1893—94), s. 319.

*) Sagnene om den natlige jæger er bl. a. behandlet af Axel Olrik i tidsskriftet *Dania* (VIII, 1901, s. 139—173: Odinsjægeren i Jylland).

sin hest hjem til sin hal, kvægede ham dér med en sød drik og lovede ham i fremtiden større legemsstyrke. Denne spådom stadfæstede han i et kvad, hvorefter han atter satte Hadding på hesten og førte ham did, hvor han havde hentet ham. Hadding kastede nu et spejdeblik ud gennem rifterne i hans kappe, hvorunder han angst krøb sammen, og så da til sin største undren, at hesten travede hen over havet; men han fik snart påbud om ej at titte ud uden forlov og måtte da tage sine øjne til sig og ej længer fæste sine undrende blikke på den frygtelige færd*). — Her er der ligesom i Anders-legenden tale om at hjælpe en mand ved at tage ham op på hesten, men iøvrigt er fortællingerne vidt forskellige.

Ingen af vore kilder til Anders-legenden nævner rytteren ved navn, men strengt taget var det også unødvendigt. Ingen blot nogenlunde oplyst kirkens mand i det 13. århundrede kunne høre denne historie uden at gøre sig sine tanker om, hvem rytteren var, så meget mere, som hans navn ovenikøbet nævnes i legenden. Rytteren kunne kun være Spaniens skyts-helgen Santiago, hos os bedre kendt som apostlen Jakob, Zebedæus' søn, Johannes' broder. Det var hans grav i Santiago de Compostela i det nordvestlige Spanien, der var et af de berømteste valfartssteder i middelalderen, og han kunne derfor nok være interesseret i at hjælpe pilgrimme i nød. Selvfølgelig tog han sig fortrinsvis af sine egne pilgrimme, men vi ser da også, at han sørger for, at Hellig Anders kommer en tur til Santiago de Compostela.

Det er ejendommeligt for Sankt Jakob, at han ikke gerne tager sin tilflugt til „apostlenes heste“; i almindelighed viser

*) Saksens Danesaga. Oldtid og ældste Middelalder. Overs. af Jørgen Olrik. 2. Udg. (1925). S. 83—84.

han sig ridende på en hvid hest*); således hjælper han spanierne i kampen mod de vantro, og således ses han i utallige billedlige fremstillinger.

Om hans hjælp til pilgrimme er der mange efterretninger. En af dem fortæller følgende:

Tredive mand fra Lorraine drog henimod år 1080 til Santiago, og de gav på een nær hinanden løfte om gensidig hjælp. Da en af dem blev syg på vejen, ventede hans kammerater på ham i fjorten dage; men til sidst forlod de ham alle med undtagelse af ham, som ikke havde givet noget løfte*). Han plejede sin kammerat ved foden af Saint-Michel-bjerget; men henimod aften døde den syge. Den efterlevende blev meget bange på grund af stedets ensomhed, tilstedeværelsen af liget, natten, som truede med at blive mørk, og endelig de barbariske indfødtes vildskab*); straks viste Sankt Jakob sig for ham i skikkelse af en ridder og trøstede ham ved at sige: „Giv mig den døde, og kom selv op bag ved mig på hesten“. Således skete det, at de samme nat, før solen igen stod op, gjorde femten dagsrejser og kom til Mons Gaudii, som kun ligger en halv mils vej fra Santiago. Der satte helgenen dem ned på jorden og gav ordre til at sammenkalde kannikerne i Santiago for at begrave den døde pilgrim og til at sige til

*) I sit referat af Thomas fra Chantimpré's fortælling siger Hans Olrik (Danske helgeners levned, s. 320), at den fremmede rytter red på en hvid hest. Hvor denne oplysning stammer fra, véd jeg ikke; det står ikke i den latinske tekst, at hesten var hvid (Vitæ Sanctorum Danorum, udg. ved Gertz (1908—12), s. 418).

*) Moralén er, at man hellere må være en brav mand end give store løfter, som man ikke holder.

*) Saint-Michel ligger tæt ved den fransk-spanske grænse ved den gamle pilgrimsvej over Pyrenæerne. De barbariske indfødte er baskerne, der var pilgrimmernes skræk; det var dem, der overfaldt Karl den Stores bagtrop ved det nærliggende Roncesvalles og slog Roland og hans kammerater ihjel.

de andre pilgrimme, at deres pilgrimsfærd intet var værd, fordi de havde brudt deres løfte. Pilgrimmen opfyldte ordrene, og hans kammerater blev meget rystede både ved at høre om den rejse, han havde gjort, og de ord, som han fortalte dem var blevet sagt af Sankt Jakob.

Her har vi beretningen om en flok pilgrimme, af hvilke een lades i stikken af sine kammerater, da han bliver tilbage for at udføre en fortjenstfuld handling, men bringes til sit bestemmelsessted på overnaturlig måde ved en fremmed rytters hjælp, — et handlingsforløb, der genfindes i Anderslegenden, men intet tilsvarende har i Hadding-episoden. Slagelse-borgerne fik ganske vist ikke nogen udtrykkelig misbilligelse fra Sankt Jakob, men det er umiskendeligt, at det var Hellig Anders, der havde valgt den bedre del. Den mærkeligste overensstemmelse er dog valget af landingsplads. Hvilehøj, hvor Hellig Anders fandt sig selv efter flyveturen, ligger en halv mils vej fra Slagelse, og Mons Gaudii ligger i omtrent samme afstand fra Santiago. Mons Gaudii, „glædens bjerg“, nu Mont-Joy, har fået sit navn, fordi pilgrimmene her første gang kunne glæde sig ved synet af den hellige by, når de østfra nærmede sig Santiago. Et andet mærkeligt sammentræf: på Hvilehøj rejstes et kors til minde om Hellig Anders, på Mons Gaudii var der i middelalderen en helligkors-kirke, også kaldet „det hellige legemes kapel“ til minde om det mirakuløse ridt med den døde pilgrim*).

Historien om pilgrimmene fra Lorraine har været kendt viden om i den senere middelalder. Den fortælles af Jacobus de Voragine (1230?—1298) i „Legenda aurea“, en af de

*) G. G. King: *The Way of Saint James* (1920), III, s. 92—3.

mest læste samlinger af helgenlegender. I en lidt mere udførlig form findes den i et berømt værk, som siges at være samlet af pave Calixtus II, og som meddeler en mængde geografiske og historiske oplysninger til brug for pilgrimme, der skulle til Santiago. Det ældste og bedste håndskrift til dette værk findes i domkirken i Santiago og er skrevet henimod midten af det 12. århundrede. Det er dermed fastslået, at historien har været kendt allerede, da Hellig Anders var en ung mand. Dele af Calixtus' værk har været spredt i utallige afskrifter i Europa; det gælder navnlig det historiske afsnit, der går under navnet Turpins krønike. Et håndskrift fra det 13. århundrede i det kgl. bibliotek i København (Thott nr. 519 4°) indeholder Turpins krønike og en samling mirakelhistorier, hvoriblandt historien om pilgrimmene fra Lorraine. Desværre ved man ikke, hvor Thott har erhvervet håndskriftet, og derfor heller ikke, om det har været her i landet i middelalderen. At gejstligheden i Slagelse har kendt den nævnte pilgrimshistorie, er der imidlertid al mulig grund til at tro; at man interesserede sig for Sankt Jakob, fremgår af, at han havde et kapel i Sankt Mikkels kirke*).

Helgenlegenden fortæller endvidere, at da kong Valdemar hørte om Hellig Anders' ridt, kaldte han ham til sig for at høre fortællingen af hans egen mund og gav ham løfte om at opfylde et ønske for ham. Hellig Anders bad da om en stor mark til græsning for byens kvæg. Kongen gav ham lov til at forlange mere, og så bad han om et vandløb til byens brug. Han fik sine ønsker opfyldt af kongen, og mere ville han ikke bede om.

*) Se Gunnar Knudsens afhandling i årbogens 5. bind (1916), s. 27 og flg.

Denne sidste fortælling er blevet ændret i den folkelige tradition. Her tilstår kongen Hellig Anders så meget land, som han kunne omride på et ni dage gammelt føl, mens kongen selv var i bad. Snart måtte kongens mænd dog bede kongen skynde sig ud, men da havde Hellig Anders allerede skaffet Slagelse en meget stor bymark ved sit ridt.

Prøver vi nu på grundlag af det foreliggende materiale at finde den sandsynlige gang i legendens udvikling, bliver resultatet følgende:

1) *Thomas fra Chantimpré*. Legenden fortælles her i sin enkleste form; den indeholder ikke andet eller mere, end hvad en kirkelig forfatter uden større opfindsomhed kunne digte sammen ved hjælp af historien om pilgrimmene fra Lorraine. Formodentlig har Thomas' hjemmelsmand også nævnt tilknytningen til Slagelse og Hvidehøj, men dette punkt har den ikke stedkendte Thomas enten glemt eller ikke interesseret sig for.

2) *Helgenlegenden*. Historien er udvidet med rejserne til Santiago og Hellig Olav samt med kongens gave til Slagelse. Den lokale tilknytning er derved blevet stærkere, idet historien bruges som et ophavssagn til forklaring af Slagelses store bymark.

3) *Den folkelige tradition*. Folket har tilegnet sig den kirkelige legende om ridtet og yderligere omdigtet den i forbindelse med ophavssagnet om Slagelses bymark til et sagn i ren folkelig stil. Følsfjeddet og kilden i Landsgrav, hvorom Gunnar Knudsen fortæller, er de håndgribelige beviser på, at sagnet taler sandt.

En variant af legenden om Hellig Anders meddeles af Caesarius von Heisterbach (o. 1180—o. 1240) i hans „Dia-

logus miraculorum“. En mand ved navn Winand fra Elsloo i stiftet Liège var sammen med nogle landsmænd på pilgrimsrejse til det hellige land. Påskedag rejste de øvrige hjem, men Winand blev tilbage til næste dag. En rytter henvendte sig til ham på vejen, tog ham op på hesten og førte ham samme dag hjem til hans by. Han fortalte sine venner, hvorledes han var kommet hjem, men de troede ham ikke og sagde: Den gamle vrøvler (*Senex iste delirat*). Men for de penge, han havde sparet (!) ved den himmelske rejsekammerats hjælp, rejste Winand til Santiago og kom hjem igen før rejseselskabet fra det hellige land. — Som man ser, stemmer fortællingen i sine hovedtræk med Anders-legenden, men enkelthederne er afvigende, og det er derfor lidet sandsynligt, at den ene af de to historier har dannet grundlaget for den anden. Winands historie er imidlertid værdifuld, fordi den viser, at flyvende pilgrimme var „godt stof“ i fromme kredse i det 13. århundrede, og den støtter således formodningen om, at Anders-legenden er af kirkelig oprindelse. Påfaldende er det, at både Anders og Winand rejser til Santiago efter hjemkomsten fra Jerusalem; erindringen om Sankt Jakob fastholdes trods alle omdigtninger.

Hvorledes legenden om Sankt Jakobs ridt er opstået, bliver et andet spørgsmål, men her er vi i alt fald uden for den nordiske sagnverdens område.

To Folketingsmænd

Af Rasmus Nielsen.

I Anledning af, at det i 1949 var 50 Aar siden, to Folketingsmænd, Søren Jensen og Hans Hansen, som begge er født, vokset op og har øvet deres Gerning i Sorø Amt, døde, kan der være Grund til at give en kort Omtale af dem og deres Virksomhed, idet kun ældre Mennesker i Amtet nu kan mindes dem.

Ingen af dem var særlig fremragende Politikere; men de har alligevel haft ikke saa lidt Betydning for de Beboere, som de repræsenterede i Folketinget.

Søren Jensen

blev født i Rude, Holsteinborg Sogn, den 5. Maj 1816 som Søn af Smed Jens Sørensen (født ca. 1777, men ikke i Holsteinborg Sogn, død som Aftægtsmand og forhenværende Smed i Rude den 17. Januar 1846, 68 Aar) og Hustru Karen Knudsdatter (født ca. 1784, død 20. Januar 1841, 56 Aar. — „har i mange Aar været afsindig i høj Grad“).

Søren Jensen kom i Smedelære i Slagelse 1832, Smedesvend der 12. December 1835, arbejdede de næste 3 Aar i Slagelse og hjalp derefter sin Fader med Smedearbejdet derhjemme, indtil han den 12. Oktober 1842 overtog sit Fødested, hvor han i mange Aar virkede som Smed og Fæstehusmand.

Han blev viet i Holsteinborg Kirke den 24. Januar 1843 til *Maren Larsdatter*, som blev født 3. December 1819 i Ster-

rede, Holsteinborg Sogn, som Datter af Gmd. Lars Nielsen (født ca. 1779, død som Aftægtsmand i Sterrede den 7. Marts 1858, 78 $\frac{1}{4}$ Aar) og Hustru Ellen Jensdatter (f. ca. 1779, død som Aftægtskone 25. November 1847, 68 Aar). Maren Larsdatter døde 15. December 1852, 33 Aar.

Enkemand, Smed og Rigsdagsmand Søren Jensen i Rude blev, 38 Aar, viet 19. September 1854 til Pigen *Karen Sophie Olsdatter*, 22 Aar, og hun var Husholderske hos ham. Hun var ikke født i Holsteinborg Sogn. — Der var ingen Børn i de to Ægteskaber.

Søren Jensen var en stor, svær Mand, vel bygget, meget talende og gemytlig; han var „en god Mand, med jævn, god Forstand, en ærlig Sjæl, men dog lovlig lidt oplyst som Rigsdagsmand“; han havde „mørkt, stridt Haar, et meget fyldigt Ansigt og noget dunkle Øjne; han havde en dyb Stemme“.

Han blev i 1840'erne grebet af Bondebevægelsen og var i mange Aar en kendt Mand inden for Bondevennernes Parti. Han blev Medlem af Bondevennernes Selskab og var i en Del Aar Distriktsformand i dette for Holsteinborg og flere Sogne.

Han var med til at stifte Sorø Amts Brandassuranceforening.

Han deltog med Liv og Lyst som Bondeven i den politiske Bevægelse i Skelskørkredsen, hvortil Holsteinborg Sogn hørte, og som i mange Aar var en Kampkreds. Han tragede ogsaa efter at blive Folketingsmand.

Han blev saa opstillet som Folketingskandidat i Skelskørkredsen ved det ordinære Valg 4. August 1852, idet Bondevennerne mente, at den hidtilværende Folketingsmand, Skolelærer A. Hansen i Venslev, som var valgt ved et Omvalg den

Søren Jensen.

14. Oktobr. 1851, ikke kunde klare sig over for Højres Kandidat *P. F. Lund* fra Sterrede. Man regnede med, at Søren Jensen havde Kraft og Bestemthed til at træde op imod Lund og havde Bondevennernes eller Venstres fulde Tillid.

Paa Valgdagen anbefalede Forstander *Møller* fra Flakkebjerg Lund, som havde været hans Modkandidat i 1848, og rettede under Bifaldsraab flere Angreb paa Søren Jensen; men denne Tale forfejlede efter manges Mening aldeles sin Hensigt, idet den

især bidrog til, at Søren Jensen blev valgt. Ved Kaaringen fik Søren Jensen de fleste Stemmer. Der blev forlangt skriftlig Afstemning, hvorved Søren Jensen fik 477 Stemmer og Lund 344. Af 2203 Vælgere havde 821 eller 37,3 pCt. stemt.

— — —

Søren Jensens Rigsdagsvirksomhed blev kun kortvarig denne Gang, idet Højreministeriet Bluhme opløste Folketinget 13. Januar 1853, da Regeringsforslaget om at flytte Toldgrænsen fra Kongeaaen til Elben blev forkastet i Folketinget 11. Januar med 50 Stemmer mod 45. De fleste Bondevenner, deriblandt Søren Jensen, støttede Ministeriet. Han havde i Juleferien haft et Møde med en Del Vælgere i Dalmose Kro,

og de havde erklæret sig enige med ham i, at man burde stemme for Regeringen saavel i Toldsagen som i Arvefølgen.

Valget blev fastsat til 26. Februar.

Der udbrød nu en hidsig Valgkamp i Skelskørkredsen. — „Der har aldrig her i Sorø Amts 4. Valgkreds vrिमlet saaledes med Løgn og Bagvaskelse som ved dette Valg“, blev der sagt.

En Del Bondevenner genopstillede Søren Jensen, medens andre ønskede en Kandidat, som ikke vilde støtte Ministeriet.

Venstrevælgerforeningen holdt Møde i Dalmose Kro den 12. Februar. Der var mødt en Mængde Vælgere, især fra de Sogne paa Grevskabet Holsteinborg, hvor Søren Jensen havde sine Tilhængere.

Søren Jensen udtalte, at han umuligt kunde tro, at Vælgere nu var uenige med ham. Han angreb de 50 Folketingsmænd, som vilde fortrædige Kongen. Han omtalte saa Arvefølgeforslaget om, at kun Prins Christians mandlige Efterkommere kunde arve Danmark.

Folketingsmand *Fr. Barfod* (Mønskredsen), som var Bondeven, var mødt og forsvarede de 50.

Maler *Olsen* fra Skelskø mente, at Søren Jensen var kommet paa Afveje, og læste et Brev fra Skelskørkredsens tidligere Folketingsmand, Pastor Boisen i Vilstrup, hvori han fra-raadede at vælge Søren Jensen, men tilraadede at vælge Grundtvig. Olsen anbefalede derfor Grundtvig som Folketingskandidat.

Søren Jensen beklagede, at Olsen var imod ham.

Nogle Vælgere, ogsaa Bondevenner, opfordrede saa *N. F. S. Grundtvig* til at stille sig, og han sagde ja. Han var Modstander af Ministeriet.

Ved Valget i Skelskø 26. Februar sejrede Grundtvig over

Søren Jensen med 8 Stemmer, idet han fik 571 Stemmer, mens Søren Jensen fik 563. Af 2203 Vælgere havde 1134 eller 51,5 pCt. stemt.

Harmen over Nederlaget var stor blandt Bondevennerne, som prøvede paa at faa Valget kasseret; men det mislykkedes. De sendte en Skrivelse til Kongen og beklagede, at Grundtvig var valgt.

Der blev skrevet ikke saa lidt om dette Valg i „Sorø Amtstidende“, bl. a. en morsom og vittig Artikel: „Den vestsjællandske Krig“, hvoraf der blev taget Aftryk, som blev solgt for 4 Sk. pr. Stykke.

Grundtvig fik dog ikke Lov til ret længe at være Folketingsmand for Skelskørkredsen. Bluhme opløste Folketinget 19. April 1853, fordi Arvefølgen kun blev vedtaget med 97 Stemmer mod 45 i den forenede Rigsdag; men det grundlovs-mæssige Flertal var ikke derved opnaaet.

Vælgerforeningen holdt Møde 4. Maj i Dalmose Kro, hvor Søren Jensen enstemmigt blev opstillet. Han vilde stemme for Told- og Arvesagen.

Grundtvig bekendtgjorde i „Sorø Amtstidende“ for 24. Maj, at han stillede sig og haabede paa en venlig Modtagelse. Han har sikkert aldrig holdt nogen Vælgermøder i Skelskørkredsen.

„En sand Bondeven“ skrev følgende i „Sorø Amtstidende“ for 23. Maj: „. . . . Men jeg for min Part antager 3 Guder: Balthazar Christensen, Tscherning og I. A. Hansen Jeg anser Søren Jensen, Smed i Rude, for disses udsendte og rette Profet, begavet med Visdom midt i Panden og Aand paa rette Sted i Livet, eller hvad det var, jeg vilde sige, i Hjertet Jeg vil derfor blot tilraabe eder; men jeg raaber meget højt.

Hør altsaa: Vaagner op, alle I, som sover. Se engang vore Guder, der spadserer midt iblandt os; de har tændt et klart skinnende Lys for os: dette Lys er Søren Smed; han er det rette Lys, hvis Skin skal lyse for os paa vor Vandring. Vel siges der . . . , at han kun er en simpel Tællepraas, men det er Løgn, Folk. Smeden er tværtimod at ligne ved et rigtig stort og veldannet Formlys, som brænder skarpt og lyser klart, ja, lig et Voksllys, der aldrig trænger til at pudses. Er I derfor af min Mening, saa kom til Skelskør allesammen 27. Maj og lad os stemme paa S. Jensen til Rigsdagsmand. Han kan ogsaa nok behøve at tjene et Par Skilling til en lille Opmuntring; han er jo Enkemand og uden huslig Trøst, hvortil kommer, at han bliver tirret og drillet paa alle Kanter . . . , han har for en 11 à 12 Dage siden tabt sin Proces ved Holsteinborgs Birketingsret med Assuranceforeningens forrige Bestyrere i Sorø Amt og er dømt til at bøde 30 Rdl. til Amtsfattiggassen og at betale 35 Rdl. i Procesomkostninger Jeg behøver næppe at fortælle eder, at de er Søren Jensen paa Halsen i alle Kroge, og ved vi ikke vel, hvorfor dette er? Jo! fordi en Profet er aldrig anset eller estimeret i sit Fædreland. Derfor stemmer nu paa Søren Jensen og lad mig se, I viser ham lidt Artighed. Jeg skal være paa Pletten, og naar I ser en velvoksen, ung Mand, dygtig bredskuldret, i blaa Troje, blaa Bukser, grøn Vest, Støvler og med Kasketten paa 3 Haar, staa og læne sig ved Broen — saa snak kun til mig“.

Ved Valget 27. Maj 1853 sejrede Søren Jensen over Grundtvig med 170 Stemmer, idet han fik 582, mens Grundtvig fik 412. Af 2252 Vælgere stemte 994 eller 44,1 pCt. Det var godt 7 pCt. mindre end ved Valget for 3 Maaneder siden. I Løbet af denne Tid var der sket et stort Omslag blandt Væl-

gerne, idet Grundtvig mistede 159 Stemmer, mens Søren Jensen fik 19 Stemmer mere end ved forrige Valg.

Valghandlingen var meget urolig og endte med Slagsmaal.

Godt halvandet Aar efter var der atter Folketingsvalg, idet Højreministeriet Ørsted opløste Folketinget 20. Oktober 1854, da der var stor Uenighed mellem dette og Ministeriet. Valget blev fastsat til 1. December.

Ved dette Valg fik Søren Jensen Malermester *Peter E. Olsen* fra Skelskør til Modkandidat. Olsen sluttede sig nærmest til Bondevennerne og var ligesom Søren Jensen imod Ministeriet. Det var i Virkeligheden 2 Venstremænd, som bejlede til Vælgerne Stemmer. Højre tænkte paa at opstille Proprietær Gyldenholm, men det blev opgivet, og Højres Vælgere stemte rimeligvis paa Olsen.

Vælgerforeningen holdt Møde i Dalmose Kro 25. Novbr., hvor Søren Jensen og Peter Olsen diskuterede.

Ved Valget sejrede Søren Jensen over P. Olsen, idet han fik 402 Stemmer, mens Olsen fik 372. Valgdeltagelsen var meget ringe, idet kun ca. 32 pCt. af Vælgerne stemte.

„Sorø Amtstidende“ skrev 4. December: „Valgkampen mellem de to antiministerielle Kandidater faldt ud til Fordel for Smed Søren Jensen med en ringe Overvægt . . . Alle Partier var enige med begge Kandidaters Anskuelser i politiske Hovedspørgsmaal. Kampen drejede sig derfor kun saa at sige om rene Personligheder. Denne Valgkreds har været og er for en stor Del endnu spaltet i to Partier, der ved de forrige Valg, da en virkelig Uoverensstemmelse i Anskuelser herskede, bekæmpede hinanden paa det ivrigste . . .“

Næste Aar var der atter Valg i Anledning af en Grundlovsændring. Denne Gang fik Søren Jensen en farlig Mod-

stander i Proprietær *Brøndsted* til Gyldenholm. Han var opstillet af de ikke bondevenlige Partier, som forud for Valget gjorde et energisk Arbejde for at faa ham valgt, hvad der ogsaa lykkedes. Ved Valget 14. Juni 1855 fik *Brøndsted* 598 Stemmer, mens *Søren Jensen* kun fik 329. Der var lidt større Valgdeltagelse end sidste Gang, idet ca. 41 pCt. havde stemt. Det var et mærkeligt Omslag blandt Vælgerne, og det var et stort Nederlag for *Søren Jensen*.

„*Sjællandsposten*“ i Ringsted skrev 10. Juli: „I *Skelskør* bukkede en Bondeven „af det rene Vand“ Smed *Søren Jensen* under for en Godsejer. Her kan da *Alberti* ikke paa beraabe sig Mangel paa Deltagelse fra Landvælgernes Side; thi Valghandlingen i *Skelskør* hørte til de faa, der udmærkede sig ved en forholdsvis meget stor Deltagelse fra Vælgernes Side Det var i *Skelskør*, at den mandhaftige Smed for 2 Aar siden blev gamle Grundtvigs Banemand.

I Aarene 1852—55 tog han 13 Gange Ordet i Folketinget. Han talte især om Fæstes Overgang til Selvejendom og om det kommunale Styre. I den forenede Rigsdag talte han 2 Gange, bl. a. om Tronfølgerbudskabet.

I de følgende 3 Aar var *Søren Jensen* uden for Rigsdagen. Han var imidlertid blevet Medlem af *Sorø Amtsråd*.

I Forsommeren 1858 manglede *Ruds - Vedbykredsens* Bondevenner en Kandidat til det ordinære Folketingsvalg 14. Juni, idet *Kredsens* tidligere Folketingsmand *Mikkel Rasmussen* ikke mere vilde stille sig.

Gmd. unge *Christen Christensen* i *Ørslev* i *Ruds-Vedbykredsens* kørte da først i Juni sammen med et Par andre Bønder til *Rude* for at opfordre *Søren Jensen* til at stille sig. Han sagde straks ja og kørte med dem tilbage til *Christen Chri-*

stensens Hjem, hvor han boede under hele Valgkampen. Bønderne i Ørslev kørte saa Søren Jensen fra By til By i Kredsen, for at han kunde faa Lejlighed til at tale med Vælgerne. Nogle havde hørt ham omtale som den stærke Smed fra Rude og den gemytlige Politiker.

Han vandt sig Venner, hvor han kom. Han forstod at snakke med Folk, om han end af og til brugte lidt forvovne Udtalelser. Han var tillige jævn og ligefrem, hvad Bønderne satte Pris paa.

Der synes ikke at være holdt nogen Vælgermøder. Han fik 3 Modkandidater, hvoraf den farligste var Amtmand *Ployen* i Holbæk, og det blev ogsaa mellem disse to, at Slaget kom til at staa, idet de to andre trak sig tilbage, inden den skriftlige Afstemning fandt Sted.

Ved Valget 14. Juni fik Søren Jensen 384 Stemmer, mens *Ployen* fik 292. Af 2599 Vælgere havde 676 eller ca. 26 pCt. stemt.

Ved det ordinære Folketingsvalg 14. Juni 1861 besejrede Søren Jensen sin Modkandidat, Gdr. *Anders Jensen* fra Taagerup, idet Søren Jensen fik 493 Stemmer og *Anders Jensen* 265.

Saa gik Aarene. Man begyndte i Ruds-Vedbykredsen at blive ked af Søren Jensen. Maaske bidrog et Møde, han holdt i Ruds-Vedby Kro 17. Novbr. 1863, til, at han mistede Kredsen. Det var 2 Dage efter Frederik den Syvendes Død, og man havde først der paa Egnen faaet det at vide.

Paa Mødet talte en ung Mand *Lars Dinesen* fra Kulby imod ham, og det blev Indledningen til Misstemningen mod Søren Jensen.

Da der saa 5. Marts 1864 skulde være Valg til Rigsraadets

Folketing, blev Lars Dinesen opstillet imod ham; han sejrede over Søren Jensen, idet han fik 437 Stemmer, mens Søren Jensen kun fik 219.

Hermed var Søren Jensen færdig med Ruds-Vedbykredsen, idet han ansaa det for haabløst at stille sig ved det ordinære Folketingsvalg 7. Juni 1864.

I Rigsdagssessionerne 1858—64 tog Søren Jensen Ordet 21 Gange i Folketinget. Han talte især om Fæstespørgsmaalet, Bøndernes Forhold til Embedsmændene og de kommunale Sager.

I en humoristisk Vise (trykt 1859) om, hvordan det gik til, da Rigsdagsmændene var til Middag hos Kongen, staar der om Søren Jensen:

„Ingen dog aad som den Satans Smed
Søren Jensen fra Rude.“

Han følte sig lidt fornærmet over det stærke Udtryk, som var brugt om ham, og det gjorde ham næsten landskendt. Han maatte tit høre for det; men han forstod ogsaa at svare igen.

Endnu en Gang prøvede Søren Jensen paa at blive Folketingsmand, idet han ved Valget 4. Juni 1866 — det sidste under Junigrundloven — stillede sig mod sin nære Nabo, Højremanden, Lensgreve *Holstein* til Holsteinborg.

Under sin Tale paa Valgdagen tog Søren Jensen en Bog (Junigrundloven) op af Lommen, bearbejdede den med sin jernhaarde højre Haands kraftige Hammerslag og sagde, at denne Bog holdt *han* paa, og den havde han altid holdt paa, og det raadede han ogsaa andre til.

Senere tog *Holstein* en Bog op af Lommen og gjorde Søren Jensen opmærksom paa, at hans Bog indeholdt noget mere

end den anden; thi den indeholdt tillige den Grundlovsindskrænkning, som Søren Jensen i 1854 havde stemt for.

Ved Valget fik Holstein, som vilde stemme for 66-Grundloven, 786 Stemmer, mens Søren Jensen, som var Modstander af 66-Grundloven, kun fik 493.

Hermed trak han sig ud af det politiske Liv; dog havde han maaske endnu en Gang tænkt paa at stille sig, idet han pludselig optraadte som Taler ved et politisk Møde i Fuglebjerg 31. Maj 1872, men han blev dog ikke opstillet i Fuglebjergkredsen. Det gik ham, som det gik flere andre Bondevenner. Han nærmede sig efter 1866 mere og mere til Højre og blev til sidst Højremand.

Han var i mange Aar Retsvidne ved Holsteinborg Birk i Rude.

Han døde 29. Januar 1899, 82 Aar.

I „Næstved Tidende“ for 4. Febr. findes følgende Minde-digt over Søren Jensen:

O, Gud ske Lov, vi hjemad gaa!
Det var din Længsel, din Attraa,
thi efter Fred Du længtes.
Thi Du var gammel, men var from;
for dig blev Verden øde, tom.
Af Sorg og Savn Du trængtes.

Du misted den, Du havde kjær,
den, som stod helt dit Hjerte nær,
din den trofaste Kvinde;
skjønt Venner stod med Trøst og Raad
at mildne Savnets tunge Braad,
laa det dig tungt paa Sinde.

Men i en længst forsvunden Tid
Du virkede med Kraft og Flid
for Bondens Kaar at lette;
Du var og blev en Folkets Mand —
med rastløs Iver og Forstand
saa mangt blev lagt til rette.

Du var og blandt Forsamlingen,
og Du var ogsaa Frederiks Ven,
tog Plads i Kongesale.
Nu staar snart alt i Glemmebog;
Du vidste det, thi Du var klog.
Forstummet er din Tale.

Nu med din forudgangne Viv
Du samles til et evigt Liv,
vor kjære Ven og Frænde.
Tak for dit Venskab her paa Jord!
Gud for jer — hvad vi haaber, tror —
et himmelsk Lys vil tænde.

Marie Hansen.

Hans Hansen

blev født 28. Maj 1819 i Menstrup, Marvede Sogn, som Søn af Arvefæster Hans Hansen (født ca. 1775, død 1827) og Margrethe Mortensdatter (født ca. 1780, død 1851). Han blev viet 31. Januar 1844 i Marvede Kirke til *Ane Jensdatter*, der blev født 25. Juni 1823 i Marvede som Datter af Gdr. Jens Rasmussen (født 1785, død 1828) og Ane Olsdatter (født ca. 1783, død 1860). De fik flere Børn.

Kort efter, at Hans Hansen var blevet gift, overtog han i 1847 Faderens Gaard i Menstrup.

Han deltog med Liv og Lyst i Bondebevægelsen i 1840-erne, og han blev hele sin Levetid ved med at være Bonde og Bondeven, skønt han med Tiden fik mange andre Hverv end Driften af sin Gaard. Han regnede med, at Bondestanden var Landets Kærne og egentlige Marv. En mere trofast Repræsentant for denne Stand har vort offentlige Liv vel næppe at opvise. Han blev den ledende Mand i mange Forhold paa sin Egn.

Han blev Medlem af Sogneforstanderskabet (Sogneraadet) og var det i mange Aar. Han var Medlem af Sorø Amtsraad 1859—86.

Han var Tillidsmand i Den sjællandske Bondestands Sparekasse fra 1857 til sin Død, Medlem af dens Bestyrelse fra 1862 af og i flere Aar Næstformand. Han var i mange Aar Sparekassens Kontorbestyrer i Næstved og Menstrup, og han viste, at Bondestanden meget godt og allerbedst selv forstaar at styre sine egne Sager. Hans bedste Ven og politiske Meningsfælle var Den sjællandske Bondestands Sparekasses Stifter, Folketingsmand for Sorøkredsen, Overretsprokurator Carl Christian Alberti.

Man skulde nu tro, at en Mand som Hans Hansen var blevet opstillet ved de første Folketingsvalg i sin egen Kreds, Fuglebjergkredsen; men det skete ikke. Han synes slet ikke at have været paa Tale. Grunden var vel den, at Bondevennernes Selskab, Bondevennernes Hovedbestyrelse havde en Mand, som skulde have denne Kreds, nemlig Skoleinspektør paa Kristianshavn *Fr. Frolund*, som blev valgt i Aarene 1848 til 1858, da han faldt for Højremanden, Sognefoged *Hans*

Jørgen Hansen fra Haarslev; men det var nærmest ved en Fejltagelse, at han var blevet valgt.

Da Frølund ikke mere vilde stille sig, opstillede Vælgerforeningen *Hans Hansen* paa et Møde i Fuglebjerg den 17. Marts 1861. Ved Valget 14. Juni 1861 sejrede han med et stort Flertal over Hans Jørgen Hansen, idet Hans Hansen fik 665 Stemmer, mens Hans Jørgen Hansen kun fik 222. Af 2222 Vælgere havde 887 eller 39,7 pCt. stemt. Hans Hansen blev valgt ialt 18 Gange i

Hans Hansen.

Træk i Fuglebjergkredsen i 1861—95 og var i henved 37 Aar Medlem af Folketinget. Han blev valgt 5 Gange ved Kaarlingen uden Modkandidat.

Han sad i Folketinget i godt 25 Aar, før han i Rigsdags-samlingen 1886—87 holdt sin første Tale. Han var da saa godt som nødt til at tale, idet Forhandlingerne i Folketinget drejede sig om Jernbanen Slagelse—Næstved. Skønt han altsaa var en lyttende og tavs Mand i Folketinget, øvede han dog gennem Forhandlingerne inden for sit Parti og paa mangfoldige politiske Møder en betydelig Indflydelse. Hans trofaste Sindelag, hans erfarne Raad og storslaaede Flid gav ham en betydelig politisk Anseelse.

Ved Folketingsvalget 5. Marts 1864 blev Hans Hansen valgt ved Kaaringen. Ved Valget 7. Juni s. A. opstillede man Klosterskriver P. Koch imod ham, men han fik kun 234 Stemmer, mens Hans Hansen fik 677.

Ved Valget 30. Maj 1865 blev Sognefoged Hans Jørgen Hansen opstillet mod Hans Hansen, som fik 925 Stemmer, mens H. J. Hansen maatte nøjes med 151.

Hans Hansen var den ene af de 3 Folketingsmænd, som paa en Del af Bondevennernes Vegne var Værter for Godejerne ved det berømte Gilde paa Hotel „Phønix“ i København 10. Oktober 1865, hvis Følge blev Foreningen mellem de store og smaa Bønder. Dennes Bestyrelse var med til at udarbejde 66-Grundloven, som Hans Hansen dog stemte nej til.

Ved det sidste Folketingsvalg under Junigrundloven 4. Juni 1866 var Hans Hansen den eneste Kandidat og valgtes ved Kaaringen.

Under 66-Grundloven var Fuglebjergkredsen ogsaa en saa sikker Venstrekreds, at man forud før Valget med Vished kunde sige, at Hans Hansen vilde blive valgt. Ved det første Valg under denne Grundlov var han atter alene, idet en Modkandidat, Hmd. Ole Pedersen fra Arløse, ikke var blevet anmeldt paa rette Maade.

Han holdt en Tale ved Afsløringen af et Mindesmærke for Frederik VII i Fuglebjerg 5. Juni 1868.

Ved det ordinære Valg 22. September 1869 var Hans Hansens Modkandidat Skovrider N. *Spandet* fra Hammersvold. Skønt han var Højremand, opfordrede Arbejderne, der ikke kunde lide Hans Hansen, ham til at stille sig, og han udtalte derfor paa Valgdagen, at disses Vel især var ham en Hjertesag.

Hans Hansen udtalte sig mod Godsejerne og Embedsstanden.

Ved Afstemningen fik Hans Hansen 760 Stemmer og Spandet 470. Af 2375 Vælgere havde 1230 eller 51,8 pCt. stemt. „Næstved Avis“ bemærkede, at hvis det havde været bekendt for længere Tid siden, at Spandet vilde stille sig, vilde han have sejret, ligesom der da utvivlsomt vilde være opnaaet større Enighed mellem Vælgerne af den arbejdende Klasse.

Paa et Vælgermøde i Fuglebjerg 31. Maj 1872 talte Hans Hansen om Rigsdagens Virksomhed i sidste Samling og om en begyndende Uenighed mellem Folketing og Landsting.

Til Slut erklærede han, at han vilde stille sig. Han havde ikke foretaget noget, som kunde forspilde den Tillid, der hidtil var vist ham.

Hmd. *Ole Pedersen* fra Arløse meldte sig som Kandidat.

Smed *Søren Jensen* fra Rude sagde, at mange i Fuglebjergkredsen havde opfordret ham til at stille sig, men han vilde kun gøre det, hvis han ved et Møde paa 4—600 Vælgere fik dobbelt saa mange Stemmer som Hans Hansen.

Derefter talte Alberti og I. A. Hansen.

Hans Hansen fik 2 Modkandidater: Hmd. *Jens Hansen* fra Fodby og Hmd. *Niels Jensen* fra Hyllinge.

Hans Hansen udtalte, at han vilde have Tolden nedsat paa alle Livsfor nødenheder, men forhøjet paa Luksus, Vin og Silke.

De andre to talte især om Husmændene og Arbejderne.

Da *Niels Jensen* ved Kaaringen kun fik en halv Snes Stemmer, trak han sig tilbage for den skriftlige Afstemning, ved hvilken Hans Hansen fik 737 Stemmer og Jens Hansen 407.

Den 17. Oktober 1873 nægtede Folketinget med 53 Stemmer mod 45 Finanslovens Overgang til 2. Behandling. Højreministeriet Holstein-Holsteinborg opløste straks Folketinget og udskrev nyt Valg til 14. November.

Der blev holdt 2 store Vælgermøder i Fuglebjerg Kro 3. og 10. November, hvor Venstre genopstillede *Hans Hansen*, mens Højre opstillede Præstegaardsforpagter *Johan Jensen* fra Marvede.

Ved Folketingsvalget 14. November 1873 fik Hans Hansen 1103 Stemmer, mens Johan Jensen kun fik 278.

I Foraaret 1875 besluttede Venstrevælgerforeningen at holde en Folkefest 14. Juni i Bøssevænge i Fodby Sogn i Anledning af Folketingsmand Hans Hansens nidkære 14-aarige Virken som Rigsdagsmand. Fremragende Venstre - Folketingsmænd som Holstein-Ledreborg, C. C. Alberti, I. A. Hansen, Berg m. fl. blev særligt indbudt.

Der mødte ca. 2000 Mennesker.

Først sang man en Sang paa 15 Vers af Redaktør af „Ringsted Folketidende“ P. Chr. Zahle. Første Vers lyder saaledes:

Hans Hansen faar mer end eet Hurra!
Landsbyen Menstrup har den Ære
Hjemstedet for vor Gæst at være.
Og Menstrup skal ogsaa ha' Hurra.

Saa blev der sunget en Sang paa 7 Vers af P. A. Ravnholdt. Et Par Vers anføres her:

Vi byde dig, vor gæve Ven,
Velkommen her i Lunden
Det var saa bravt, at Du herhen
Den lange Vej har funden.

I fjorten Aar med tro Umag
Du ærlig Hu for Folkets Sag,
Du Vejen fandt til denne Dag,
Derfor Takken vi dig byde.

Sognefoged *J. Pedersen* fra Lund holdt Festtalen for Hædersgæsten Hans Hansen og overrakte ham fra Vælgerne i Kredsen følgende Gaver, som stod i et Telt, hvis Indgang var dækket af to store Flag: Et Spisebord til 12 Personer, 2 Gyngestole, 12 Par Sølvknive og Sølvgafler, 1 Potageske, 1 Kageske, 2 Saucéskeer, 1 Flødeske og 1 Strøske samt et smukt Krus af Sølv med følgende Indskrift: „Erkendtlighedsgave til Hans Hansen af Menstrup fra Vælgere i Sorø Amts 5. Valgkreds — 14. Juni 1861—14. Juni 1875“.

Hans Hansen takkede og udtalte, at det var sagt i Dag, at det var hans Konfirmationsdag, at Amdsraadet havde ydet ham Konfirmationsforberedelsen, og at han i Rigsdagen holdt sig for meget tilbage og i Amdsraadet gik for langt frem.

Senere talte I. A. Hansen, Alberti og Zahle.

29. Marts 1876 forkastede Folketinget et Lovforslag om 71 Millioner Kroner til Befæstningsanlæg. Estrup opløste straks Folketinget og udkrev Valg til 25. April.

Hans Hansen omtalte paa et Vælgermøde i Fuglebjerg Kro Rigsdagens Virksomhed i sidste Samling og sagde, at det forenede Venstre vilde bevilge 30 Millioner Kroner til Kystforsvaret.

Højre opstillede Gdr. *Jens Sørensen* fra Tingjellinge, og han fik ved Valget 25. April 207 Stemmer, mens Hans Hansen fik 1118. Stemmeprocenten var 54,5.

Ved det ekstraordinære Valg 3. Januar 1879 var begge

Kandidater fra sidste Valg genopstillet. Hans Hansen fik da 894 Stemmer og Jens Sørensen 252.

Da der i Foraaret 1881 udbrød Strid mellem Folketing og Landsting om Finansloven, opløste Estrup Folketinget 7. Maj og udskrev nyt Valg til 24. Maj, og ved dette havde Hans Hansen ingen Modkandidat. Han stod nu uden for Partierne, men sluttede sig nærmest til det forenede Venstre. Den 26. Juli 1881 var der atter Folketingsvalg, og Hans Hansen var den eneste Kandidat. Han omtalte Striden mellem Folketinget og Regeringen. Den drejede sig især om Forsvarssagen. Imidlertid var der ved at blive nogen Utilfredshed med Hans Hansen, bl. a. fordi han stod uden for Partierne.

36 Mænd — 2 fra hvert Sogn i Fuglebjergkredsen — holdt et privat Møde i Fuglebjerg Kro for at blive enige om at opfordre Hans Hansen til at trække sig tilbage ved Folketingsvalget i 1884. Gdr. *Lars Jensen*, Arløse, var villig til at stille sig paa Venstres Program. Denne Opfordring skulde saa sendes til Underskrift i alle Sogne.

Dette fik Hans Hansen at vide, og han rettede i „Næs-
tved Tidende“ for 23. Januar følgende Henvendelse til Vælgerne:

„Jeg hører, at der træffes storartede Foranstaltninger til ved det forestaaende Valg at skaffe Kredsen en anden Repræsentant til Folketinget, hvorfor jeg beder mine mangeaarige og mulig nye tilkommende Vælgere ikke lade sig forføre til at tage en forhastet og endelig Beslutning desangaaende.

Mine politiske Anskuelse er uforandrede, de samme, som de stedse har været, og jeg haaber, naar den Tid kommer, at kunne klare min politiske Stilling paa en for Vælgerne tilfredsstillende Maade.“

Gdr. *Peder Jensen*, Stenbæksholm, fraraadede i „Næstved Tidende“ Vælgerne at skrive under paa Opfordringen, roste Hans Hansen og indbød ham og Vælgerne til et Møde i Fodby 17. Februar 1884.

For en talrig Forsamling oplæste han efter en kort Indledning en Skrivelse fra 41 Vælgere, hvori de først takkede ham for den lange Aarrække, han havde været Folketingsmand for Kredsen, men beklagede, at han i de senere Aar havde indtaget en Særstilling i Folketinget, idet han var Løsgænger, og som Følge deraf havde han ingen Indflydelse paa forskellige Sager. Derfor opfordrede de ham til at trække sig tilbage ved Folketingsvalget i 1884 „for at give Plads for en Mand, der er i Overensstemmelse med Kredsens Venstrevælgere“.

Derefter oplæste han sit Svar til Gmd. *Jens Mortensen* i Fuglebjerg, da han var den første Underskriver. Han bemærkede, at 41 Mænd næppe kunde siges at repræsentere Kredsens Mening. Der var ingen Underskrivere fra 4 Sogne. Han havde store Forpligtelser over for de Vælgere, som ønskede hans Valg, og han troede, at den udtalte Mistillid hidrørte fra fejlagtige Forestillinger. Derfor kunde han ikke efterkomme Opfordringen.

Saa omtalte han sin Stilling til Venstre siden 1864. Han var med til at stifte det forenede Venstre i 1872, men traadte senere ud af dette, fordi han ikke kunde enes med Berg.

Til Slut sagde han, at man vilde ham til Livs for hans Stilling i Amtsraadet.

De misfornøjede Venstremænd opstillede saa Gdr. *Lars Jensen*, Arløse.

Paa et Prøvevalgsmøde ved Fuglebjerg Kro 15. Juni tog de to Venstrekandidater en Dyst. Hans Hansen omtalte Rigs-

dagens Arbejde og sagde, at Landstinget var en Hemsko for den fri Udvikling i Landet.

Lars Jensen kritiserede, at Hans Hansen ikke var Medlem af Venstre.

Paa et Møde i Menstrup Kro 22. Juni sagde Lars Jensen, at han vilde trække sig tilbage, hvis Hans Hansen vilde slutte sig til det forenede Venstre.

Hans Hansen udtalte ved Valghandlingen 25. Juli 1884, at han aldrig havde svigtet den Sag, han havde lovet at virke for.

Lars Jensen omtalte især Hans Hansens mærkelige Særstilling i de sidste 3 Aar.

Ved Afstemningen fik Hans Hansen 702 Stemmer, mens Lars Jensen fik 553. Af 2572 Vælgere havde 1255 eller 48,8 pCt. stemt.

Der blev stadig ved at være nogen Misfornøjelse med Hans Hansen, fordi han var uden for Partierne. „Næstved Tidende“ støttede de misfornøjede og haabede, at Venstre ved det næste Folketingsvalg vilde opstille en Kandidat, der kunde fortrænge Hans Hansen, som „Sorø Amtstidende“ anbefalede.

Valget kom 28. Januar 1887, og 13. Januar skrev „Næstved Tidende“, at Lars Jensen sikkert vilde faa Venstres Stemmer og komme til at repræsentere Kredsen; men saadan kom det nu ikke til at gaa.

Paa et Møde i Fuglebjerg 14. Januar af Bestyrelsesmedlemmer fra de demokratiske Foreninger stemte 37 for og 15 imod Hans Hansen.

Efter Mødets Slutning blev Gdr. *Christen Larsen*, Havnskov, opfordret af Mænd fra forskellige Sogne til at stille sig. Han svarede ja, hvis der til Mødet 23. Januar kunde skaffes

800 sikre Stemmer. Allerede den 16. Januar var der samlet 300. Lars Jensen støttede ham.

Ved flere Vælgermøder paa forskellige Steder i Kredsen var der Flertal for Chr. Larsen.

Kredsens Skæbne skulde nu afgøres paa et Møde i Fuglebjerg 23. Januar. Der var mødt ca. 1000 Mennesker. Der var Flertal for Chr. Larsen; men da han kun fik 600 Stemmer og altsaa ikke naaede de 800, trak han sig tilbage og anbefalede Hans Hansen, som nu blev Venstres eneste Kandidat. Han havde for anden Gang sejret over en Venstrekandidat.

Paa Valgdagen 28. Januar 1887 var Højremanden, Højskoleforstander *Chr. Nielsen* Hans Hansens Modkandidat, som han let besejrede, idet han fik 1308 Stemmer og Chr. Nielsen 607. Stemmeprocenten var 72.

Ved Valget 21. Januar 1890 sejrede Hans Hansen over Højremanden, Herredsfoged *J. F. Møller* fra Førslev; Hans Hansen fik 1336 Stemmer og Møller 678.

Trods Vælgernes klare Tilkendegivelse af, at de ønskede Hans Hansen til Folketingsmand, var der stadig nogle Venstremænd, som ikke var tilfreds med ham, bl. a. fordi han ikke hørte til nogen Venstregruppe, og maaske ogsaa fordi han var for gammel til at være Folketingsmand. Han var nu Folketingets Aldersformand. Denne Gang var det de Moderate, og de besluttede at opstille Gdr. og Sognefoged *Frederik Jensen*, Tjustруп.

Paa et Møde 8. April 1892 af 41 Bestyrelsesmedlemmer i Fuglebjerg, hvor 17 stemte for og 10 imod Hans Hansen, erklærede han, at han stillede sig, hvad der end skete. Saa trak Fr. Jensen sig tilbage.

Hans Hansen havde ved Valget 20. April 1892 Herreds-

foged Møller til Modkandidat. Hans Hansen fik 1092 Stemmer og Møller 590.

Han stemte ikke for Forliget med Højre 1. April 1894.

Med denne Valgperiodes Udløb havde han tænkt paa at trække sig tilbage; men han lod sig alligevel opstille ved Valget 9. April 1895. Forud for dette var han med til at stifte Venstrereformpartiet.

Højre opstillede Redaktør *Chr. Jensen* fra Slagelse, og han fik 511 Stemmer, mens Hans Hansen fik 954.

Med Valgperiodens Udløb i 1898 trak Hans Hansen sig ud af det politiske Liv. Hans Efterfølger som Folketingsmand for Fuglebjergkredsen blev Gdr. *Lars Jensen* i Arløse.

Hans Hansens Kone Ane Jensdatter døde 25. Januar 1899. Han døde pludselig 29. August 1899, 80 Aar.

„Næstved Tidende“ skrev da: „Men mange Aars Arbejde maatte til, og megen Modstand — ogsaa fra Standsfællernes egne Rækker — maatte overvindes, før hans Mening om den Ting [d.v.s. Bondestanden styrer bedst sine egne Sager] blev den raadende; og muligt var det dette, der i Tidernes Løb forlenede ham med en vis tung, noget enevældig Myndighed, der ingen Modstand taalte. Han vidste, at han vilde sine Standsfællers Vel, og sin Vilje fremmede han derfor, selv om han undertiden maatte trumfe den igennem. Myndigheden var i det hele taget det fremherskende hos ham, og han vilde, at den Stand, han tilhørte, skulde tilegne sig en lignende Myndighed i Forhold til alle andre Stænder.

I de senere Aar blev han gammel, noget af Myndigheden forsvandt; blev man godt kendt med ham, opdagede man, at det fremherskende hos ham mer og mer blev en vis elskværdig Ironi over de nye Tilsyneladelser i vort offentlige Liv.

Bedst i mange Aar, syntes han, vor Politik var forvaret, da Reformpartiet dannede sig; uden dettes Dannelse havde han sikkert ikke overladt Fuglebjergkredsen til nogen Eftermand. Hans egne Ord herfor haves.“

Han blev begravet 4. September 1899 paa Mårvede Kirkegaard.

Kilder :

Holsteinborg Kirkebog 1815—32, do. 1832—41, do. 1841—66 og do. 1866—91, Almuevennen 1852—55, Fra Holbæk Amt 1924, Side 85—101, Næstved Avis 1861—99, Næstved Tidende 1869—99, Sorø Amtstidende 1852—66, Fr. Barfod: Dansk Rigsdagskalender, J. P. Jensen: Valgene til Rigsdagen i 80 Aar og Engelstoft og Dahl: Dansk biografisk Leksikon.

Gimlingetorp og Lystager

Af Johs. T. Christensen.

Nogle Tusinde Tønder Land i Terrænet mellem Sørby-magle og Lystageretorp laa længe som et Ingenmandsland. Oldtidsfolket havde rejst sine Landsbyer øst og vest for det og kilet enkelte Torper ud i det. Saa standsede Udviklingen. Ingen nye Byer voksede frem, ingen Bondehjem rejstes. Det blev Kongens og Adelens Eje, og det laa fremdeles ubeboet, da Bondens Lænker i Slutningen af det 18. Aarhundrede løstes — nu halvt Skov, halvt aabent Land, udyrket, surt, oldtidspræget — et herligt Jagtomraade for Stormænd, et fattigt Overdrev for Rytterheste, Oldensvin og løsgaaende Kreaturer.

Men i al sin Forladthed og vilde naturlige Skønhed giver ogsaa det og dets Forvandling et Stykke af vort Lands og vort Folks Historie.

I Valdemar den Stores og Absalons Dage i Midten af det 12. Aarhundrede, da en Stortid var under Udfoldelse i Danmark, rejstes de to Klostre Antvorskov og Sorø, Antvorskov paa et Bakkedrag, hvorfra der var vid Udsigt over Sydvestsjællands ret aabne Marker og Landsbyklynger, og Sorø gemt ved Skov og Sø i idyllisk Afsondrethed fra Verden. Antvorskov, Johannitternes Hospitalsbrødres Stiftelse, blev Adelens søgte Tilholdssted. Her søgte Rigmænd Sjælefred og Hvile, og de skænkede Klostret meget Gods. Sorø blev vel i højere

Grad Lærdommens Hjemsted, men Cistercienserne kunde andet end at lade Gaasefjeren i sirlige latinske Svingninger fylde Pergamenterne med Historie og Lærdom. Ordenens Medlemmer var særlig landbrugskyndige — den Tids Landbrugskonsulenter kunde man maaske kalde dem, og de Gaarde, de oprettede paa skænket Gods, havde deres Mission.

Sorø Kloster fik nemlig ogsaa efterhaanden megen Jord at raade over, og ned gennem Tiderne blandedes de to Klosters Ejendomme imellem hverandre.

Hvem var det saa, som skænkede Klostrene al denne Jordrigdom. Hvor langt tilbage kan man føre deres Stamtavler? Spørgsmaalenes nogenlunde fyldige Besvarelse er med de mangelfulde Kilder fra saa gammel Tid næppe mulig. Kun faa af Sagtidens, i Sagaerne klart fremtrædende Skikkelser naar at faa historisk Fodfæste. Ikke en Gang om Sjællands store Høvding Knud Lavards Fosterfader Skjalm Hvides Forfædre ved vi noget sikkert, men vi ved, at Hvideslægten havde meget Gods — mere, end man kan regne med, at Skjalm selv har samlet. Forfædre har hjulpet til dermed, og Efterkommere var med til at dele ud. Vi ved f. Eks., at Gimlinge og den nedlagte Landsby Gimlingetorp tidligt har været i Hvideslægtens Eje, og det er sandsynligt, at den forud for Klostertiden har ejet hele Gimlinge Sogn og den faste Borg Vollerupgaard paa Randen af Vollerupmosen ved Lindes Aa. Skjalm Hvide har for en stor Del kunnet ride gennem sit eget, naar han fra Fjenneslev ad Vejen forbi Alsted over Topshøj og Gimlinge søgte Kysten for at styre mod Rygen, som sammen med hele Sjælland stod under hans Hovdingedømme.

Gamle Pavebreve bekræfter, at Hvideslægten har skænket af dette Arvegods til Sorø Kloster, som omkring Midten af

det 13. Aarhundrede havde store Dele af Gimlinge Sogn, og blandt Godset fra Gimlinge og Omegn lægger man især Mærke til Gimlinge By, Gimlinge Skov og Gimlingetorp.

Alt dette tilligemed Landsbyen Ormager øst for de store Engdrag blev af Absalon's Søstersøn, Biskop Skjalm Vagnsen, Aarhus, testamenteret til Sorø Kloster.

Oldtidens Torpbyer langs den for Ild og Økse vigende Skovrand var ikke bygget af saa holdbart Materiale. Man kan ikke vente at finde det i Middelalderen forsvundne Gimlingetorps Spor i Jord, som gennem syv Hundrede Aar af Ploven er vendt over de gamle Bopladser, men det findes i skriftlige Kilder.

Vore Landsbyers Ælde er videnskabeligt dokumenteret, og det gælder i særlig Grad Byerne med Navneendelsen inge. Længe før Kristendommens Indførelse boede i Gimlinge Bønder i Kreds om det hedenske Offersted. Og mange Torpbyer tæller ogsaa deres Alders Tal med fire Cifre. Langt tilbage i Tiden har Gimlinge Bys Bønder været talrige nok og initiativrige nok til at plante Aflæggere i de fjærnere Udmarker. En saadan Aflægger var Gimlingetorp, som laa øst for Byen og nord for den store Enghaveflade, som i vore Dage benævnes Cathrineholms Piber, Gimlinge og Tingjællinge Enghaver og Maglemosen, men som i Gimlingebyernes Barndom har haft Navne, der talte om Skov og Sø. Første Gang, vi hører Gimlingetorp nævne, er i Pavebrevet, som bekræfter Skjalm Vagnsens store Gave til Sorø Kloster, men hvor langt tilbage Torpets uskrevne Historie gaar, ved vi ikke. Pavebrevet siger:

Honorius, Biskop, Guds Tjeneres Tjener, til Abbed og Konvent i Sorø af Cisterciensernes Orden. Det tilkommer os at samtykke i de bedendes retfærdige Ønsker. Idet vi af denne Grund, elskede Sønner i Herren, gerne billiger Eders retfærdige Krav, bekræfter vi med apostolisk Myndighed og bestyrker med denne Skrivelse for Eder og gennem Eder for samme Kloster Besiddelserne Gimlingetorp og Gimliche med dertil hørende Skov og Ormager, der af Skjalm Vagnsen, Biskop af Aarhus, med hans Kapitels Samtykke for Fromheds Skyld er overdraget Eders Kloster.

Pavebrevet er fra 31. Januar 1217.

Ved den Tid begynder et nyt Afsnit af de to Byer Gimlingetorps og Ormagers Historie, tildels ogsaa for selve Gimlinge By, som fra at være Fæste under den private Godsejer nu bliver Klostergods.

Cisterciensernes Regel bød, at de dyrkede selv deres Jord, og det blev skæbnesvangert for Gimlingetorp. Allerede i 1198 havde Sorø Kloster oprettet otte store Ladegaarde, Grangier, paa erhvervet Bøndergods. 50 Aar senere opgives i et Pavebrev Ladegaardenes Antal til 10, de tre sidst oprettede er Nyrup i Lynge Sogn, Pedersborg og Gimlingetorp, der saaledes maa antages at være bleven omdannet kort efter, at Byen er givet til Klostret. Bønderne har maattet rømme deres Hjem. Maaske er de bleven antaget som Hjælpere paa den ny Hovedgaard, som blev drevet af klosterbundne Folk, de saakaldte Lægbrødre. Cistercienserne var Datidens Foregangsmand i Landbruget, og deres Landbrugs Blomstring skete i den stærke Opgangstid under Valdemarerne.

Ogsaa satte de deres Præg paa Egnen ved deres Færden blandt Bønderne og deres Deltagelse i Andagterne i Gimlinge

Kirke, som nylig var bleven rejst som Granitkirke paa Grunden, hvor man antager der forud har staaet en Trækirke og forud for den et hedensk Gudehov.

Herremændenes voksende Magt og Hang til Selvtægt ses i et Referat fra Sorø Klosters Gavebog, gengivet saaledes i Udtog af Rigets Breve:

Hr. Peder Erresen Drost tilføjede — forledt af ondsindede Menneskers daarlige Raad — Vor Frue Kloster i Sorø megen Fortræd paa Formue og Ejendomme. Thi han trængte med Vold ind paa Klosters Gods i Gimlinge og Gimlingetorp og tilrev sig deraf mange Grunde, som Klosteret havde ejet fra Arilds Tid. Omsider gik han i sig selv ved Guds Naade og gav for sig og alle sine paarørende til evig Tid Afkald paa disse Grunde, idet han tilbagegav alt, hvad han voldeligt havde røvet, tilligemed Grundene, som Klosteret havde faaet af Hr. Skjalm, Biskop af Aarhus, Toft og Ager, Eng og Skov, Sø og Mose, dyrket og udyrket, og som Klosteret besad med gammel Ret. Han gav Afkald derpaa i Nærværelse af vor Herre Kong Kristoffer, idet han i mange velbyrdige Mænds Nærværelse gav Klosteret sit aabne Brev til Vidnesbyrd i det Herrens Aar 1254 den 25. August.

— Det var 13 Aar efter, at Valdemar Sejr, eller maaske snarere den ædle Biskop Gunner fra Viborg, havde skrevet i Indledningen til jyske Lov, at Loven skulde være de svages Værn, og at hvis der ingen Lov var, havde den mest, som mest monne gribe. Referatet, der ogsaa viser Kirkens Magt, antyder i Linjen „tilligemed Grundene, som Klosteret havde faaet af Hr. Skjalm“, at Sorø Klostergods i Gimlinge Sogn har været af betydeligt Omfang, og at Middelalderens Gim-

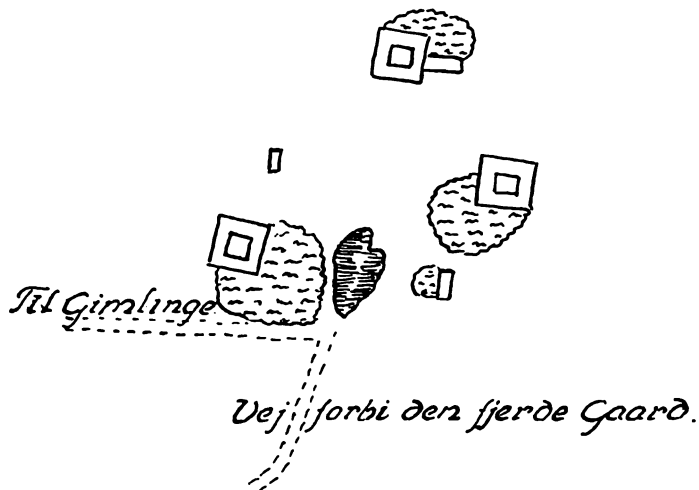
lingetorp med dens vidtstrakte og frugtbare Mark- og Skov- omraader har været en Udflytterby af Middelstørrelse.

Efter dette Optrin synes Ladegaarden i Gimlingetorp at have fortsat fredeligt i en længere Aarrække, hvor længe vides ikke nøjagtigt, men ret tidligt var Klosters Interesse for Op- rettelse af Grangier i hvert Fald ophørt. Det kneb tit med at faa nok klosterbundne Folk til at dyrke dem. Der maatte dispenseres fra de oprindelige Klosterregler og tages alminde- lig lønnet Arbejdskraft. Tilmed blev den Tiendefrihed, Gaar- dene havde nydt, udvidet til ogsaa at gælde for disse, selv om Jorden kom i verdsligt Eje. Omkring ved Aar 1400 begyndte Afhændelsen af Grangierne, og ved Reformationstiden eller kort derefter er de alle nedlagte og Jorden udstykket til Fæste- gaarde af Middelstørrelse.

Det er en tiltalende Kendsgerning, at i en Tid, da de store Godssamlinger til Kronen og private Godsejere var begyndt, til Skade for det almindelige Bondebrug, gav Sorø Kloster, efter at have sluttet sit storslaaede Landbrugseksperiment, som sikkert har virket befrugtende, Jorden tilbage til Almuen, saaledes at det i 1536 havde 625 Fæstegaarde, de fleste be- liggende i Alsted Herred. Og mange gamle Høvdingegaarde (Fjenneslev, Pedersborg o.s.v.) var ikke mere. Klosteret øn- skede ikke Herremænd til nære Naboer.

For Bønderne var denne Udskiftning fordelagtig Der blev næsten intet Hoveriarbejde. Klosters egen Ladegaard ved Sorø blev drevet af Gaardsæder og Ugedagsmænd i de nær- meste Landsbyer, medens de øvrige Fæstere ydede Arbejds- penge i Stedet for Hoveri. Det var ikke saa strengt at tjene under Krumstaven.

Under saadanne Vilkaar genopstaar Gimlingetorp i den

Gimlingetorp, som vist paa Kort af 1771. Da Kortet ikke overalt er tydeligt, kan det ikke med Sikkerhed siges, at det vestlige Hus, som er indtegnet, laa der, men det er sandsynligt, da der jo ved Gimlingetorps Nedlæggelse skulde anlægges tre Gaarde og to Huse paa Lystagers søndre Marker. Byens fjerde Gaard laa ca. 600 Meter sydvestlig, i Nærheden af Ellebæksbroen, hvor den nuværende Gimlinge—Cathrineholmsvej passerer Sogneskillet.

nuværende Cathrineholms Mark, ca. 200 Meter vest for den nuværende Landevej fra Gyldenholm til Cathrineholm og ca. 400 Meter nord for Cathrineholm Gaard, medens Lade-gaarden gaar i Forfald og forsvinder. Matrikelen af 1664 nævner fire Gaarde, og det maa antages, at det er det Antal Gaarde, Klostret oprettede ved Ladegaardens Nedlæggelse. Matrikelen af 1682 nævner ogsaa fire Gaarde, af hvilke den ene da stod øde (paa samme Tid var der to øde Gaarde i Gimlinge). Den øde Gaard, der ligesom de andre benævnes Rytterdistriktsgaard, kaldtes Kaptajns-gaarden og havde for kort Tid siden været beboet af en Kaptajn.

Den gamle Landsbys Genkomst skete i en bevæget Tid. Den havde sin anden Ungdom i Grevefejdens onde Aar, men ogsaa i den religiøse Grebethed, som kendetegner Reformationstiden. Vi kan tænke os de nye Bønder, antagelig unge Fæstere, møde til Bispevisitats i Gimlinge Kirke, hvor deres Forfædre for Aarhundreder siden havde knælet for Helgener og Guds Moder, og høre Biskop Peder Palladius' kraftfulde Ord mane dem til at lære Budordene, Troen, Fadervor og Sakramentets Ord, sky Helgendyrkelse og al Uskik og sende deres Børn til Degnen, som skal give dem den kristne Børnelærdom. Peder Palladius' Visitatsbog, som indirekte viser os Reformationstidens Mennesker, bringer os den Tid saa forunderligt nær, at man synes at kunne se Gimlingetorps nye Bønder, ja, hele Sjællands Bondestand i dens Lyst og Nød, dens Glæde og Sorg, dens Laster og dens Dyder.

I Kirken skete den store Forandring, og de Rammer, der skabtes for det kirkelige Liv, er siden ikke meget forandret. I Bondens Dagligliv, hans Erhverv og Arbejde skete heller ikke det store Skred, som den ulykkelige Kong Christian d. Anden havde forberedt. Nedgangslinjen, bort fra Frihed og Selvstændighed, var allerede da trukket gennem Aarhundreder, og den fortsattes. Alligevel synes det vaagne religiøse Liv at have stimuleret ogsaa erhvervsmæssigt. Det var ingen helt daarlig Tid, Gimlingetorps genvakte Tilværelse begyndte i.

Efter Reformationen var der ikke noget skarpt Skel mellem Krongods og Klostergods. Det hele var praktisk talt indrangeret under Kronen, som handlede med det.

Det var de store Mageskifters Tid. Saavel Adel som Krone arbejdede paa at afrunde deres Besiddelser og skabe Mulighed

for Stordrift og større Jagtdistrikter. Antvorskovs Omraade fra Store Bælt til i Nærheden af Sorø og til Tystrup og Bavelse Søer regnedes for Krongods med Antvorskov Slot som det centrale Punkt, men Sorø Kloster havde mange Enklaver i Omraadet. Lidt efter lidt blev disse draget ind under Antvorskov, ligesom Mageskifter med private Godsejere inden for Omraadet forøgede Kronens Indflydelse.

Rigsraad Bjørn Andersen Bjørn var i 1569 ved Mageskifte med Kronen bleven Ejer af Gimlingetorp mod at afstaa en Gaard i Kirke Stillinge, en i Drøsselbjerg og en i Vindehelsing samt 500 gamle Dalere, som han havde Gimlingetorp i Pant for, og fire Aar derefter skete det store Mageskifte, som gav Antvorskov en meget betydelig Tilvækst i sit Østomraade.

Bjørn Andersen afstod Hovedgaarden Vindstrup og Vindstrup Bys 16 Gaarde, tre Gaarde i Tystrup, Hammers Mølle, to Gaarde i Arløse, en i Fuglebjerg, en i Vemmeløse, en i Hyllested, to i Tingjællinge, Tadse Mølle, to Gaarde i Torne-mark foruden en Mængde Gods i Holbæk Amt, erhvervet ved Giftermaal med Karen Friis, deriblandt Vindinge Hovedgaard (Eriksholm).

Blandt det afstaaede Gods var ogsaa Landsbyerne Ormager og Gimlingetorp, og som Vederlag for det hele blev Bjørn Ejer af Vitskøl Kloster i Jylland og en Mængde jysk Fæstegods.

Ormagers og Gimlingetorps Bønder var fra den Tid Fæstere under Kronen. Ormager laa ca. 3 Kilometer syd for Gimlingetorp med sin vestlige Vang mod de store Enghaver, som skiller det fra Gimlingeegnen, og sin nordre Vang mod Stubskoven. De to smaa Landsbyers Skæbne — saa forskellig den end blev — har en vis Forbindelse. De fulgtes ad, da

Skjalm Vagnsen i Valdemar Sejers Dage gav dem til Sorø Kloster, men kun Gimlingetorp blev nedlagt. Ormagers Landsbytilværelse fortsattes, og den kunde byde sin Nabotorp velkommen, da denne genopstod. De oplevede tilsammen Reformationstidens vaagne Liv og dens første Eftervirkninger og Bondens Forarmelse efter Christian den Fjerdes Krige i Tyskland og med Sverige.

Nordøst for Gimlingetorp, i Kanten af store Kratstrækninger, som den Gang dækkede Jorderne i Kirkerup Sogn langs Snogebækken, laa den gamle Herregaard Skovsgaard, ca. 600 Meter nordøst for dens nuværende Beliggenhed og ca. 200 Meter vest for Esholte paa et Areal, som nu tilhører Gdr. Jens Christensen, Esholte. Lidt længere mod Vest rislede Snogebækken over Elletrunter og Sten mod Syd og fandt ind i den egentlige Stubskov*) paa samme Sted som nu, nemlig under Gimlinge-Esholtevejen i Stubskovens nordvestlige Hjørne, hvor dens Fald skabte Betingelser for Driften af Snoge Mølle. Det hele dannede med Skov og Marker og de mere øde Strækninger længere mod Vest over mod Vollerup og Gimlinge Marker et herligt Jagtterræn. Kong Frederik den Anden, som efter Reformationen havde omdannet Antvorskov Kloster til Kongeslot, holdt meget af at jage i disse Egnes store Skove og Vildnisser, og det tilfredsstillede ham ikke, at den gamle Selvejergaards Tilliggende brød Sammenhængen i hans Vildtbane. I Rosted nærmere Slottet havde han sin Jagtgaard, hvor han ofte opholdt sig, men i Skovsgaard kunde man skyde Dyrene, som opdrættedes i Kongens Skove og ikke respekterede Grænsepælene.

*) Navnet Stubskoven er paa ældre Kort Fællesbetegnelse for hele Skovstrækningen fra Lystagertorp til Skovsgaard. Hvor Navnet forekommer i denne Afhandling, er det benyttet paa samme Maade.

For 500 Aar siden tilhørte Skovsgaard Anders Basse og efter ham Michel Andersen Basse. Ved Reformationstiden ejede Ivar Lykke den, og den næste Ejer var Christoffer Lykke til Buderupholm, med hvem Kong Frederik handlede. Christoffer Lykke afstod i 1581 Gaarden og Snoge Mølle med tilhørende Bøndergods, bestaaende af 18 Fæstegaarde i forskellige sjællandske Egne, deriblandt 3 Esholtegaarde, for Grinderslev Kloster og Fæstegods i Jylland.

I den foretagne Vurdering før Mageskiftet nævnes, at Gaarden havde en teglhængt Hovedbygning og en mindre, straatækket Sidebygning samt gode straatækte Bindingsværksbygninger til Avlsgaarden. Der var en god Frugthave, en god Humlehave og en smuk Fiskedam. Gaarden var omgivet af Grave.

Stedet kan endnu med Sikkerhed paavises. Der pløjes stadig Murbrokker op, og Gravenes Omrids er heller ikke mere udviskede, end at man kan skelne dem og danne sig en Forestilling om Anlægget. Det nævnes ved senere Handeler, at Gaarden havde sine Marker beliggende i Esholtebøndernes tre Vange, og saaledes har det sikkert været ogsaa den Gang. Den gamle Kongevej fra Slagelse over Rappenborg, Esholte og videre mod Syd, Valdemarsvejen, løb tæt forbi Skovsgaard eller muligvis gennem selve Gaarden. Det var den ideale Jagtgaard, og nu var den Kongens Ejendom.

Fogden paa Antvorskov, Christen Nielsen Thuekop, fik Skovsgaard i Forpagtning. I Efteraaret 1585 havde han Besøg af Kongen, og kort efter blev han udnævnt til Overskovfoged — senere tituleres han Skovrider — og han havde derefter Gaarden fri for alle Afgifter imod, at han, naar Kongen opholdt sig paa Gaarden, skulde levere Straafoder

til Kongens Hest. Der var dog endnu en Betingelse, som vel skal forstaas saaledes, at Kongen vilde modtages standsmæssigt, naar han kom til Gaards. Den lød paa, at Forpagteren skulde have „Foder og Maal paa en Hest og sædvanlig Hofklædning“. Snoge Mølle blev ogsaa overdraget Chr. Nielsen afgiftsfrit. Men han skulde opbygge og forbedre den.

Slagelse—Rosted—Skovsgaardegnen har været den Tids Fredensborg, hvor de kongelige Herskaber havde en Del af deres Sommerglæder. Esholte- eller Gimlingetorpbonden paa sin Vej til Snoge Mølle med Slumpen, der skulde males til Gryn og Mel, kunde træffe at faa hele den kongelige Pragt for Øje.

De efterfølgende Konger havde ikke slet saa stor Interesse i Antvorskovjagten, men Skovsgaard synes stadig at være bleven forpagtet paa lempelige Vilkaar til Mænd, som paa en eller anden Maade havde gjort sig fortjente. I en Aarrække omkring Midten af det 17. Aarhundrede blev den drevet af Major P. Steenberg og Hustru, hvis Mindetavler findes i Kirkerup Kirke, og ved Steenbergs Død fik Arvingerne Skøde paa Gaarden for Penge, Steenberg havde til gode. I Skødet nævnes, at Gaarden svarer Afgift af Gimlinge Ore med tilhørende Skov i Enemærke. De mindreaarige Børns Formyndere solgte i 1670 Gaarden, som derefter til 1693 havde adskillige Ejere: Just Ebel, afd. Steenbergs Svoger, der var Officer, Andreas Glisings Enke, Hjeronimus Grabow og Chr. v. Ahrenstorf. Sidstnævnte er berygtet for grusom Behandling af Bønderne paa sine Godser.

En ny Herregaard var i dette Tidsrum bleven oprettet syd for Gimlingetorp, nemlig Lystager, som blev Ormagers Skæbne.

Meget Bøndergods — dog mest i Jylland — laa øde i Christian den Fjerdes sidste Leveaar, og Ormagers Bønder, eller nogle af dem, havde ogsaa forladt deres fattige Hjem. I 30 Aarskrigen havde Lehnsmanden paa Antvorskov, Kongens Staldmester Wenzel Rotkirch frelst Kongen i en farlig Situation og blev senere lønnet rundeligt derfor. Ormagers Bøndergaarde — øde eller uøde — blev samlede til den ny Herregaard, og Wenzel Rotkirch drev Gaarden for Kronen. Dens Marker laa væsentligst syd for Gimlingetorp, men Gaarden havde ogsaa forskellige Rettigheder nord for Gimlingetorp i det store Stykke Land, som nu gennemskæres af Slagelse—Næstved Landevej fra Sørbymagle til Cathrineholm, og som for en stor Del hørte under Skovsgaards Omraade. Det var saa godt som ubeboet, en Udørken med Skov og Krat og raa Fæled.

Den ny Hovedgaard rejstes i den sydlige Udkant af Stubskoven paa en Mark, som nu tilhører Gdr. Laurids Pedersen, Lystagergaard. Dens Beliggenhed kendetegnes endnu ved Murbrokker og Teglsten i Jorden ca. 100 Meter syd for Stubskoven og ca. 300 Meter øst for Skellet mellem Gdr. Laurids Pedersens og Gdr. Oluf Larsens Ejendomme. Skoven strakte sig den Gang ikke meget længere mod Syd og Vest, end den gør nu, selv om der dog i det 17. Aarhundrede var smaa Krat- og Skovgrupper ind over Markerne.

Ormagers Saga som Landsby var sluttet. Gimlingetorp laa nu ene midt i Kongens Vildtbane med sine Agre, sit Krat og en lille Egeskov.

Tiderne skrider. Svenskekrigen sidst i 1650'erne gaar over Egnen. De svenske Tropper, som over Isen paa Lillebælt naar til Fyn og videre over Is til Langeland, til Lolland, til Sjæl-

land, drager gennem Landet med Vold og Brandskatning. I Gimlinge er Indkvartering og rimeligvis ogsaa i Lystager og Gimlingetorp. Det er strenge Tider for den lille Landsby ved de store Skove, de Skove, som var i saa sørgeligt Forfald og nu ogsaa gav Genlyd af Svenskernes Øksehug.

Men Gimlingetorp har gode Jorder og slipper igennem de forfærdelige Hungeraar i 1670'erne, da Afgrøden mange Steder helt visnede bort under Sommertørken, saa ikke en Gang Saasæden kunde reddes. Hoveribyrden til det fjerne Antvorskovs Avlsgaarde omkring Slottet er ikke særlig trykkende. Matrikullen af 1682 viser, at Krigens og Hungeraarenes bitre Nød er mildnet. Der staar kun to Gaarde øde i Gimlinge og en i Gimlingetorp, medens mange andre sjællandske Landsbyer paa det Tidspunkt havde et større Antal øde Gaarde.

Og saa slider Slægt efter Slægt sig igennem under tunge, men taalelige Kaar. Kirkebøger, Jordebøger og andre Kildeskrifter viser, at adskillige Gaarde er i samme Slægts Besiddelse fra Svenskekrigen og op til vore Dage. Det skete i de Tider, at Ejeren af et Gods var virksom for at faa praktiske Ægteskaber i Stand for at holde Folk ved Gaardene og ikke mindst for at skaffe Enkerne Forsørgere, men paa et saa vidtstrakt Gods som Antvorskov kan dette ikke være den eneste Grund til, at der var saa mange Slægtsgaarde. Bøndernes Kærlighed til deres gamle Hjem maa ogsaa have været en medvirkende Faktor.

Antvorskov har afrundet sit Gods. Kronen sidder inde med store Mængder af Danmarks Jord. Men Riget fattes Penge. Embedsmændene skal have deres Løn. Krigsgælden er trykkende. Nu er de store Mageskifters Tid omme. Efter

Svenskekrigen maa Kronen betale sin Gæld med Jordegods. Der samles endnu noget hist og her, medens andet strøs ud. Baade Lystager og Skovsgaard gled Kongen af Hænde.

Efter at Wenzel Rotkirch i en Aarrække havde haft Lystager i Forpagtning, blev den i 1664 solgt til Herman Willumsen Rosenvinge, og med den fulgte foruden tidligere nævnt Gods 13 Gaarde i Haldagermagle og 6 i Kirkerup. Rosenvinge havde en stor Sum til gode. Godt en Snes Aar senere blev Oberst Stensen Ejer af Godset, men i 1706 gjorde Kronen sin Indløsningsret gældende og genindtog Lystager.

Nogle Aar før var Skovsgaard kommen tilbage. v. Ahrenstorff havde paa sin Søns Vegne solgt den til Forstanderen ved Herlufsholm lærde Skole Axel Laursen, som pantsatte den til Provst Blichfeldt i Ringsted, og efter at Blichfeldt havde overtaget Pantet, gav han i 1693 Kongen Skøde paa Gaarden. Der medfulgte nu Gimlinge Ore og Gimlinge Overdrev med Rappenborg og Rappenborg Vænge, Skov til 48 Svins Olden i Enemærke og Gaardens fem Huse i Overdrevet — altsaa en stor Del af det Omraade, som senere blev Gyldenholms Marker, og som den Gang har haft betydeligt mere Skov end i det 18. Aarhundrede, da et Kort af 1771 betegner hele Strækningen fra Lystager til Sørbymagle Skel som Lystagers. Det var ved den Tid altsammen under Antvorskov, hvordan man saa inddelte det.

Med Lystagers Tilbagevenden i 1706 var det østlige Antvorskovomraade atter samlet under Kronen.

Omkredset af Byerne Gimlinge og Vollerup mod Vest, Sørbymagle og Kirkerup mod Nord, Esholte, Ravnebjerg og

Gimlingetorp mod Øst og Syd laa en Mark stor nok til tre middelstore Landsbyer. Den blev en Tid lagt under Lystager, men efter 1706 betegnes den tillige som Antvorskov Enemærker, stadig ubeboet, for en stor Del udyrket, skønt meget af den er rig Jord og muligvis i Middelalderen har været dyrket hist og her fra Munkenes Ladegaard i Gimlingetorp.

Fra Gimlinge og Vollerup Skel ud over, hvor Landevejen nu gaar mod Næstved, og over til den gamle Valdemarsvej, Skovsgaard—Esholte—Ravnebjerg, strakte Ødet sig. I Gimlingetorps nordlige Udkant, Terrænet mellem det nuværende Gyldenholm og Stubskoven, laa Gimlinge Ore. I Kort fra Begyndelsen af det 18. Aarhundrede betegnes den sydlige Halvdel af Ødemarken fra Gimlinge til Esholte som Gimlinge Hestehave, medens den anden Halvdel, fra Vollerup Mark langs Sørbymagle Skel til i Nærheden af Kirkerup kaldes Gammelt Hestekobbel. Navnene veksler noget paa de forskellige Kort og Skøder, kun Navnet Gimlinge Ore er konstant. Paa et Kort eller Skøde ser man Navnene Gimlinge og Rappenborg Kobler, paa et andet Gimlinge Overdrev og Rappenborg Vænger, men det er stadig det samme Areal med sit Krat, sine Tuer, sine sure Huller, sine Sten, som Istiden har henslængt dem — og sine uudnyttede Muligheder.

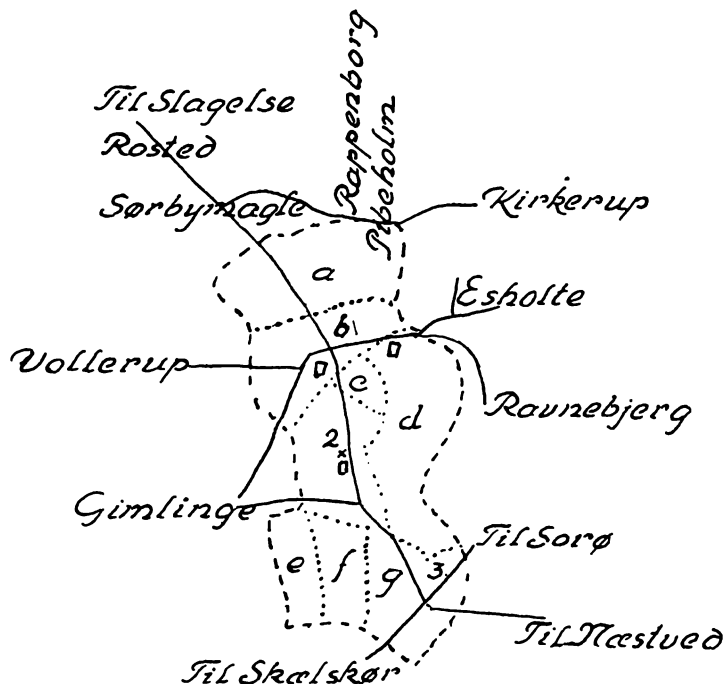
Hist og her havde de omliggende Byers Bønder gjort Indhug og inddraget et Sæt Agre, en Kohave, et Krat til Oldensvin, mod en Afgift til Kronen eller andre Ejere af Afgiften — i det 17. Aarhundredes sidste Halvdel især Amtmanden over det daværende Antvorskov Amt, Adelsmanden Hugo Lützou, som ligger begravet i Gimlinge Kirke ved Siden af sine to Hustruer. Han ejede meget Jordegods og Retten til mange Afgifter saavel i som uden for Antvorskov Amt.

Det var ikke nogen god Levevej at være Bonde. Det var Trældom og Nedværdigelse, haardt Slid og ringe Udbytte. Det hændte i Stavnsbaandstiden, at Bønder fandt Lejlighed til at rømme fra deres Gaarde og alle Besværlighederne ved at være Gaardmænd under strenge Godsejere. Der var ikke saa meget ved at faa mere Jord at dyrke, end man alt havde og tit havde Besvær med at skaffe Saasæd til af de faa Fold, man høstede.

— Vore Oldtidsbønder, som fra de gamle Hovedbyer sendte Nybyggere ud at rydde Land og bygge Torper, var Frimænd. Det forøgede deres Virkestrang og Landets Udviklingsmuligheder. Jo fastere Adel, Konge og Kirke lagde sin Haand paa Menigmand, des ringere blev hans Initiativ. Om Gimlinge opvoksede allerede i Oldtiden Søkendebyerne Bjerup, Vollerup og Gimlingetorp. Andre Nybyggere var trængt ind i Skovtykningerne længere østpaa og havde bygget Kirkerup, Esholte, Skovsgaard, Ravnebjerg o.s.v. — hvorefter Udviklingsmulighederne var udtømte. Der rejstes ingen nye Torper under Bondestandens Fornedrelse.

Bondestandens Kaar var blevet ringere og ringere. I Landsbyerne stod øde, sammensunkne Gaarde og vidnede om forfejlet Bondepolitik, Kvægpest, magre Aar og hærgende Krige. Der var ringe Handlekraft i den kuede Almue. Var der nu og da Trang til lidt mere Jord til Udgangsøg og Oldensvin eller til løsgaaende Kreaturer, naar „Evret var opgivet“ og Vangeledene aabnede, tog man mod en Afgift lidt hist og her, hvor der var nok at tage af.

Vikingetidens eller endnu ældre Tidens Udvidelsestrang var tæmmet og trykket under tabt Frimandsret og Frimandsinitiativ.

Vejskitse efter nyt Generalstabskort. De punkterede Linjer angiver i store Træk Terrænets Inddeling paa Kort af 1771, hvorpaa det hele med Undtagelse af Gimlinge Enghave, Gimlingetorp og Gimlinge Ore betegnes som Lystagergaardens Tiliggende. De forsvundne Herregaardes Beliggenhed er angivet ved Tal.

a Gammelt Rytterkobbelt	1 Spor af det gamle Skovsgaard
b Gimlinge Hestehave	2 Spor af Sorø Klosters Ladegaard
c Gimlinge Ore	3 Spor af Lystagergaarden
d Stubskoven	x Gimlingetorp
e Gimlinge Enghave	
f Kongens Piber	
g Ormager	

Først da Friheden igen gryede for Bondestanden, skød Landbohjem af forskellig Størrelse op i Kongens Enemærker.

I det første halve Aarhundrede efter Reformationen var Sorø Klosters Fæstegods trods Oprettelse af mange Fæstegaarde og Bibeholdelse af kun en enkelt af de gamle Lade- gaarde dalet fra 625 til 386, og Antvorskovs Tilliggende var vokset tilsvarende. Traditionen tro vedblev Sorø ved Hjælp af sit Jordegods at være Lærdommens Sæde, med sin lærde Skole, som gennem Tiderne gennemgik forskellige Forandringer. Antvorskov var Kongeslot, en ganske kort Tid Grevskab for Frederik den Fjerdes Elskerinde, Rytterdistrikt til Underhold af et Rytterregiment. Det havde sammen med den danske Adel sin Glanstid under Frederik den Anden med Kongejagter i Distriktets Skove og Enemærker. Der blev skabt Traditioner vidt forskellige fra dem i Sorø, og det mærkedes, da det hele i 1774 stilledes til Auktion.

Det var i Ove Høegh Guldbergs Regeringstid, forud for hvilken var gaet en livlig Drøftelse af Veje til at hæve Bondestanden. Udskiftning og Fastlæggelse af Hoveribyrdens Omfang var med Held prøvet adskillige Steder, men den konservative Guldberg frygtede, at Samfundet vilde ryste i sine Grundvolde, hvis Bondens Aag afkastedes, og hans Aand svæver over de Foranstaltninger, som blev truffet til Afvikling af den store vestsjællandske Godssamling.

Godset blev ved Auktionen opraabt i ni Parceller, saavidt muligt indrettede saaledes, at hver Parcel kunde faa en Hovedgaard eller Mulighed for at oprette en saadan, samt en passende Mængde Bønder til Hjælp ved dens Dyrkning.

De to Parceller, som dækkede det her omhandlede Østomraade, var Lystagergaarden og Fæstegods tilsammen 533 Tdr. Hartkorn, og Gimlingegodset, hvorunder ogsaa hørte Skovsgaard. Det betegnedes Gimlingegaarden og omfattede

med Fæstegods 635 Tdr. Hartkorn. Der har ikke eksisteret nogen Hovedgaard af det Navn, men man regnede vel med, at naar Gimlingetorp blev inddraget, og de store Ødemarker nord derfor blev opdyrkede, var der Jord nok til en Hovedgaard.

Assessor A. Dinesen fik ved Auktionen sidste Bud paa begge Parceller, og saaledes begyndte Gyldenholms Historie.

Efter Auktionen gik Assessoren i Gang med at rejse Gyldenholm, hvor det ligger nu, midt i Marken, som for Størstedelen ikke i umindelige Tider, maaske aldrig, havde vendt sig for Ploven. Den Del af Ejendommen, som nu hører til Bøndergaarden Pibeholm ved Kirkerup, var — som store Dele af det øvrige — delvis dækket af Skov, men ind imellem var nogle Agre; hvorpaa laa et lille Boelssted, et Særsyn for de Tider, da næsten alle Hjem endnu laa i Landsbyerne. Her lod Assessor Dinesen indrette et Teglværk, som endnu var i Drift under Verdenskrigen 1914—18. Ruinerne af en gammel Ovn betegnedes som Pottemagerovnen, men om det har nogen Forbindelse med Kirkerup hellige Kilde, er endnu ikke historisk klarlagt. Kun vides det, at de, der søgte Helbredelse ved hellige Kilder, skulde drikke af ny Drikkekar og derefter slaa dem i Stykker.

Den ny Herregaard fik Navn efter nogle frugtbare Agre, Guldagre, og Dinesen gav sine Forventninger Udtryk i at bygge en Lade, som havde Plads til 20 Plejstærskere.

Med Antvorskovs Salg til private Godsejere forringedes Bøndernes Stilling yderligere. De, der havde været Klosterbønder under Sorø, havde oplevet en Tid, da de var helt fri for at arbejde for andre end sig selv, og Hoveribyrden under Kronen havde heller ikke været særlig trykkende. Men nu

skulde store uopdyrkede Strækninger omdannes til Herregaardsmarker af et langt mindre Antal Bønder, end der forhen havde tjent under Antvorskov. Ikke alene blev Fæstegodset delt i mindre Grupper, men hele Landsbyer blev nedlagte. Store Valbys 14 Gaarde ved Slagelse blev alle sløjfede — de 3 af dem dog efter Køb — og Herregaarden Valbygaard oprettedes. 10 Bøndergaarde i Nordrup Sogn blev nedlagte, for at Herregaarden Nordruplund kunde opstaa.

Gimlingetorps Bønder har sikkert gaet med bange Anelser, da de fra Kronbondens ret blide Kaar gled ind under den private Godsejer.

Man forstaaer, at de Bønder, der skulde yde Arbejde paa Gyldenholm, med Vemod mindedes gamle Dage, naar man hører, at en nedsat Kommission, som i 1796 — efter at det groveste Arbejde med at rydde Land til Gyldenholm allerede var fuldbyrdet — skulde medvirke til en fastlagt Ordning af Hoveriet, beregnede Bøndernes aarlige Hoveriydelse til Gyldenholm til 980 Plovdage, 4387½ Spanddage og 16509 Gangdage. De første Aar efter Gyldenholms Oprettelse har været strenge for Bønderne. Det ses af Indberetningerne til Landvæsenskontoret om hvilke Forbedringer, der er sket, at der har været travlt med Grøftegravning, Rydning, Indhegning, Pløjning, og at der fra Godsets Side er taget energisk fat paa ved Bøndernes Hjælp at faa det opdyrket, og selv om Bønderne ikke arbejdede frivilligt eller med Glæde, har de alligevel deres store Del af Æren for, at Gyldenholm ved deres Hjælp er bleven til det, den er.

Ogsaa blandt Bønderne var der voksende Interesse for bedre Jorddyrkning, selv om det ikke ser ud til, at de paa disse Egne har været særlig ivrige efter at faa Jorden udskiftet, men

deres Driftighed hæmmedes stærkt af de mange Ordre fra Gaarden, og Vollerup, Gimlinge og de andre Byers Fæstere under Gyldenholm harmedes over de mange Arbejdsdage, som blev dem frataget i travle Tider.

Indberetninger — især en fra 1784 — taler sit tydelige Sprog om Arbejdet i Hovmarken:

„Paa de under Gyldenholm henlagte Gimlinge og Rappenborg Kobler har været en stor Del Underskov, hvoraf det meste nu er ryddet.“

„Der er opdrevet mange Jorder, som ikke tilforn har været under Ploven.“

„I Ellebæksmarken er der opgravet en Del Stød.“

„Paa Pibeholm Teglværk er hentet Sten til at opføre 240 Fag Grundmur.“

Der meddeles om Gærdselhugst, Indhegning af Markerne, Udgravning af skadeligt Vand, Brækning og Brakning af den raa Jord. Det er Landvinding i stor Stil, vidnende saavel om Godsejerens Flid og Forudseenhed og haandfaste Kommando — at sige det mildt — som om Fæstebøndernes Indsats. Assessor Dinesens Minde, som man endnu kan møde det i Folkemunde paa Egnen, har ikke venlig Klang. I 1784 kunde Assessor Dinesen indberette:

„Gyldenholms Jorder er nu alle bragt under Hovedgaarden og hegnede af de dertil henlagte Hoveribønder, undtagen de til Markhusene henlagte 15 Tønder Land. Marken er inddelt i 11 Sædmarker og 5 Enghaver og Indhegninger.“

„Af de dertil henlagte Hoveribønder.“ Det er Røsten fra en Tid, som er ved at svinde bort. Det er Tonen fra det æld-

gamle Systems sidste Tilhængere. Det er Auktionskonditionerne fra det mægtige Antvorskov: Nye Herregaarde, som skal bringes i Kultur af de dertil henlagte Hoveribønder.

— Assessor Dinesen har muligvis syslet med Planer om med Tiden at dele sit store Gods i flere Hovedgaarde, og det er sandsynligt, at Vanskeligheden ved at skaffe tilstrækkelig Arbejdskraft har været medvirkende til, at Lystagers sydlige Omraade ikke helt blev inddraget. Gimlingetorps Jorder blev dog i 1778 lagt under Gyldenholm, og snart skulde en ny Herregaard opstaa som Gyldenholms sydlige Nabo.

De sidste Bønder i Gimlingetorp var ifølge Jordebogen, som ledsager Kronens Skøde til Assessor Dinesen, Peder Hansen, Jens Pedersen, Peder Jørgensens Enke og Lars Nielsen. Peder Hansen og Lars Nielsen havde ogsaa deres Gaarde i 1771. Den tredje Gaard blev drevet af en Enke, Maren Pedersdatter, der opgives at sidde i gode Kaar. Den fjerde Gaard, antagelig Kaptajnsgaarden, er ogsaa indtegnet paa Kortet af 1771, men der nævnes ingen Bruger.

Vore Arkiver indeholder ikke meget om navngivne Menigmænds Liv og Færden. Kun naar de kom paa Kant med Loven — skød Kongens Dyr, huggede hans Træer eller paa anden Maade forsyndede sig eller kom ind i Konflikter om Ret og Uret — finder man dem omtalt i Retsprotokollerne, men selv om ogsaa de kan kaste Strejflys over Bondens Dagligliv, maa det erindres, at man har med Undtagelserne at gøre.

Lad os da give Fantasiens et vist Spillerum og tænke os, at der blandt de sidste Brugere af Gimlingetorp har været Mennesker, Bønderfolk og deres Ungdom, i hvem Haabet om en

lysere Fremtid for deres Hjem var vakt, Haabet om en Fremtid fri for Stavnsbaand, Hoveri og anden Tynge, Haabet om, at de Tider, man anede, skulde skabe større Muligheder for at opbygge de gamle Slægtshjem, end Fællesskabets og Hoveritvangens Bondekaar gav. Har saadanne Haab været vakt i Gimlingetorp og givet Genklang i Samtaler i Hjem og paa Bystævne, har det skabt en Tone af Misstemning, da de i 1778 fik Vished for, at deres Hjem skulde lægges øde og de selv flyttes ud paa aabne Marker langt fra deres kendte Aagre og Bopladser.

Igen er Gimlingetorp og det forlængst nedsunkne Ormagers Skæbne sammenknyttet. Assessor Dinesen, som holdt sit store Gods samlet, omend der var en formel Grænse mellem Lystager- og Gyldenholmsgodset, var ikke tilfreds med, at det lille Gimlingetorp brød Sammenhængen i hans Besiddelser, og i Henhold til Konditionerne ved den store Antvorskovauktion udskiftede han Byen ved at anvise dens Bønder Jord i den sydlige Udkant af Lystagergodset, hovedsagelig de Jorder, som forhen havde været tillagt Ormager, før Christian den Fjerde inddrog dem under Lystagergodset.

Det gamle Gimlingetorp forsvandt. Et nyt Ormager opstod under Navnet Lystagertorp. Der blev kun oprettet tre Gaarde og to Huse, skønt der i Jordebogen var nævnt fire Gimlingetorpbønder og muligvis i ældre Tid har været flere, da en Del af Gimlingetorpjorden, Gimlinge Ore og tilgrænsende Jordstykker, beliggende mellem Gyldenholms Bygninger og Stubskoven og længere mod Syd ikke i de sidste Par Aarhundreder før Udskiftningen synes at have været drevet fra Gimlingetorp alene, men af Fæstere fra Omegnens Byer: Gimlinge, Vollerup, Kirkerup, Ravnebjerg og Esholte.

— Men nu græsser Gyldenholms store Kvægflokke ved Sommertid i Orets frodige Græsgange —.

Ved Efterforskninger om tidligere Tiders Gaardbrugere i Gimlinge faar man som nævnt i adskillige Tilfælde Vished og i andre en velbegrundet Formodning om, at Gaardene har været i samme Slægt i lange Tidsrum. Det kan ikke med hel Sikkerhed siges, at Gimlingetorps Bønder kan føre deres Stamtavler langt tilbage. Derimod er det oplyst, at i hvert Fald to af de Bønder, som flyttede til deres nye Hjem i Lystagertorp, er Stamfædre til Bønder, som Slægt efter Slægt havde Hjem i de to Gaarde. Peder Hansen, som var Gaardmand i Gimlingetorp allerede i 1771, var ogsaa Gaardmand i Lystagertorp i 1801, og det Aar købte han Gaarden fra Gyldenholm. To Aar senere overdrog han den til en Datter og Svigersøn Hans Christensen fra Haldager, og Slægtskæden er aldrig siden brudt. Gaardens Ejer er nu Oluf Larsen, gift med Hans Jensens Enke. I Nabogaarden bor Laurids Pedersen, som fortæller, at hans Oldefader, som ogsaa i 1801 købte sin Gaard, hed Peder Sørensen og havde været Hovbonde under Gyldenholm.

Ved Assessor Dinesens Død i 1793 overgik hele det vidtstrakte Gods til Sønnen Jens Kraft Dinesen, men i 1800 skete den Forandring, som blev Indledning til Godsdeling og til Oprettelse af endnu en Herregaard, Cathrineholm.

I det Aar købte en af Sjællands største Godssamlere, som ejede Ringsted Kloster, Kærup, Merløsegaard, Førlev, Kastруп, Fuglebjerggaard, Fodbygaard, Gerdrup, Lyngbygaard, Fuglsang, Priorskov, Nørlund, Thorstedlund og Albæk, Etatsraad P. Johansen Neergaard, Gunderslevholm, sammen med Kammerherre Bylow, Tybjerggaard, hele Godset og delte det

saaledes, at Bylow fik Gyldenholm, og Neergaard beholdt det saakaldte Skovgods, hvortil bl. a. hørte Skovsgaard, Snoge Mølle, Pibeholms Teglværk og de østlige Skovstrækninger.

Kammerherre, en Tid Stiftamtmand, Bylow, havde Pengevanskeligheder, og det var medvirkende til, at de fleste af Gimlingetorps Agre og alle Lystagers Marker syd herfor, deriblandt den store Enghaveflade Kongens Piber, blev solgt til Henrik Prætorius. Han oprettede Herregaarden Cathrineholm, som dog først fik sit Navn under dens anden Ejer Claus Seidelin, som opkaldte den efter sin Stedmoder. De følgende Ejere var: fra 1820 Grev Holstein-Holsteinborg, fra 1837 Hans Hansen, fra 1840 Mackeprang. I 1850 overtog Gods-ejer C. Eckardt Gaarden, der gik i Arv til hans Søn P. Eckardt. Den ejes nu af Godsejer Dahl.

I Eckardternes Tid gennemgik Kongens Piber en stor Forandring. Omkring Midten af forrige Aarhundrede begyndte Tørveskæret, som foregik paa den Maade, at Folk, der ønskede at købe Tørv i Piberne, fik anvist Skære- og Læggeplads. Saa gravede de Tørvemassen op og lagde den paa Jorden, æltede den ved at køre rundt i den med stive Vogne forspændt et Par Heste og lagde den ud i „Bænke“, hvorefter Gaardens Tørvefoged, i en Aarrække Købmand Peder Nielsen, Gyldenholms Mark, maalte, hvor meget der var taget, og beregnede Prisen. Paa den Maade fortsattes Tørveskæret til den første Verdenskrigs Slutning. Det havde under Tiden og ikke mindst i den brændelsesknappe Krigstid et stort Omfang. Bondekøretøjer fra milevid Omkreds søgte herud, og i Tørvetiden var der livligt paa Mosen. Tørven var let. Træresterne i Mosen var væsentligt El og andre bløde Træsletter, men den brændte godt.

Tørvelaget var ingen Steder ret dybt, og ved Verdenskrigens Slutning 1918 var hele Tørveterrænet gennemrodet. Ved de forladte Tørvegrave, der mange Steder dannede hele Søer, groede Viebuske frem og skabte et sammenfiltret mørkladent Krat, som gav Landskabet et helt andet Udseende end forrige Tiders jævne og fattige Engflade.

Da Tørveskæret sluttede, begyndte Godsejer P. Eckardt sit storslaaede Kultiveringsarbejde (skildret i Aarbogen for 1925). Nu vidner Pibernes store græsrige Folde og frugtbare Agre om P. Eckardts Storværk, som var forbundet med saa store Udgifter, at der ikke kunde blive Tale om hurtig Fortjeneste, men der var indvundet 200 Tdr. Land til Danmark, til kommende Slægters Gavn.

Allerede medens Gimlinge- og Lystagergodset var samlet i en Ejendom, blev Skovsgaard drevet særskilt, og efter Godsdelingen ved Handelen i 1800 fik Forvalteren paa Gyl-denholm, Niels Thomsen, som i Forvejen havde Skovsgaard i Arvefæste, Skøde paa Gaarden og Snoge Mølle, og fra den Tid har Skovsgaard fortsat den Linje, som blev trukket for over 500 Aar siden og kun har været brudt ved Gaardens Perioder under Antvorskov.

I 1808 solgte Niels Thomsen Gaarden til Georg Johannes Røby og overtog Røbys Forpagtninger af Hovedgaardene Overberg og Pagterold i Horns Herred. Ved Snoge Mølle blev i Røbys Tid indrettet et Stampeværk, hvor Omegnens Folk kunde faa færdigbehandlet deres Vadmel, som de selv havde udført alt Arbejdet med fra Faarenes Klipping til Garnets Behandling hos Landsbyværerne. Naar de store Ruller

Tøj kom fra Stampeværket, var der noget at klippe ud af. Den omvandrende Landsbyskræder, som ofte mødte med baade Svende og Drengene, havde mange Dages Arbejde paa en Bondegaard, men naar han forlod Gaarden for at fortsætte andet Steds, var Mand, Kone, Børn og Tyende ogsaa forsynet med gode solide Klæder. Endnu for ca. 60 Aar siden holdt enkelte Bønder ved den gamle Skik. Jeg mindes et Gaardmandshjem i min Fødeby, hvorfra hele den store Børneflokk mødte i Skolen i gode solide, graa Vadmelklæder.

Røby solgte efter nogle Aars Forløb Skovsgaard til Generalkrigskommissær Haagen Chr. v. Astrup, som kun havde den i ganske kort Tid, og i 1813 skiftede den Ejer hele tre Gange, hvorefter den i en Aarrække havde samme Ejer som Gyldenholm, nemlig Major I. P. Jensen, som i 1817 byggede Skovsgaard Mølle. Snogede Vandmølle havde ved den Tid mistet noget af sin tidligere Betydning, idet den tidligere Ejer mod en Godtgørelse fra Neergaard, Gunderslevholm — daværende Ejer af den Del af Skovgodset, hvortil Pibeholm Marker hørte — ved en Godtgørelse havde forpligtet sig til ikke ved Stibord, Dæmning eller paa nogen Maade at hindre Vandets fri Løb i Mølleren.

Landskabet skiftede stadig Karakter og Udseende efter Udskiftningen. Skovsgaard laa nu lunt i Skovbrynet, og Bondens Plov og Redskaber udjævnede mere og mere Grunde og Grave paa den gamle Borgtomt. Ved Siden af det ny Skovsgaard byggedes et Bageri og Maltgøreri, og paa Bakken ved den nordre Side af den forbiløbende Vej svingede Vingerne paa en af Egnens største og smukkeste Møller. Den og Røstede Mølle, nærmere Slagelse paa Bakkedraget foran Skoven og ved Siden af en Kæmpehøj, var en Pryd i Agerlandet, paa

Skovsgaards Mølle i 1941.

ranke Skoves Baggrund. Rosted Mølle, der ogsaa rejstes som Afløser af en kgl. Vandmølle, er nedbrændt. Skovsgaards Mølle drives ikke mere, og dens forhen stolte Præg er nu vemodigt. De har haft deres Tid.

Krat og Sumpe er forsvundet fra Skovsgaards samlede Marker. Pibeholms Jorder, som drives ved Forpagtere, maa afgive i Tusindvis af Læs Ler til Teglværkets Fabrikation af Mursten og Rør. Terrænet sænker sig.

Skoven viger. En Tid kommer Teglværket under Gyldenholm. Nu er det borte. Paa dets efter Afgravningen planerede Terræn ligger Selvejergaarden Pibeholm.

Skovsgaards Ejerforhold er i 1840'erne noget omskiftelige, efter at Major Jensens Enke har afstaaet Gaarden til en Forpagter og kort Tid efter til Hans Hansen, Cathrineholm, som heller ikke beholdt den længe. Og det er Majorens Enke, som i 1842 giver Postsekretær Bojesen Skøde paa Gaarden med Vindmølle, Hestemølle, Stampeværk og Skov og seks Huse. 1846 køber cand. jur. Gustav Schmidt Gaarden. I 1848 købte Ritmester Eduard Fabricius af den Faaborgske Fabricius-

slægt Gaarden af Gustav Schmidt, men han døde allerede 1850, kun 41 Aar gammel (han kom syg hjem fra Krigen), hvorefter Fabricius' Enke Hanne, f. v. Steinmann, overtog Ejendommen. I 60'erne blev Sønnen Peder Fabricius Ejer af Gaarden, hvis Areal nu var 179 Tdr. Land Ager, 59 Tdr. Land Skov og 5 Tdr. Land Have og Gaardsplads. Skovsgaards nuværende Ejer er Peder Fabricius' Datter, Frk. Anna Fabricius.

Gyldenholm har ogsaa snart i hundrede Aar været Slægtsgaard. I 1810 blev C. Sørensen Ejer, men solgte to Aar efter til Major Jensen, som havde den til 1836 og gjorde et stort Arbejde baade paa at bringe Markerne i Orden og forbedre Kvægbesætningen. Jorderne havde nu helt mistet det noget triste Fortidspræg af en Egn, som hverken var Skov eller Ager, hverken dyrket Jord eller helt øde. Major Jensen brakkede en Mark hvert Aar, og de gyldne Agre gav gylden Frugt. Ogsaa paa Skovsgaard fuldførte han adskillige Forbedringer. Paa Vestsiden af Sørbymagle Kirketaarn findes en Marmorplade over Major I. P. Jensen og Hustru, f. Warming.

I fire Aar fra 1836 blev Gyldenholm drevet af A. Langheim, og i 1840 blev den overtaget af Godsejer G. Brøndsted, som tilkøbte Pibeholm Gaard og Teglværk. Brøndsted fortsatte de tidligere Ejeres Arbejde paa Godsets Forbedring, og det var en Gaard med gode Fremtidsmuligheder, da den i 1863 blev købt af P. Johansen Neergaards Sønesøn Carl de Neergaard, Søn af P. Neergaard, Førslevgaard.

Bygningerne, som Assessor Dinesen havde rejst, tilfredsstillede ikke den ny Ejer, som ved Arv var i Besiddelse af tilstrækkelige Midler. Han opførte i 1863 den nuværende Hovedbygning, og Udbygningerne, som adskillige Gange har

været hærget af Brand, opførtes store og tidssvarende. Som tidligere nævnt havde P. Johansen Neergaard samlet en stor Mængde Herregaarde. En stor Del af Godset var tilfaldet den Søn, som overtog Gunderslevholm, og ved hans Død blev den store Arv delt saaledes, at meget tilfaldt Brodersønnerne ved Lodtrækning. Gyldenholms Andel blev Kastrupgaard, Charlottedal, betydelige Skovarealer og andet Gods. Endvidere købte Godsejer Neergaard Gimlinge Kirkegods, bestaaende af fire Bøndergaarde, Præstegaarden og Gimlinge Kirke, som altsammen nu er frasolgt.

I 1903 blev Sønnen Carl de Neergaard Ejer af Godset, der nylig er bleven delt saaledes, at en Søn har overtaget Gyldenholm, en anden Kastrup Gaard med Skove og Savværk.

— Nord for Kirkerup laa i ældre Tid en lille Landsby Tostrup, som nævnes i Papirer fra det 16. Aarhundrede. Den har haft Agre i aabne Strækninger i Lorupskoven, men efterhaanden som Bondens Kaar forringedes, har Skoven taget Magten og gjort et Fremstød mod Kirkerup, hvis Marker næsten alle ved Udskiftningen var overdryssede med Kratrester og Smaalunde. I Nærheden af, hvor Tostrup laa, har Godsejer Neergaard, som ejer Lorupskoven, oprettet et Savværk, som gennem Tiderne har udviklet sig til et stort Foretagende.

Gimlinge Hestehave og Antvorskov gamle Hestekobbel er de to Navne, som paa Kort af 1771 dækker hele Terrænet fra Gimlingetorps Marker i Syd til Sørbymagle Skel i Nord, fra Gimlinge og Vollerup i Vest til Kirkerup og Esholte i Øst. Det var den Jord, Gyldenholm havde at tage af, da Gaarden blev oprettet, men da Assessor Dinesen i 1784 indberettede til Landvæsenskontoret, at han ved sine Hovbønders Arbejde

nu havde Gyldenholm opdyrket, laa saa godt som hele Hestekoblet — nord for en Linje mod Øst fra Vollerup Huslodder til Skovsgaards og Kirkerup Bys Marker — hen i en Slags Urtilstand, som dog havde begyndt at virke dragende paa smaatstillede Mennesker, der higede efter at faa et Stykke Jord at bygge Hjem paa.

Paa Kort over Vollerup Marker ved Udskiftningen benævnes Agrene i det nordøstlige Hjørne af Vollerupmarken Skovledsaasen, og endnu ved de Tider havde Koblet stærkt Præg af gammelt Skovland. Det Hjørne af Vollerups nuværende Omraade, hvori Vollerup Husmænd fik tildelt Jord, hørte før Udskiftningen til Hestekoblet. Til Gengæld rundede Vollerup Markskel lidt længere mod Syd en stor Pukkel ind i Overdrevet, men Skellet blev ved Udskiftningen rettet ved, at Udvæksten blev skaaret af og lagt ind i det Hjørne, som blev Vollerup Huslodder.

At en Del af Koblets og det nyoprettede Gyldenholms Jorder tidligere benyttedes af Vollerup og Gimlinge Bønder, er maaske Forklaringen paa, at Vollerup By, som forhen havde otte Gaarde, nu kun har syv. Ret tidligt begyndte Smaafolk at vove sig ud i Overdrevet og fæste Stykker af det. I de gamle Beskrivelser hedder det vel, at en Del tilforn har været Pløjeland, men at det skal hvile 12—24 Aar ad Gangen. Nordøst for den gamle Kongevej, altsaa over mod Kirkerup og Esholtes Bymarker, laa Skovsgaardsvænget, „som al Tid har været brugt til Græsning og Gærdselhugst“. Det vil, hedder det i en Betænkning om Hoveriet til Gyldenholm, nu blive indtaget til Drivning, men om Grydebjergmarken nærmere Sørby-magle Skel siges i samme Betænkning, at den aldrig har været inddelt eller pløjet, men bestandig ligget til Græsning.

Ja, endnu i 1860'erne var der, selv om al Jorden i det gamle Hestekobbøl forlængst var bleven udstykket, udyrket Jord imellem. Børnene fra de mange Smaahjem, som efter Udskiftningen var opstaaet paa Vollerups nordøstlige Marker, løb ofte om Søndagen over at lege i Sørbyskoven, og den korteste Retning var over en fattig Græsmark, som grænsede til Vollerup Skel. Naar de spurgte Manden, som havde Jorden til sine Faar, om de maatte skyde Genvej, lød Svaret i Datidens Dialekt: „Ja vel mu I da ded. Joren æ jo da te faa ed a man ka gue pu en“ (Ja vel maa I da det. Jorden er jo da til, for at man kan gaa paa den). Børnene kaldte Marken Niels Hansens Faareagre.

Ogsaa den Plet blev dog efterhaanden til mere end til at gaa paa, og selv om Boniteten er noget uensartet, er der megen særdeles frugtbar Jord imellem, og der bor nu flere Mennesker i det gamle Hestekobbøl end i en middelstor Landsby. Hjem ved Hjem af forskellig Størrelse er groet frem, og enkelte gamle lave Huse vidner endnu om den fattige Begyndelse.

Men kør nu ud ad Landevejen fra Sørbymagle til Gyldenholm, kast Blikket til højre og venstre og se frugtbare Marker og velbyggede Hjem. Det forhen saa ringeagtede Stykke Land med sit udrænedede Ler, sine tørre Sandrevler, sine Tuer, Sten og Krat, hvor Antvorskovs Rytterheste afgangede de spredte Græstotter, er bleven en smilende og folkerig Egn, drevet frem ved Landboflid under de bedre Vilkaar, Bonde-reformerne i Reventlows og Colbjørnsens Dage og Andelsbevægelsen af nyere Tid skabte — ved et Fremtidshaab, som Trælbonden maatte savne. Udmarken fik nu de Torper, Oldtidsbønderne ikke naaede at bygge, medens deres Haab

endnu havde Vinger. Det blev ikke til Oldtidens samlede Byer. De store Strækningers Øde og Ensomhed besejredes helt af spredte Hjem bag hver sit Hegn, af arbejdende Mennesker paa hver sin Mark, af legende Børn ved Hjem efter Hjem. Og Udmarkens Spøgelser maatte vige eller nøjes med en Skyggetilværelse i de kun halvt troede Spøgelseshistorier, man den Gang yndede at fortælle eller lytte til. Disse mange Hjem er nu som alt Gyldenholms øvrige Fæstegods bleven Selveje. Kun nogle enkelte af de oprettede Fæstebosteder ved Gyldenholmmarkens Grænse er bleven nedlagte og inddraget under Gyldenholm under Navnet Boelsmarken.

Der laa et svært Arbejde til de Mennesker, som i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede befolkede dette store Overdrev, men nøjsomme og tilfredse arbejdede hver paa egen Lykke under Frimandskaar, og Værket lykkedes.

De Gaardfæstere, som skulde bringe Gyldenholms Marker i Kultur, maatte ogsaa tage en haard Tørn, og det var sværere, fordi deres Tanker var hos deres egne Hjem, ind ad hvis Ruder Frihedens Morgenstraaler ogsaa havde tittet. Men de slap igennem, og de — i højere Grad end de fattige Smaafolk, som fæstede Bo i Koblet — nød snart godt af Bonde-reformerne. Deres haarde Slid paa Hovmarken mildnedes ved det nyfødte Haab om en bedre Fremtid, og det varede ikke mange Aar derefter, før de saa godt som alle var Selvejerbønder paa deres udskiftede Jorder. Det gav Arbejdslyst og Fremdrift, som hjalp Bondestanden frelst saavel over den falske Pengerigelighed forud for Statsbankerotten som de fattige Tider, der fulgte efter, før den jævne og længe fortsatte Fremgang begyndte under Mottoet: arbejde og spare.

— Nu kører vi gennem den forvandlede Gimlinge Heste-

haves brunmuldede Marker. Gyldenholms Hovedbygningens store røde Murflader og dens firkantede Taarn lyser mellem Træerne i den smukke Park sydvest for Vejkrydset, hvor Es-holte—Gimlingevejen, der tidligere var Skelskør—Sorø Landevej, og Slagelse—Næstved Landevej krydser.

Naar vi noget længere mod Syd har passeret Slaaen- og Hvidtjørnshegnet mellem Gyldenholms og Cathrineholms Marker, er vi ved Gimlingetorps Byvænger. Kort fra 1771 viser, hvor Landsbyen laa umiddelbart før Udskiftningen. Af Oldtidens Gimlingetorp er intet Spor fundet i Marken, men derimod af den Ladegaard, som oprettedes paa dets Marker. Godsejer Dahl, Cathrineholm, meddeler, at man ved Dræning af de gamle Torpmarker ca. 125 Meter vest for Landevejen og ca. 70 Meter syd for Skellet mellem Cathrineholms og Gyldenholms Marker har fundet Grundsten og Murbrokker, som efter al Sandsynlighed stammer fra Gaarden, hvor de gamle Tidens Munke og Lægbrødre færdedes.

I Klostergaardens Tid var der Stordrift, men af en anden Art end i vore Dage. Vi gaar en Foraarsdag ind over Markerne og ser i Tankerne Fællesskabets Bønderkarle med de ringe Redskaber arbejde i de sejge Agre mellem de mange Grøfter, hører Plovdrengenes Jagen paa de magre Heste, ser Bønderne i Række hver paa sin Ager, strø Kærnerne ud over den klumpede Muld. Vor Tilbageskuen afbrydes af en Traktors Tøffen.

De mange Grøfter, de gamle Bønder, det hele er forsvundet. Der er ingen sure Pletter at køre udenom. Traktoren med Saamaskine og Spidsharve efter sig stryger let ind over de tilberedte Marker fra Landevejen helt over til Gimlinge Skel, og for hver Omgang er en Tønde Byg saæt, en Tønde, der,

om alt gaar vel, henter andre 20—25 Tønder hjem. Den gamle Bonde i Gimlingetorp var ovenud heldig, hvis han fik Tønde efter Skæppe (8 Fold). Ja, endnu i 1840'erne, da den gamle Træplov endnu var de fleste Bønders fornemste Redskab, regnede man det for et godt Resultat paa god Jord.

Kommen forbi Cathrineholms Herregaard ser vi mod Vest ud over Kongens Piber og den tæt bebyggede Gimlinge Enghave. Ogsaa den er ved Afvanding og flittigt Arbejde fra-ristet Ingenmandslandet.

— Og ved det store Vejkryds Lystagertorp, hvor Sorø—Skelskør Landevej nu møder Slagelse—Næstved Landevej, er vi midt i det gamle Ormagers Jorder, der nu bærer moderne Selvejergaarde.

Hvad Oldtidsfolket begyndte, fuldførte vor nyere Tid, som omskabte fattige Aarhundreders Ødemarker og Sumpe, saa de nu giver Hjem og dagligt Brød til Godsejer og Arbejder, til Gaardmand, Husmand og Haandværker. Det begyndte, da Friheden var i Spiring, og fortsattes, da den stod i sin forjættende Foraarsvækst.

Da var begyndt en Grotid i Danmark, saa frodig, at den overraskende hurtigt sejrede over Ødet.

KILDESKRIFTER:

Kronens Skoder, Bind I, II og III.

Kr. Erslevs Oversættelse af Pavebrev af 1217.

Referat af Sorø Klosters Gavebog af 1254 (efter Amtsudg. af Danm.s Riges Br.).

Dr. P. Norlund: Klostreet og dets Gods i Soransk Samf.s Værk om Sorø, 1. Halv.

Forskellige Kort, især Kort af 1771 over Gimlinge Sogn og tilgrænsende Arealer (Matrikels-arkivet).

Kirkebøger, Tingbøger, Folketællingslister.

Indberetninger til Landvæsenskoret om Forbedringer i Landvæsenet og Fællesskabets Ophævelse i Antvorskov og Korsør Amter 1793—99 (Rigsarkivet).

Arkivar Axel Nørli: Skovsgaard gennem 500 Aar (udarbejdet 1942 til Frk. Fabricius, Skovsgaard).

Fæstevæsenet under Borreby og Basnæs

Af M. A. Ebbesen.

Vil man studere landbrugets kår i tiden 1700—1850, kan man næppe finde nogen bedre kilde end de gamle fæsteprotokoller. De kan ved første øjekast synes lidt kedelige, og de lange rækker af indførte fæstebreve er ret ensartede. Det kan se ud, som de var skrevet efter den samme formel, hvad de vel også er; men giver man sig tid, opdager man snart, at den stilistiske ensartethed ustandseligt brydes af små oplysninger af historisk værdi, og drejer det sig om en enkelt gårds historie, er fæsteprotokollerne ligefrem helt uundværlige. Det var kun meget få gårde, der undgik den skæbne at glide ind under en herregårds fæstevæsen, og hvis man blot ved, hvilken herregård gården har tilhørt, er det en let sag at udrede dens historie.

Eggen omkring Skælskør ejedes i fæstevæsenets glansperiode helt af godserne Borreby, Basnæs, Holsteinborg, Gerdrup og Espe; men flere steder kilede de forskellige gårdes besiddelser sig ind i hinanden på en sådan måde, at bønderne i samme landsby kunne have forskellige herskaber.

For Basnæs's vedkommende lå det meste af gårdens fæstegods naturligvis i Tjæreby sogn. Landsbyerne Tjæreby, Lundby, Vedskebølle, Egeslevlille og Lundstorp ejedes helt af dette gods; men i Tystofte måtte det dele rettighederne med Borre-

by. Til gengæld havde det i Magleby sogn en del enklaver rundt i landsbyerne: Magleby, Holten, Faarentofte, Østerhoved, Nored og Thornæs. I Høve sogn hørte de fleste af gårdene i Høve og Oreby under Basnæs, og i Ørslev-Bjerge kommune ejede godset det meste af landsbyen Sipperup.

Borreby ejede hovedparten af Magleby sogn; men som nævnt ejede Basnæs en del gårde spredt rundt i landsbyerne. I Tjæreby sogn ejede Borreby kun nogle gårde og huse i Tystofte; men de fleste af Skælskørs jorder (Skælskør mark, Dyrehaven, Rådmandsvænget, Marie Kirkegård, Spegerborg o.s.v.) hørte under dette gods. I Boeslunde sogn ejede Borreby gårdene i Tranderup, samt nogle enkeltgårde, og i Egeslevmagle sogn var en del gårde i Smidstrup og Hesselby tilknyttet godset. For alt dette bøndergods lå Borreby centralt; men så ejede gården tillige nogle bøndergårde i Frølunde ved Korsør, en større gård i Torpe, en gård i Erdrup og en i Hyllested. Fra disse byer var der en lang hovvej; men ikke desto mindre blev godset ved at holde fast på disse besiddelser i et langt åremål, indtil der kom maksimal længde på hovbøndernes færdselsveje.

I det store og hele beholdt herregårdene det bøndergods, de ved køb havde erhvervet; men der haves dog eksempler på, at de byttede indbyrdes for at få deres fæstegods mere samlet. Den 10. januar 1774 oplyses det således i Borrebys fæsteprotokol, at en af godsets gårde i Fårentofte tidligere har tilhørt Basnæs. Det må dog vist betragtes som en skrøne, når det påstås, at de blandede ejendomsforhold skyldtes herremændenes kortspil om gårdene. At noget sådant har fundet sted, kan måske ikke helt afvises; men i de fleste tilfælde var tilhørsforholdet konstant.

I stavnsbåndperioden var bønderne som bekendt bundne til deres fødestavn. Det må forstås sådan, at det ikke var fødebyen, de var bundne til, men til det gods, de var født på. Inden for det samme gods kunne de forflyttes, men ikke altid inden for den samme landsbys område. En ung mand, der var vokset op på en gård under Borreby gods, kunne ikke uden videre fæste en af Basnæsgårdene i hans fødeby. Det kunne dog ske, at herremændene byttede folk, ligesom de byttede gårde. Således anføres det f. eks. i Borrebys fæsteprotokol under 1/6 1758, at herskabet har bortfæstet en gård i Frølunde til Knud Andersen, der egentlig tilhørte hr. Hein til Dyrehovedgård og havde gået soldat for ham. Til gengæld overlader Borreby en karl af godsets reservemandskab, Olof Eliesen, til hr. Hein.

Hvis en herremand havde flere godser, kunne han overflytte folk fra det ene gods til det andet — eller gjorde det i hvert fald. Man kunne da se det særsyn, at folk, der var født i Jylland — trods stavnsbåndet — havnede på Sjælland. Den 29. august 1736 bortforpagtede Christian Berregård til Borreby f. eks. et hus på Holten til en mand, der var barnefødt på hans gods i Jylland.

I de fleste fæstebreve forekommer følgende passus: „Fæsteren må nyde og bruge denne gård sin livstid og hans enke efter ham, sålænge hun er ugift“. En forudsætning var det dog, at han holdt sig fæstebrevets paragraffer og de til enhver tid gældende anordninger efterrettelig, og der kunne let blive en grund til at sætte fæstemålet ud af kraft, hvis fæsteren faldt i unåde hos godsejeren. I en stor mængde fæstebreve, såvel fra Borreby som fra Basnæs, finder man udtalelser som følgende om den foregående fæster: „Frasat på grund af re-

stancer“, „frasiat formedelst slet opførsel“, „frasiat på grund af gårdens slette tilstand“ o.s.v. Ikke så sjældent skete det, at en husmand blev sat ind på en gård, mens gårdmanden i stedet måtte overtage husmandsstedet.

Når en fæster døde, var det i mange tilfælde også herremanden, der sørgede for en ny mand til enken. Ikke få fæstebreve ender med den skæbnetunge sætning: „Fæsteren ægter enken ved gården“. Mange var dog så heldige, at de selv havde sørget for valget af livsledsagerinde og kunne nøjes med at tage enken på aftægt.

I de til fæstebrevene knyttede taxationer og specifikationer gives der et værdifuldt billede af gårdenes tilbehør. Ofte får vi at vide, om bygningerne er nye eller gamle, velholdte eller faldefærdige. Med hensyn til besætningerne er billedet ret konstant. Enten gården var stor eller lille, var kvægbesætningerne kun beregnet på gårdens mælke- og smørforsyning. Normen synes at være et par malkekøer og en tillægskvie. Hestebestanden var derimod variabel efter gårdenes størrelser. En gård på 70 tdr. land havde f. eks. 8 heste. Det er en del mere, end der nu holdes på en sådan gård; men det var nødvendigt af hensyn til hoveriet. Får, gæs og høns holdtes også kun i det omfang, gårdens husholdning krævede. Indtægterne kom fra kornsølget.

— — —

Også med hensyn til klædedragten giver disse specifikationer historiske oplysninger. På Stignæs synes højtidsdragten for mændene at have bestået af en rød vadmelskofte, skindbukser, hvide strømper, blå brystduge og sko med spænder, medens den mere jævne dragt bestod af en hvid vadmelskofte, vadmelsbukser, hoser og sko. Der nævnes dog også grå

vadmelskofter, korte vadmelkofter og lærredsbukser. Som hovedbeklædning nævnes blå kabudser.

Det til hjemmet hørende udstyr var meget varierende. En ting, der stadig går igen, er skabsbordet, en bordplade med lukket skab under. Ligeledes var gåsebænken almindelig. Bøger nævnes hist og her, særlig andagtböger. Endvidere kan nævnes: Tintallerkener, tinlysestager, ølkander, flødebötter, krukker, bouttellier, tinsoveskåle, lygter, manglefjæl, træ-tallerkener, læddiker, sibötter, jernlamper, hængeskabe, alkover med udstyr, stole, øseskeer, fyrfade, messinglysestager, sennepskugler, peberkværne, skamler, dejgtruge, rokke, karstole, garnhasper, kobber-bryggerskedler, jerngryder, kjelsker, ildtænger, kerner, tønder, baljer, ostehække, skjættefod, åleruser m. m.

Brugsredskaberne vedr. landbruget indskrænkede sig til plove, harver, arbejdsvogne, trætromler, slæder, leer, høtyve, grebe, huggeblokke, huggejern, økser, tjærespande, skærekister, kasteskuffer, skæppemål, plejle, slibestene, knive m. m.

Der var ikke megen forskel på fæstebrevene på de to godser. Her skal derfor kun anføres et enkelt fæstebrev på en almindelig gård under Borreby gods. Såvel formen som indholdet er karakteristisk for de fæstebreve, der udstedtes i sidste halvdel af 17-hundredtallet. Det lyder sådan:

„Jeg Hans Georg Faith til Borreby, Deres Kgl. Mayst.s justiceråd, kiender herved at have stæd og fæst, såsom jeg og herved stæder og fæster til ungarl Søren Christensen af Noere, som formedelst liden vækst er utjenstdygtig til Hans Mayst.s tjeneste, den gård udi Fårentofte på Stisnæsse udi Magleby sogn, som Jens Andersen sidst iboede og fradøde,

hvilken gård, som efter landmålingens nye matricul og den over Stisnæsse jorder skeete inddeling skylder hartkorn, ager og eng, 4 tdr. 1 skp., fornævnte Søren Christensen sin livstid må nyde, bruge og i fæste beholde, så længe han deraf årlig og i rette tiider svarer og betaler alle kongelige ordinaire og ekstraordinaire skatter og påbudde, som enten nu ere eller herefter allernådigst måtte vorde påbudne, så og til hvert års martinii leverer og betaler udi landgilde efter jordebogen, penge: 5 rdl., byg: 2 tdr. 4 skpr. og havre: 5 skpr., samt småredsel: 1 lam, 1 gås, 2 høns og 20 æg, og i rusepenge til hvert års michaelii: 3 rdl.

Holder gårdens bygning og besætning stedste i god stand, forretter hoveri og rejser lige med sine naboer, villig og upåklagelig, når han derom vorder tilsagt. Jorderne i marken forsvarlig røgter, gjødsker og dyrker og ej noget af gårdens tilliggende ager og eng, gjerdselhugst eller tørveskær til andre bortlejer, til upligt bruger eller bruge lader. Holder god fred, enighed og vedtægt med sine naboer og laugsmænd på forsvarlig måde. Sig ikke med noget lovstridigt, såsom krohold eller andet deslige, befatter, men derimod forholder sig efter loven med humlekulers lægning, piles og gode frugttræers plantning, stengjærders og jordgrøfters opkastelse og opsættelse.

Skulle jeg eller tilkommende ejere af Borreby gods finde for godt at lade indhegne et stykke af hans gårds tilliggende gjærdsel- og tjørnehugst til fredning og ungskovs opelskning, da skal fæsteren være villig til samme at afstå, imod at han herfor enten nyder moderation i sine udgifter eller og på anden måde nyder en billig vederlag.

Er sit herskab og deres beskikkede fuldmægtig hørig og

lydig, og iøvrigt som en fæster allerunderdanigst retter og holder sig efter Kongl. Mayst.s allernådigste lov og forordninger, alt under dette sit fæstes fortabelse og anden vilkårlig straf.

Og som denne fæster ægter hans formands ved steden efterladte enke, så beholder og modtager han og alt, hvad af indbo, gårdredskaber og besætning, som formanden haver efterladt sig, ligesom han og modtager gårdens tilliggende jorder vel besåede, såvel med vinter- som vårsæd, og således annammer han fuldkommen vederlag for gårdhold, besætning, sæde- og fødekorn, hvorimod han forpligtes til, når han gården, enten ved dødsfald eller i andre måder bliver entlediget, da til alt sådant — mod hvis videre af gården dependerer — at blive og være ansvarlig. For indfæstning at svare er han i henseende til, at han betaler den på formanden hæftende restance, frigiven. Således er dette fæstebrev efter forordningen in duplo forfattet, hvoraf enhver sin genpart annammer. Dette til bekræftelse under min hånd og segl.

Borreby, den 18. oktober 1781.

H. G. Faith.“

Derefter følger en lang specifikation over indboet. Vendingen om, at fæsteren har modtaget jorderne vel tilsåede, må forstås sådan, at han har fået overladt sædekornet. — Man må håbe, fæstemålet har bekommet fæsteren vel. Gården var god nok; men hvor gammel enken var, oplyses der naturligtvis intet om. Hendes afdøde mand havde kun haft gården i tre år; men derfor kunne hun jo godt være gammel. Iøvrigt ser listen over den nævnte gårds fæstere og ejere gennem de sidste par hundrede år således ud:

1. Fæster Niels Roed (afgang 1725).
2. „ Jørgen Hansen (fæster 1725).
3. „ Peder Jensen (afgang 1778).
4. „ Jens Andersen (1778—1781).
5. „ Søren Christensen (1781—1818).
6. „ Peder Hansen (1818—1835).
7. „ Peder Sørensen (1835—1864, herefter forpagtning, der kunne overtages af datteren Maren Kirstine Sørensen.
8. Gdr. Hans Hansen, sognefoged. e
9. „ Niels Peder Sørensen.

Gårdens tilliggende har varieret lidt gennem tiderne. Ejendommen Lerchesminde er således udskilt fra denne gård den $11/5$ 1863, idet læreren ved Stignæs skole den nævnte dato modtog 13 tdr. land i fæste af gårdens jord. Senere byggede lærer Lerche på jorden, som han havde drevet sammen med skolejorden. Den 27. juni 1828 udskiltes der 4 tdr. land fra gården, som blev lagt ind til skolelodden ved Stignæs skole. Til gengæld fik gården brugsret over matr. 3-b af Fårentofte, som en tid havde været bortfæstet til lærer S. Schierner.

En af gårdene i Fårentofte, Herredsfogedgården, har haft et mere herskabeligt præg end de andre. I 1781 nævnes herredsfoged Carlsen som fæster af denne gård, og senere residerede herredsfoged Engholm her. Engholm ligger begravet på Magleby kirkegård sydøst for våbenhuset. Et smukt karakteristisk mindesmærke pryder endnu hans grav. Herredsfogederne var tillige birkefogeder over Borreby birk.

Efter Engholms død blev herredsfogedgården indrettet til bolig for en søn fra Borreby, stiftamtmand over Island, hr.

Carl F. von Castenschiold. Provst Seyer Mahling Beyer, der nogle år senere udgav sin topografi over Egeslevmagle sogn og Vester Flakkebjerg herreds pastorater, siger om herredsfogedgården: „Fourentoftgården, et behageligt sted med smukke værelser og en rummelig fordelagtig have med mange frugttræer og nyttige anlæg, der har sin tilliggende jordlod med smuk skov på, tilforn beboet af herredsfogeden (og derfor kaldet herredsfogedgården), som tillige var birkedommer til Borreby birk. Men da herredsfogeden tillige blev byfoged i Skjelskør, blev det befaleet, han skulle bo sammesteds, især da Borrebys høje ejer renuncerede på sin birkeret, hvis underliggende gårds og gods's retssager nu behandles under herredets jurisdiction“. Stiftamtmand Castenschiold boede kun i tre år på gården (1813—1816); så bortfæstedes den til en hr. Bredahl af Skælskør. Allerede i 1817 tiltrådte en ny fæster, Hans Thomsen, der senere blev sognefoged og dannebrogsmænd. Den ovenfor omtalte skov på herredsfogedgårdens jorder er nu borte; men afdøde proprietær Chr. Jespersen, Skælskør, har fortalt mig, at det var en meget smuk lund, hvor der afholdtes folkefester.

Da hoveriet i slutningen af 17-hundredtallet var blevet en del begrænset, og de gårde, der lå længst borte, var blevet helt fri for hoveri, kneb det med arbejdskraften på herregårdene, og man greb til den udvej at oprette flere hoveripligtige husmandsbrug. Husmændene havde hidtil haft forholdsvis gode kår. I deres fæstekontrakter stod der som regel „forretter gående kjøbenhavnsrejse efter omgang“, og det var i hovedsagen deres bidrag til hoveriet. Nu blev det dem, der kom til at bære de tungeste byrder.

Udflytningen kom herremændene til hjælp ved oprettel-

sen af nye husmandsbrug. Gang på gang støder man på følgende vending i fæsteprotokollerne: „Stæder og fæster stuehuset fra N. N.s udflyttede gård til . . .“ o.s.v. Det må i de første år have været et vemodigt syn at se de gamle landsbyer. Gårdenes udlænger var nedrevet, og tomterne har vel en tid ligget overgroet med alskens ukrudt, mens fattige arbejdere havde taget stuehusene i besiddelse.

De mange husmænd, der på denne måde blev plads til, var dog ikke nok. På afsides liggende steder groede hele rækker af husmandssteder op. På Borreby gods byggedes således de nye husmandslandsbyer: Nyvang, Bankeshusene og Tys-toftehusene. Af efterfølgende fæstebrev fremgår det, hvilke kår de nye husmænd gik ind til:

„Jeg generalmajor von Castenschiold til Borreby, ridder og kammerherre, kommandeuer af livgarden til hest og chef for det sjællandske rytterregiment bortleyer hermed til Morten Nielsen fra Magleby det i Nyvang ved Østerhoved af ny opbyggede hus, bestående af 7 fag med tilliggende 2¹⁰⁵/₁₁₂ tdr. land, som står for agers og engs hartkorn 2 skpr. 2 fjk. 2½ alb.; således som det ved landvæsenkommissionens synsforretning den 16. d. md. forefandtes, på vilkår:

- 1) Huset vedligeholder og forbedrer han.
- 2) Ikke driver mer end den halve del af jorderne og lader den anden halvdel hvile ved årligt at omskifte en sjettedel, som ved udlæggelsen besås med kløver.
- 3) Udreder til rette tid og sted de kongelige skatter og andre påbudde af hartkornet og huset.
- 4) Til mig som ejer at forrette ugentlig een arbejdsdag, ved hvilket arbejde det forlanges, og derforuden 8 dage i hø-

og sædehøstens tid, samt, om det måtte behøves, imod betaling een mark dansk om dagen at forrette andre 8 arbejdsdage, alt på egen kost og forsvarlig dagsarbejde.

- 5) Ikke optager indester uden min tilladelse og iøvrigt holder Mayeståtens love og anordninger efterrettelige.
- 6) Forbeholdes det os begge med $\frac{1}{2}$ års forud lovlig opsigelse til majdag eller november dernæst at kunne ophæve denne kontrakt. Jeg Morten Nielsen som Leyer af bemeldte hus tilstår herved at have indgået alle benævnte vilkår til nøjagtig efterholdelse.“

Borreby, den 30. august 1797.

Morten Nielsen.

Castenschiold.

Alene i Nyvang byggedes der ca. en halv snes nye huse, og i Bankeshusene, hvor der fra ældgammel tid havde ligget et hus, der kaldtes Bancorshuset, som vel har givet hele bygningen navn, blev der bygget flere dobbelthuse. Når dertil kom husrækkerne på Tystofte mark og ved Spegerborg samt alle de udflyttede gårdes stuehuse, vil man se, at det var en større stab af husmænd, der kunne mønstres. Men den daglige stab formindskedes unægtelig ved, at de fleste kun var ugedagsarbejdere. I høsten mødte dog det fulde antal op.

En del af godsets huse måtte også reserveres den nødvendige håndværkerstand: smede, murere, tømrere, vævere, skræddere, ja så galt en rokkedrejer. Til belysning af disse forhold gives efterfølgende fæstebrev:

„På høj- og velbårne hr. Vilhelm Berregårds (o.s.v.) vegne haver jeg stæd og fæst, ligesom herved stædes og fæstes til Peder Jensen Grovsmed, svend og frikarl, som hidtil har beboet

et såkaldet Måegårdshus, det hus i Magleby, som næstforhen af Peder Smed har været beboet, men formedelst påkommet svaghed, i hvilken han icke bymændene med fornøden grovsmedearbejde kunne forsyne, godvilligen er afstået til ovenmeldte Peder Jensen, som på efterskrefne conditioner sin livstid overdrages og i fæste forundes dette smedehus, bestående af 10 fag og i god stand, med det ved smedien værende inventarium, smederedskaber etc.: 1 gl. håndtang, 1 sperhagge, 1 vandsvamp, 1 håndhammer, 1 klyvemekser, 1 gl. bor, 1 gl. sømform, 1 beslaghammer, 1 hovklinge, 1 wirkejern, 1 gl. stempel, 1 gl. beslagstoel med lidt jern, 1 ambolt, 1 gl. brenner, nemlig:

1) At han bygger og forbedrer huset, således at samme alt i på fag og tag i forsvarlig stand befindes, samt deraf til hvert års martinii, eller udi to terminer årlig, til mickaелиi og påsketider, svarer og erlægger i stedet for ugedagspenge 6 rdl. 2 mark.

2) Uden vægring forrettes bymændenes, samt andre mit nådige herskabs omliggende bønders, om nogle af de sidste sådant skulle være begjærendes, deres grovsmedearbejde og sligt icke ved anden foretagende forsømme“, o.s.v.

Det er før nævnt, at der på Herredsfogedgårdens jorder i Fårentofte tidligere lå en smuk lille skov. Det er ikke den eneste lund, der siden da er forsvundet. Næsten hver gård havde et lille skovstykke på sin lod; men da sognet er fattigt på tørvemoser (der findes kun een mose i Magleby sogn, nemlig Longen), er de fleste smålunde forlængst nedhuggede. De sørgelige rester, der er tilbage, betegnes ved det meget karakter-

ristiske navn „Stubberne“. Herregårdens egen skov er der imidlertid holdt hånd over, og det kan være meget interessant at holde sig for øje, hvordan det skete. Det var skovfogeden, der skulle røgte denne opgave. Følgende fæstebrev indeholder hans instrukser:

„På Hendes Nåde, højvelbårne frue, Beate Antinie Augusta, fød grevinde Reuhs af Plauen, enke, geheimerådinde af Berregård, frue til Borreby, Kjølbye og Vesløsse gårder, mit høje nådige herskabs vegne og efter forudgående approbation, haver jeg underskrevne stæd og fæst, ligesom herved stædes og fæstes til Christian Hansen Grøn det i Ørnehoved på Stignæs beliggende skovfogedhus, som afdøde Anders Nielsen sidst beboede, hvilket hus med tilliggende 4 skpr. hartkorn ermeldte Christian Hansen Grøn som skovfoged hans livstid i fæste overdrages på følgende vilkår:

- 1) At han altid holder huset i lovforsvarlig stand.
- 2) Af hartkornet til rette forfaldstider svarer alle kongelige skatter og påbudde.
- 3) Som skovfoged beoagter, freder, opelsker og ellers for al slags ulovlig skovhugst bevogter skoven, at intet derudi, lidet eller stort, af hvad navn nævnes kan, af uberettigede hugges eller borttages. Og såfremt noget ulovlig skovhugst vorder forøvet, da enten selv at undgjælde derfor som for egne gerninger, eller gjerningsmændene bevislig navngive. Så skal han og om foråret overvære den til hovmarksgjærderne efter udvisning foretagende tjørne- og gjærdselhugst, tilse, at skoven ved den lejlighed ingen skade tilføres, og vise al omhyggelighed for, at unge træer og gavnlige vækster på sådan tiid nyder den behøvende opsættelse og fremelskning. Videre skal han

ved foretagende høslet iagttage, at bønderne ikke afhugge den i vækst stående unge skovs plantning. Fremdeles skal han med leed og gjærder have vedbørlig tilsyn, at intet formedelst uhegn beskadiges, med videre, som til skovens opkomst kan være at iagttage, ligesom og have opsig med, hvad det høje herskab på skoven lader udsætte, hvilket alt fæsteren haver at iagttage og efterkomme under dette hans fæstes fortabelse og anden vilkårlig straf efter forseelsens beskaffenhed.

4) Sluttelig retter han sig efter lov og forordninger, samt viser sig hørig og lydlig mod sit høje herskab og anbetroede fuldmægtig. Sålænge fæsteren sig således retter og forholder, er ham huset og hartkornet uden afgiftssvarelse, de kongelige skatter som meldt undtagne, i fæste overdraget, og skal ham dertil udvises græs til en ko i skoven, ligesom det også er ham tilladt efter halvårs opsigelse huset og tjenesten at quittere, når han huset og grunden afleverer i den stand, loven i slige tilfælde befaler. Udi indfæstning betales²⁴ rdl. Dette til bekræftelse under min hånd og segl.“

Borreby, den 22. juni 1771.

Schalesin.

Adelsvældens klamme hånd hvilede ikke alene over landbruget. Så godt som alle foretagender på landet var afhængige af herremændenes forgodtbefindende. De havde penge, og i kraft af dem satte de sig i besiddelse af alt, der kunne tjene deres interesse. Om det så var kirkerne, blev de opkøbt for kirketiendens skyld. At f. eks. møllerne skulle danne nogen undtagelse, kan man ikke forvente. Tværtimod! Det var af stor vigtighed for herremanden, at han kunne få sit korn malet og få sine bønder betjent. Det korn, der ikke skulle

bruges i husholdningen, eksporteredes umalet, så det var ikke overvældende kvanta, det i fæstebrevene blev pålagt møllerne at formale gratis; men til gengæld var den sum, der skulle betales i indfæstning, forholdsvis stor. Det var ikke mange, der slap så billigt til en mølle som Peder Sørensen fra Lundforlund:

Omkring 1720 var Boeslunde mølle nedbrændt, og ejerinden, Marie Kirstine Thallou til Espe, så sig ikke i stand til at genopføre vejmøllen, men byggede i stedet for en lille hestemølle, som hun d. 14/12 1722 bortforpagtede til møller Jens Pedersen. I 1723 solgte Marie Kirstine Thallou Espe med tilhørende gods til fru Mette Rosenkrantz på Borreby, og sidstnævnte traf aftale med mølleren i Lundforlund, hr. Søren Olufsen, om at opbygge den nedbrændte vejmølle. Som belønning fik møllerens søn fæstebrev på den nye mølle. Fæstebrevet lyder såadan:

„Jeg Mette Rosenkrantz, H. Etatsråd Ofwe Rammels, til Borreby kiender og herved vitterliggiør, at ieg haver stæd og fæst, såsom jeg og herved stæder og fæster til Peder Sørensen, Boeslunde vejmølle, som nu nylig af alt er opbygget efter derpå tagne Siun, som udi Borreby birketings protokol er indført, med efterfølgende conditioner, som er, at Peder Sørensen møller årlig svarer og betaler til hver 1. may til landgilde af forn. mølle i klingende myndt 40 sletdalere, og denne udgift begynder til 1. may anno 1726. Dog afkortes det første årtvende måneders afgift, som er 6 sletdalere, bliver så igjen 34 sletdalere. Og som faderen, Sørren Ollufsen, møller i Lundforlund mølle, haver tilgode hos mig den sidste termin for bemelte mølle at opbygge, penge: 135 sletdalere, da afkortes

Peder Sørensen dette 1. år på denne summa efterskrefne, som er: for det første: fæste, hand skal give af forn. mølle (indfæstning), hvilket er 60 sletdalere. Andet: At give for det første år 34 sletdalere. Tredie: Landgilde og hoveripenge for et år af Hans Hansens gård i Boeslunde, som er til 1. may 1726: 12 sletdalere, gjør så dette tilsammen 106 sletdalere, bliver så igien, som Sørren Ollufsen møller haver tilgode hos mig, penge 29 sletdalere. Så lover og tilsiger ieg Peder Sørensen møller at holde forn. mølle vedlige og i sin stand med det store tømmer, som er: stub, aksel, store bielcke, vejrbjørn, foedstykke under møllen, samt møllestene, hjul, klædning og armtræer, desligeste også de store møllejern med stentauf og secketauf; men når forskrefne materialer forskaffes mølleren, forretter han, eller og lade forrette, arbejdet self, foruden nogen arbejdsløn at føre mig i bekostning. Hvorimod bekoster og forskaffer mølleren Peder Sørensen self efterfølgende, som er: hedseværk, sejl til vindfanget, sampt gangtøjet. Bildejern og deslige holder mølleren selv vedlige, dog giver jeg hannem hvert andet år et læs tømmer af avnbøg i Espe skov. Inventarium leverer ieg til møllen, nemblig 8 bildejern, 1 ny skiæppe, 1 toldkar og 1 jernstang.

Bemeldte mølle er Peder Sørensen møller tilladt forundt at bruge i sin livstiid, og om så sker, at hestemøllen i Boeslunde, som Jens Pedersen nu påboe, i sin tid kunne blive ledig, da tillades og forundes den forn. Peder Sørensen frem for nogen anden fri for nogen fæste, når hand deraf svarer så meget, som en anden vil give, og så længe Peder Sørensen holder en dygtig møllersvend, som er frikarl, på vejrmøllen. Da lover og tilsiger ieg, at han skal blive skånet for enroullering og soldat. I det øvrige har Peder Sørensen møller at være Hans Kongl.

Mayst.s allernådigste lov og derom udgangne forordninger efterrettelig. Og er dette fæstebrev udstedt in dublou til bekræftelse under min egen hånd og zignette.“

Datum Borreby, d. 28. juni 1725.

Mette Rosenkrantz.

At Peder Sørensen således slap let til sin mølle, er en given ting. Enkelte møllere måtte betale store summer i indfæstning, og det er påfaldende, så meget godsejersken påtager sig at levere til møllen, ligesom forpligtelserne er lempelige i forhold til andre møllefæsteres. At herremændene ordnede deres byggeforetagender på den måde, var ikke ualmindeligt. Den 29. august 1741 bortfæstedes således Basnæs vejr- og hestemølle til godsets gartner, Andreas Dansker, og da møllen var meget forfalden, fritoges han for afgift i tre år mod at sætte møllehusene i fuldkommen stand. At han forsømte dette og måtte afstå møllen efter 2 års forløb, er en sag for sig. Meningen var god nok.

Basnæs mølle fik ved den pågældende fæsteoverdragelse tillagt jorden fra fire øde husmandssteder på Vedskølle mark; men senere lagdes der meget mere hartkorn til den, og det blev dens skæbne, idet hovedvægten blev lagt på landbruget. Ifølge overleveringen skal det nuværende Toftebjerg være den gamle møllegård; men møllen er forlængst borte. På C. Wesels kort over den sydvestlige del af Sjælland er der også tydeligt placeret en mølle på Toftebjergs plads. Af andre møllere her kan nævnes Owe Nielsen (1743), Christian Ludvig Hansen Gemynder (1772), Espen Dinesen Lund (1779), S. E. Wiehe (1855) og Ferdinand Løppenthin (1863).

På Borreby mark skal der ifølge overleveringen have ligget en vandmølle, men godset ejede tillige Smidstrup mølle ved Skælskør, der i stedet for pengeafgift skulle levere godset „22 tdr. velsoldet og forsvarlig mel“ (1751). Som ved de fleste møller skulle mølleren her selv være ansvarlig for ildsvåde: „Men skulle imod forhåbning, det Gud og i nåde afvende, een eller anden ulyckelig hændelse på huset eller vejrmøllen, formedelst fæsterens eller hans folks forsømmelse eller uagtsomhed eller i andre måder, påkomme, således at enten liden, mådelig eller stor skade tilføjes, forpligtes fæsteren Jens Hansen eller hans arvinger sådant at erstatte og oprette uden tab for mig i mindste måde“, hedder det i et fæstebrev af 1751.

En af møllerne ved denne mølle var, som det fremgår af tingbogen for Borreby birk, mindre heldig. På birketinget den 17. maj 1690 blev han nemlig anklaget for korntyveri. Fæster Hans Pouelsen fra Magleby trådte frem på tinge og beklagede sig over, at nogle tyvagtige mennesker en aften havde fjernet hans køretøj, da det holdt uden for Jens Urtegårdsmands butik i Skælskør, mens han var inde at få sig en tår øl. På vognen havde der været to tdr. såbyg, og de var for ham af så stor værdi, at han nu var ude af stand til at yde kongen sine skatter og herremanden sin landgilde.

En anden fæstebonde fra Magleby, Anders Pedersen, af lagde derefter ed på, at han den omtalte aften sad hos Jens Urtegårdsmands, da Hans Pouelsen kom ind for at få en tår øl. Han forklarede, at Hans Pouelsen et par gange havde været ude at se til sine heste, men da han kom ind anden gang, havde han beklaget sig over, at køretøjet var borte, og han var straks gået ud for at lede efter det. Før Hans Pouelsen kom til forretningen, havde mølleren fra Smidstrup siddet i lokalet

og drukket sammen med en toldbetjent, der hed Bastian. Mølleren var gået ud, mens Hans Poulsen var i forretningen, men kom snart tilbage igen og sad nu og drak sammen med Anders Pedersen. Pludselig slog han sit øl tilbage i kanden og skyndte sig bort.

Da Anders Pedersen senere på aftenen fulgtes hjem med en anden mand, traf de Hans Poulsen og hans kone; de gik begge og jamrede sig over det forsvundne køretøj. Anders Pedersen tog sig nu af konen, medens Hans Poulsen løb tilbage til Skælskør for at lede efter hestene. Ved midnatstid kom han tilbage og fortalte, at han nu havde fundet både vogn og heste. Vognen havde ligget væltet for enden af vænget ved Smidstrup mølle, og hestene havde været fraspændt. Anders Pedersen fulgte ham straks til findestedet, hvor de havde konstateret, at der var spildt korn, hvor vognen havde ligget.

Jens Nielsen fra Helgården vidnede, at Hans Poulsen morgenen efter havde været hos ham, fordi hans husbond, godsejeren, havde givet ham lov til at tage Jens Nielsen og en anden mand med til Smidstrup mølle for at ransage den, men de blev forment adgang, fordi de ikke havde tolderens tilladelse. De havde dog nået at se, at der var spildt korn fra møllen og ned til det sted, hvor vognen havde ligget væltet, og senere havde de været på møllen to gange, først sammen med ridefogeden på Borreby, Peter Rosenmeyer, og senere sammen med byfogedens mænd, der havde forseglet en stor tønde med korn og en mindre sæk. Oven i tøndens havde der været korn af forskellig slags, men nedenunder var der ren byg. Mølleren havde påstået, at det var toldkorn (d. v. s. korn, der var taget som betaling for formaling); men hans kone

påstod, at det tilhørte en slægtning i Egeslevmagle. Denne ville dog ikke vedkende sig kornet.

Nu var gode råd dyre for Claus møller. Men en dag, da han igen var hos Jens Urtegårdsmand, lod han sig forlyde med, at han nu havde en hjemmelsmand til kornet. Dette blev også ført frem på tinge, og Mads Olsen på Holten aflagde ed på, at han en dag havde været på møllen. Han havde da siddet på den forseglede pose og smøget en pibe tobak. Da han havde spurgt mølleren, hvad det var for en pose, havde denne svaret, at den tilhørte en lille rødskægget mand på Stignæs, og da han igen havde spurgt, om det var Hans Lauesen Bøckers, havde mølleren svaret ja.

Peter Rosenmeyer tilspurgte nu Hans Bøcker, om han ville ved sin højeste helgens ed hjemle det korn, der var i sækken og tønden, hvorpå Hans Bøcker tilstod, at han en dag havde været på møllen for at købe en skæppe mel. Mølleren havde da sagt: „Hvis du vil hjemle mig det korn, der er i posen, skal du få det, og vil du hjemle mig det, der er i tønden, skal du få det med“. Dertil havde Hans Bøcker svaret, at han vilde se, hvordan det kunne gå med det i posen. Tønden vilde han ikke have noget med at gøre. Efter møllerens udtalelse skulle der ellers være 9 skæpper i den.

Peter Rosenmeyer mente herefter, at møllerens hjemmel var bristet for anden gang, og ifølge loven måtte en mand pågribes, hvis han sigtedes for tyveri, og hans hjemmel to gange bristede. Mølleren blev ved retten opråbt, men var ikke tilstede.

Sagen blev derefter opsat til den 7. juni, men da var mølleren over alle bjerge. Kaldsmændene kunne kun konstatere, at han var hjemme, da de kaldede ham første gang, men så

var han bortrømt. Konen havde været hjemme den dag, da det første ting blev afholdt, men derefter var også hun bortrømt.

Vil man studere livet, som det levedes i fæstevæsenets tid, må man i det hele taget forlade fæstebøgerne og gå til tingprotokollerne. Ganske vist er det mest livets vrangside, der her skildres; men der flettes dog så mange dagligdags skildringer ind i vidneforklaringerne, at man glimtvis aner livet, som det levedes dengang.

De fleste stridigheder var mellem herskabet og fæsterne. For Borreby birketings vedkommende drejede mange retsager sig om tyveri af nyttetræ og brænde. Da Ove Ramel og hans hustru Mette Rosenkrantz havde overtaget Borreby efter den fallerede guldmager Valdemar Då, var skovene i en ynkelig forfatning. Valdemar Då havde nedhugget store strækninger af skovene, især den såkaldte egeskov, for at få tømmer til sit orlogsskib, som han ikke fik solgt, og Ove Ramel lod derfor straks optage syn over skoven og kundgjorde på tinge, at det på det strengeste var forbudt bønderne at hugge uden særlig tilladelse.

For at sætte respekt om sagen blev der statueret en række eksempler. En dag, da Mette Rosenkrantz kom kørende på Stignæs i sin kare, mødte hun en dreng, der kom ridende med en kævle foran sig på hesten. Den kan vel ikke have været ret stor, når den kunne ligge på hesteryggen; men fru Mette ville have rede på sagen, og drengen måtte bekende, hvor han havde fået kævlen fra, og såvel drengens husbond som den mand, der havde udleveret kævlen, blev stævnet til tinge. Sagen blev forfulgt, til den var fuldt opklaret, og først, da de implicerede således havde fået en alvorlig forskræk-

kelse, lod herskabet nåde gå for ret og fritog synderne for straf. Der kunde nævnes mange lignende eksempler, og sjældent slap skovtyvene så let fra sagen.

Der kunde også blive tvistigheder om gårdenes vedligeholdelse. Var der blot tale om slet og ret vanrøgt, blev fæsteren sat fra gården og en anden fæster indsat; men hvis nogen — som i efterfølgende sag — ligefrem øvede sabotage mod herskabets retmæssige ejendom, kunne der blive en større retssag ud af det.

Det var den 8. april 1682, at hr. Jacob Andersen Heglund på Ove Ramels vegne havde givet Hans Jørgensen i Magleby lovligt kald og varsel til Borreby birketing „anlangende det hus i Maglebye, som han påboe, och hvis videre tiltale han kan hafue til hannem udi i denne sag. Da derom at vidne for retten fremstod Peder Jonsen och vandt ved eed med oprakte fingre efter lofuen hannem i Guds sandhed at være bevist, at Hans Jørgensen i Magleby for kort tid siden hafuer nedbrudt et kobbelt af det hus, hand iboe och befandtes lederne at være nedsavet af ham och binnerne at være afhugne, och intet på steden fandtes undtagen en bjelke, som fandtes efter Hans Roeds beretning udi Karen Frederiks huus. Hans Stefensen for retten fremstod och vandt ved lign. forn. eed hannem i Guds sandhed at være bevist ord til andet lign., som Peder Jonsen vundet hafuer. Jacob Andersen Heglund efter disse siunsvidner i retten svarte och forment, Hans Jørgensen efter sligt rov, som hand hafuer begået, bør Bremerholm at indgå, med mindre hans højgunstige husbond det af nåde vil formilde, och derefter dom begjæredes. Kristoffer Jørgensen i Magleby på sin broders vegne, Hans Jørgensen, svarede, at nederbrudte kobbelt hus, som omvundet, erbiudes Hans Jør-

gensen at opbygge, och hr. Jacob Andersen Heglund mod samme Kristoffer Jørgensens tilbud svarede, at dersom hand tilligemed en anden vederheftig dannemand for sin broder for retten i dag vil indgå løfte och half caution, at han samme kobbelt huus inden 6 ugers dagen med forsvarlig tømmer, tag och vægge, vil opsætte, vil han på sin højgunstige herres vegne sine pretentioner lade falde. Dette ville Kristoffer Jørgensen intet indgå. Derefter Jacob Andersen Heglund som tilforn dom begiærede optagen“. Dommen gik ud på, at Hans Jørgensen skulle opbygge det pågældende kobbelt eller indsættes på Bremerholm.

Det kunde også hænde, at fæsterne pløjede for langt ind på godsejerens private enemærker, og så rullede retsmaskineriet påny. Eller det kunne dreje sig om ulovlig bjergning af hø, som da nogle karle fra Magleby kom for skade at tage af græsset i Borreby enghave. Deres husbond havde sendt dem ud efter grønt græs, og enghaven har vel så taget sig for fristende ud; men desværre kom ladefogeden fra Basnæs, der ejedes af det samme herskab, forbi. Han tog karlene med sig til Borreby, hvor de blev puttet i hundehullet, til husbonden dagen efter meldte sig, og så fulgte en retssag efter.

Med de på egnen liggende soldater var der ofte vrøvl. Den 28. juni 1679 var der således stor vidneførsel på Borreby birketing angående en batalje i Boeslunde. En søndag ved kirketid kom en del ryttere ind i Anders Hansens gård og ville købe brændevin. Anders Hansen gik ud til dem og sagde, at det var kirketid; samtidig forbød han sin pige at sælge noget til dem; de red da i stedet til gmd. Erik Eriksen, hvor de blev så drukne, at de red som gale om i marken, og en af dem faldt af hesten. I en anden gård drog de kårderne og om-

ringede manden, så han ikke kunne komme ud. Imens gernerede de hans hustru. Værst blev sagen for Erik Eriksen, der anklagedes for ulovligt krophold, som var strengt forbudt.

Der kunne også skrives en hel historie om den unge pige fra Fårentofte, der blev sat i hundehullet på Borreby, fordi hun blev mistænkt for tyveri af noget øj. Hun havde sammen med andre været tilsagt til at deltage i storvask på gården, og under denne var tøjet blevet borte. Men det vil føre for vidt her at komme ind på de mange forskellige retssager. Fæstebønderne tog revanche for de tunge byrder, der blev lagt på dem, ved at sløje af, så meget det lod sig gøre, og trøstede sig ved de få fornøjelser, markeder og privat selskabelighed førte med sig, samt de årligt tilbagevendende fester.

K I L D E R :

1. Fæsteprotokoller for Borreby gods I—II—III (omfattende tiden 1719—1850) — Landsarkivet.
2. Fæsteprotokoller for Basnæs gods I—II—III (1719—1850) — Landsarkivet.
3. Borreby birks tingbøger 1678—83. — Landsarkivet.
4. Seyer Mahling Beyer: Topographie over Egitzlefmagle Sogn og V. Flakkebjerg herreders pastorater (1820).

Kyse by og gods før 1688

Af Erling Petersen.

Vestligst i Vallensved sogn ligger landsbyen Kyse — engang midtpunktet, hvorom et anseligt jordegods var samlet.

Her laa fordom hovedgaarden Kjuse, hvis mure forlængst er sunket i grus, og af hvis grave eller volde der nu intet spor findes.

Paa en høj, naturlig banke umiddelbart syd for den nu nedlagte skole findes borgpladsen — delvis omgivet af lavninger. Her er i sin tid opgravet en stump svær mur af granitkvadre, et ildsted af munkesten og en granitkonsol, som er blevet indsendt til nationalmuseet, og saa sent som for en snes aar siden var det ikke ualmindeligt, at nævenyttige skole-dreng, som søgte at grave sig ind i banken og fortiden, rodede stumper af kvadre og munkesten frem.

Nu er dog forholdene meget udvaskede, og kun grundige og omfattende udgravninger vil kunne bringe nye ting for dagen.

Da det er vanskeligt paa grundlag af disse spredte fund og sparsomme rester at skønne noget som helst om gaardens eller byens alder og oprindelse, vil det være nødvendigt at øse af andre og mere yderige kilder. — En undersøgelse af byens navn kan give nogen oplysning om dens alder. Kyse kommer af det gammel-danske kius, oldnordisk kjøss, der betyder en hulhed eller sænkning i landskabet. Nu ligger Kyse forholdsvis højt, men navnet hentyder formentlig til det dybe

svej i landskabet umiddelbart øst for byen. Det oldnordiske „at kjøsi“ betyder da ogsaa ved kløften eller dalsænkningen.

Men vidner end navnet Kyse om alder og aar, saa siger det dog intet bestemt — og i hvert fald intet om, hvorvidt det var gaarden eller byen, der først opstod, og heller intet om, hvem der byggede gaarden. Først paa et ret sent tidspunkt omtales de slægter, som havde lod og del i Kjuse; de var ikke faa, men er nu alle uddøde.

I sin fortælling fra det tolvte aarhundrede „Kongsbrydens fostersøn“ — udsendt første gang 1878 under navneskjulet Henning Fox — har Ingvor Bondesen henlagt handlingen til egnen omkring Harrested, Vallensved og Fodby, og nogle stridigheder mellem kongsbryden Asmund og bonden Sigurd Akesøn i Vallensved er stærkt medvirkende til at øge spændingen i handlingsforløbet. Striden gjaldt retten til Kjusegaard. Nogen egentlig historisk baggrund herfor kendes dog ikke og kan ej heller paavises, og bogen giver som følge heraf ingen reel oplysning om den tid og den egn, den skildrer.

Først fra midten af det 14. aarhundrede giver kildeskrifter og arkiver oplysninger om Kysegaard og gods.

1351 nævnes kong Valdemars dombrev paa noget Kysegods til hr. Peder Begere. Aaret efter pantsættes det til hr. Erik Hagedorp, og i 1356 faar Peder Begere af kong Valdemar skøde paa Kysegaard. Det er formodentlig den samme Peder Begere, som 1350 pantsatte borgen Castella (nu Kastelev) i Sværdborg sogn til kongen, og som 1356 tilskøder ham gods i Lundby paa Falster og en del gods i Sydsjælland. De næsten sammenfaldende tidspunkter for udstedelsen af ovennævnte pantebrev og skøder peger i hvert fald i den retning. — Slægten Begere eller Bekere hørte til den sjællandske uradel

og havde formentlig nogen indflydelse i riget. Paa den overenskomst, Valdemar Atterdag ved danehoffet i Kalundborg 1360 traf med den sønderjydske hertug og den danske adel og gejstlighed, findes foruden nævnte hr. Peder Begere ogsaa ridderen Jakob Begere (død 1404) som medunderskriver.

Saa vidt det kan ses, har Peder Begere ikke straks haft raadighed over hele Kyse gods. I 1362 godtgør hr. Peder Bagge, at han har faaet fuld betaling for sin part i Kyse, og 1378 udtages der tingsvidne paa noget gods i Kyse og Kyse fang.

Da Peder Begere var død, sad hans enke, fru Karine, som formentlig var af slægten Due, i en aarrække inde med gaarden. Dog har en mand af den pommerske slægt Moltke en tid hørt hjemme paa Kyse, enten det nu har været som med-ejer, eller han ved giftermaal er kommet i besiddelse af retten til at skrive sig „her Vicke Møltikens van Kiuse“.

I sidste halvdel af det 14. aarhundrede forekom navnet Fikke Moltke ofte, saa der har været lejlighed nok til forvekslinger. Fikke Moltke til Kyse kan dog nok udskilles fra de andre. Han var søn af Conrad eller Cort Moltke paa Rønnebæksholm, var 1370 lensmand paa Riberhus, ejede 1370—80 Eskebjerg i Bjerger herred, som han pantsatte til hr. Eskild Falk af Vallø for 600 mk. lybsk; 1376 medbeseglede han kong Olufs stadfæstelse af den fred, som Valdemar Atterdag i 1370 havde sluttet med hansestæderne. 1377, da han var lensmand paa Bjørnholm, skrives han første gang som ridder til Kyse, og aaret efter medbeseglede han hr. Tue Galens pantebrev til hr. Oluf Bjørnsen og fru Margrethe hr. Erik Sjællandsfars pantebrev til marsken hr. Evert Moltke, som for resten var hans broder, og skrives begge steder „til Kyse“.

Det var ogsaa tilfældet i 1381, da Hartvig Hummersbüttel stadfæstede det skøde, som hans farbroder hr. Johan og fader Hartvig Hammersbüttel havde udstedt til marsken Evert Moltke. 1386 blev Fikke Moltke lensmand paa Nyborg, og aaret efter oplod han til kong Oluf og dronning Margrethe Ringsted by og Ørslev i Ringsted herred, som han havde i pant, mod vederlag i Saltø, og det følgende aar (1388) skrives han atter til Kyse. Han medbeseglede da sammen med sine brødre faderen Cort Moltkes brev paa Grimstrup. Sidste gang han skrives til Kyse, er 1391. Dette aar tilskødede han sammen med sin broder Henneke (eller Henrik) dronning Margrethe gaarden Lykkesholm paa Fyn, som de havde arvet efter deres broder, marsken hr. Evert Moltke. Til overdragelsen af Saltø var knyttet det vilkaar, at han maatte beholde gaarden paa livstid, men efter hans død skulle slottet tilbage til kronen. Denne synes at være indtruffet senest 1393, for den 6. juli dette aar skænkede dronning Margrethe Saltø til Roskilde bispestol. — Iøvrigt var Fikke Moltke ikke den eneste af slægten, der havde jordegods i Øster Flakkebjerg herred, idet hans farbroder Fikke Evertsøn Moltke, der bl. a. var lensmand paa Møn og forøvrigt en indflydelsesrig stormand, en tid ejede den forlængst forsvundne hovedgaard i Skafterup i Fuirendal sogn.

Fra 1395 ophører slægten Moltkes forbindelse med Kyse. Dette aar udsteder Fikke Moltkes broder „Henrik Moltecki breff paa gods i Kiwse“ — formentlig den part, stormanden Anders Olufsen Lunge 3 aar senere overdrog til hr. Jens Andersøn Brok, nemlig en sjettedel af Kyse gods, Kyse fang og en vandmølle.

I de følgende 20 aar finder der en række godshandeler

sted, hvorved arvingerne efter Peder Begere og fru Karine efterhaanden skiller sig af med det arvede gods, der næsten uden undtagelse kommer i dronning Margrethes besiddelse.

Den første af disse godsoverdragelser fandt sted „anden dagen efter St. Knud kongis dag 1403“, da Henrik Prip og Niels Eriksøn tilskødede „her Anders Jacopszøn (Lunge), ridder, i Gunnersløff lille en gaard i Reingenstrup, en øde gaard i Tockerup, som kaldis Geedebo, oc en gaard i Holløse, som de arffuede efter frue Karine i Kyuse“.

1406 nævnes Merete Andersdatters skøde til dronning Margrethe paa al hendes rettighed og gods i Kyse, og 1411 kong Eriks brev, at Maren Lyder Rantzous efter mandens død skødede dronning Margrethe al sin rettighed i Kyse. Samme aar udsteder kong Erik et brev skrevet paa pergament, hvori han bekræfter sin fostermoder i hendes ret til Kyse gods og andet mere.

Det var ikke smaating, det drejede sig om. Til Kyse gods hørte alle gaardene i „Kiusæ, Walingsweth, Stubberop samt gaarde i Ølnerop, Lund, Thorstorp, Menstorp, Hillinge, Øberop, Førsløff, Høvæ, paa Lindholm i Flakkebecs hæret, samt i Helløfmaglæ“. Kort efter udstedtes brev paa, at Hans Gørstinge var indført i Kyse og andet mere gods paa dronning Margrethes vegne.

Det er dog næppe sandsynligt, at godssamlingen paa dette tidspunkt har været tilendebragt, thi aaret efter, i 1412, nævnes atter Merete Andersdatters skøde til dronning Margrethe paa gods i Kyse og andet mere, og 1413 faar Henrik Prip og Niels Eriksøn af Jens Andersøn Brok brev paa den part i Kyse, som denne i 15 aar havde siddet inde med, men som nu blev lagt til det øvrige Kyse gods. — Men da var dronning Mar-

grethe ikke længere blandt de levendes tal, og hun naaede saaledes ikke at fuldbyrde, hvad der var hendes hensigt med disse godskøb. Det var jo nemlig ikke ud af et jordhungrende sind, hun havde foretaget denne godssamling, men fordi hun ville skænke det hele til det kloster, hun agtede at oprette i Skemminge (Maribo) paa Lolland. Dronning Margrethe havde hele sit liv været en flittig gæst i klostret i Vadstena, og livet her i fru Birgittas eget kloster havde draget hende stærkt. Derfor ønskede hun et saadant kloster indrettet i Danmark, men indhentedes, før hun fik gjort alvor af sit forehavende, af en pludselig død.

Men Erik af Pommern var indforstaaet med sin fostermoders hensigt, og den 27. september 1416 udstedte han paa Vordingborg slot følgende gavebrev:

„Vi Erik konge kundgør, at vi, Gud, Vor frue og St. Birgitta til lov, efter vort rigens raads raad giver vor gaard Kyse og Kyse fang i Sjælland med al kongelig ret til et kloster, som skal bygges i Skemminge i Lolland, af den orden, som er i Vadstena i Sverige, hvilket gods dronning Margrethe og vi har købt og betalt fuld værd for“.

Dronning Filippa, biskopperne Peter af Roskilde og Navne af Vesteraas, provsten Jens Andersøn af Odense, ridderne hr. Anders Jechopsøn, hr. Waldemar Bydelsbagh, Iven Bryske og den norske ridder Endred af Lossen, samt kongens kansler skrev under sammen med kong Erik og forseglede derpaa brevet.

I de følgende aar nævnes en del breve, der bekræfter de godsoverdragelser, der havde fundet sted: 1424 stadfæstes, at dronning Margrethe har købt Kyse af Henrik Prip og Niels

Eriksøn, aaret efter bekræftes kong Eriks brev, og i 1426 føres landstingsvidne om Kyse gaard. Samme aar udsteder Simon og Jens Henriksøn bevis og brev, at deres fader og morbroder har solgt dronning Margrethe Kyse gods. Da brevet giver en del oplysninger bl. a. om omfanget af det gods, der efter Peder Begeres og fru Karines død af arvingerne blev solgt, skal det her anføres i uddrag:

29. maj 1426. „Vi Simon og Jens Henriksøner, som kaldes Prip, brødre, kundgør, at efter de dagtingen, som dronning Margrethe havde med vor fader Henrik Prip og vor morbroder Niels Eriksøn, af vaaben, Gud naade alle deres sjæle, om Kyse gaard og det gods, dertil ligger, i Sjælland, kendes vi, at fornævnte solgte Kyse gaard til dronning Margrethe for 1500 lybske mark i sundiske penning, straale og grif, og dette salg, som de ville have fulddraget, fulddrager vi for os og vore brødre, Erik og Niels Henriksøner, i saa maade, som efterfølger: først Gud, Jomfru Maria og St. Birgitte til hæder, saa som dronning Margrethe og efter hendes død kong Erik paa fornævnte køb og dagtingen har givet og skødet Kyse gaard til Maribo kloster i Lolland, dette stadfæster vi og skøder med vore brødre som Henrik Prips og Niels Eriksøns arvinger med samtykke af vore medarvinger Iven Henriksøn, som kaldes Markman (ejer af Harrested gaard) og Knud Nielson af Vedfuglebjerg (Fuglebjerg), af vaaben, og paa deres moders vegne til klostret Kyse gaard og gods, som er i Kyse hovedgaarden og 11 gaarde (Bo Regnersøn, Jes Nielson, Jep Mattiesson, Jep Hansøn, Jes Eskilsøn, Jep Clausøn, Jes Mogensøn, Ingemar, Hemming Hvid, Henrich Hinzesøn og Jes Hemmingsøn), Kyse Mølle og 2 øde „wære“, som kaldes Kraues wære og Bodes wære.“

Hertil kom i Stubberup 5 gaarde og 3 øde wære (bolig, gaard), i Lund 2 gaarde, i Øllerup 1 gaard, i Vallensved 17 gaarde og 3 øde wære, paa Lindholm 2 gaarde, Morten Hansøns og Jes Perssøns, i Menstrup 2 gaarde, Esbern Hemmingssøns og Lomans, Agerup, der laa øde, i Hyllinge 2 gaarde, Niels Homans og Per Jensøns, i Høve Jens Saxesøns gaard, Førlev laa øde, i Tostrup 3 gaarde, Per Nielsøns, Oluf Brons og Jes Thygesøns, og 1 øde wære, og endelig i Kvislemark en øde toft.

Til bekræftelse af, at Maribo kloster nu med fuld ret sad inde med dette gods „med al tilliggelse, abildgaard, lægaard og fægaard“, overdrog Simon og Jens Henriksen til klostret „alle aabne breve, som vi har derpaa, og binder vi os og vore brødre som deres rette lavværge at hjemle klostret alt forskrevet gods; afgaar klostret noget af godset for vor hjemmels skyld, binder vi os at gøre klostret det, os worder fundet til rette, inden $\frac{1}{2}$ aar. Item kender vi os af brødre og søstre i klostret at have oppebaaret 1500 mark penge som 5 dele deraf; den sjette del skal Iven Henriksøn og Knud Nielsøn have paa deres moders vegne, og de skal gøre brødre og søstre deres nøje derfor. Findes noget vor faders eller moders brev, at de har oppebaaret noget af fornævnte 1500 mark, binder vi os til at igen give søstre og brødre det, som er oppebaaret. Item skal brødre og søstre en tid hvert aar begange vor fader og morbroder og alle vore forældre med vigilier og messer“.

Som ovenfor anført giver dette brev ikke saa faa oplysninger — ikke blot om størrelsen af det samlede Kyse gods, men ogsaa om udstedernes slægtsforhold og adkomster.

Som nævnt maa fru Karine af Kyse antages at være af

slægten Due, i hvert fald var hendes arvinger af denne slægt — ogsaa arvingen til det gods, hun ejede i Skaane. Den 14. januar 1420 bevidnede tvende præster og 4 andre gode mænd, at ingen var nærmere til at arve det gods, som fru Karine af Kiuse ejede, end fru Ingefred (eller Inger) af Fjerdeløf, hvilket gods var beliggende i Skaane, Gers herred. — Fru Inger Due, som først var gift med Erik Ged og efter dennes død med hr. Peder Kjørning, var datter af Niels Truidsen Due til Svendstrup og Ingefred Pedersdatter.

De nærmeste arvinger til Kyse gods var Niels Eriksøn Due — undertiden skrevet Jens Eriksøn — og hans 2 søstre, hvis navne ikke kendes. Faderen, der hed Erik Nielsøn, levede 1357.

Niels Eriksøn besøgte 1401 i Helsingborg kong Eriks stadfæstelse af dronning Margrethes testamente og levede endnu i 1421, da han var til stede paa Sjællands landsting, men maa antages at være død inden 1426.

Hans svoger, Henrik Pedersøn Prip, der 1387 nævnes som fuldmægtig for Jens Andersøn Brok paa Nørre herreds ting, var 1395 gift med Catharina Markvardsdatter af slægten Vesteni. Efter hendes død blev han gift (senest 1402) med Niels Eriksøns søster. 1403 tilskødede han sammen med sin medsvoger Niels Dyre til Vedfuglebjerg og Niels Eriksøn Due gods i Skipperslev, Bjørnholt og Isgranatorp i Skaane, som de havde arvet efter Peder Begere og fru Karine af Kyse, til Tage Lagesen Hvitfeldt og hans slægt. Han var død 1426. Af hans 5 sønner var kun een, Peder Henriksøn Prip, af første ægteskab, de andre 4 af andet. Her var den ældste Simon Henriksøn, som blev en kirkens mand; han var degn i København og senere kannik i Aarhus og Lund og døde 1439 i Bonn. Det

var ham, der sammen med sin broder Jens Henriksøn i 1426 bevidnede deres faders og morbroders salg af Kyse, ved hvilken lejlighed de handlede paa deres mindreaarige brødre Erik og Niels Henriksøns vegne.

Niels Eriksøn Dues anden søster var først gift med Henrik Ivensøn Markmand til Harrested, med hvem hun havde en søn, Iven Henriksøn Markmand, og derefter med hr. Niels Knudsøn Dyre til Vedfuglebjerg. Sønnen i dette ægteskab, Knud Nielsøn, nævnes sammen med sin halvbroder Iven Markmand til Harrested i Prip-sønnernes brev af 1426 paa Kyse gods. Han havde 5 aar tilforn beseglet et vidne af Sjællands landsting. Han var 1439 arving efter Niels Esbernson Bille, hvis datter Inger han var gift med. Han døde omkring 1460, og sønnen Niels Knudsøn døde kort tid efter, men Inger Bille levede til 1472. Hun skænkede 1459 2 gaarde i Øllerup til antonitterklostret i Præstø og 1471 en gaard samme sted til St. Clare kloster i Roskilde samt gods i Hallelev til Antvorskov. De blev alle givet paa det vilkaar, at der skulde læses sjælemesser for hende, hendes mand og søn. Fra 1469 var hun indgivet i Antvorskov kloster.

— — —

I 1429 stadfæstes kong Eriks brev og Simon og Jens Henriksøns skøde paa Kyse gods, der fra nu af synes helt at være kommet i klostrets besiddelse, og den 6. maj 1434 udsteder abbedisse og konfessor i Maribo kloster et brev, hvori de hilser alle — „særdeles vore vornede og tjenere i Kiwsæ len“ — og kundgør, at „paven har taget vor orden og alle vore klosterpersoner og alle ting, dem tilhører, under sit værn og givet dem saadanne privilegier, at ingen skal beskatte, tvinge, forurette dem paa person, rettighed og gods, ej røve dem

penge eller gods eller noget andet, som i vægt, maade (maal) eller tal staar saa godt som 1 gylden til værd, under kirkens dom og pavens band, at I freder vore skove og ikke hugger, uden som eders aabne brev lyder“.

Dermed var altsaa Kyse gaard og gods taget i værn af den almægtige katolske kirke, der var i stand til paa een gang at tilsige sine undergivne fuld beskyttelse mod alle overgreb og at true dem med bandlysning, om de traadte klostrets ret for nær.

Det var dog ikke alt gods i Kyse, der var kommet til Maribo kloster; i hvert fald ejede Skovkloster ved Næstved en tid en gaard i byen, muligvis skænket af Enevold Nielsøn, hvis „gaffuebreff po en gard i Kiuffse“ nævnes 1449. Dette gavebrev eksisterer ikke mere, saa det kan ikke ses, om Enevold Nielsøn har skænket sin gaard til Skovkloster eller til Maribo kloster, men i hvert fald foretoges der i 1464 magelæg mellem de to klostre, hvorved Maribo overlod Skovkloster en gaard i Hyllinge, der gav 1½ pund korn, og en øde gaard i Agerup, der gav ½ pund korn, „oc Mariebo fik igien een ødæ gard i Kyuse po II pund“.

I 1457 sendte klostret et bud til Christian 1. med det aabne ejendomsbrev fra 1426, hvilket brev kongen dømmer ved magt at stande, saaledes at klostrets ejendomsret til Kyse gods stadfæstes — „saalænge at ej nogen kommer for os med bedre bevisning“.

Fra klostrets side har man formentlig gjort sig umage for at samle alt gods i Kyse under samme haand, og det ser ud til at være lykkedes i 1469. Dette aar nævnes nemlig 3 smaa breve paa gods i Kyse. At man ogsaa paa anden vis har søgt at øge og afrunde det gods, man havde i hænde, fremgaar af

et brev fra 1488. Jacobi dag dette aar mødte i Kyse — efter kong Hans' befaling — Jeip Mortensen, prior i Antvorskov, abbed Oluf i Skovkloster, Henrik Meinstrup, ridder, landsdommer i Sjælland og høvedsmand paa Korsør, Hans Keldsøn, rigens kansler, Herman Rolof i Braade (Holsteinborg) og Evert Jeipsøn Halvegge, med fuldmagt i sagen paa sin faders Jeip Halvegges vegne; de skulle undersøge, om „søstre og brødre i Maribo kloster og konvent kan fri deres oldengæld til deres tjenere, som de har til Kywse len, med de skove, de dertil har, eller flere mod de andre lodsejere, som skovlov har imod dem“.

Inden der blev foretaget videre i sagen, tilkaldte de seks synsmænd yderligere to dannemænd, nemlig hr. Jens Perssøn, kannik i Roskilde, og Jochum Daa, høvedsmand paa Solte, og „for saa ud i skoven og saa de skove, som de til Kywse len har omkring Kywse liggende“. Resultatet af synsforretningen blev, at „forskrevne søstre og brødre maa og kan fri deres oldengæld mod de andre lodsejere, som skovlov har imod dem, til deres tjenere paa Kywse len“. Antallet af oldensvin ansattes til 400 og mere, saafremt skovene „til Kywse len holdes ved magt herefter, som de nu er“.

Til Kyse len hørte paa dette tidspunkt alle gaarde i Kyse, Vallensved og Stubberup, 2 gaarde i Lund, 1 i Øllerup, 4 i Tostrup, 1 i Menstrup, 1 i Høve og 1 i Hyllinge. — Foruden det nævnte mageskifte med Skovkloster i 1464 var endvidere den ene gaard i Menstrup blevet magelagt med en gaard i Tostrup.

I om ved 200 aar laa Kyse gods til Maribo kloster, det kaldtes som nævnt i dette tidsrum et len og var sidestillet med de kongelige len. Som alt andet klostergoods kom det efter

kirkefornyelsen 1536 i kronens eje, men var dog vedblivende lagt til Maribo klostres underhold.

Den 2. oktober 1559 udgaar til Peder Skriver, der raader for Kuse len til Maribo“, et tilhold om at forhandle med bønderne om hver at hjælpe kronen med et svin, hver efter sin formue. Naar svinene havde været paa skovene og var blevet fede, skulle de drives til „Kiøbnehavn“, og til rentemesteren skulle sendes „klare registre“ over, hvor mange svin der fremsendtes, og hvem der havde givet dem.

Dette tilhold, der udgik til alle lensmænd, begrundedes i frygt for mangel paa fetalje det følgende foraar, hvis det skulle blive nødvendigt at udruste orlogsskibene eller gøre andre udrustninger.

Det blev — sagt i forbigaende — nødvendigt med disse udrustninger. I 1560 understøttede Frederik 2. med tropper og skibe sin broder Magnus' forsøg paa at faa fodfæste og herredømme i Estland.

— — —

Kyse fik dog ikke lov til uantastet at ligge til Maribo. Det var et saa velbeliggende og fortrinligt jordegods, at det naturligt maatte falde en og anden jordhungrende adelsmand i øjnene.

Den første, der fik kig paa Kyse, var fru Margrethe Jens Rosengaards. I 1562 kom Henrik Nielsen Arenfeldt, landsdommer i Sjælland, til kongen og meddelte, at hans søster, fru Margrethe, begærede en by, kaldet Kyse, tilhørende Maribo kloster, til mageskifte for sit gods i fredejagten (kongens vildtbane) i Try herred. Fru Margrethes ønske fremkom imidlertid paa kongens opfordring, og denne var da ogsaa halvt om halvt til sinds at afstaa hende byen og at give klostret vederlag der-

for. I den anledning udbad han sig fra kansleren Johan Friis forslag om nogle gode mænd til at besigte begge parters gods og anmodede ham dernæst om sammen med rentemesteren at overveje, hvor kongen kunne gøre klostret fyldest; kongen ville saa siden skrive til abbedissen derom.

I juni 1562 fik Peder Bille og Sten Rosensparre paabud om at syne begge parters gods, og 1. september fandt mageskiftet saa sted. Fru Margrethe fik dog ikke Kyse, men i stedet vederlag i Fredsgaard i Sneslev sogn, Ringsted herred, og tiliggende gods. — Dog klagede hun senere over, at hun ved mageskiftet havde faaet 2 pund korn for lidt.

I 1592 nævnes atter det pergamentsbrev paa Kyse gods, der blev udstedt, da Maribo kloster oprettedes, og kong Hans' brev om oldengæld paa Kyse skove; desuden et dombrev paa Kyse mark samt „en Christen Andersøns i Kjuse ventelige dom“.

I 1617 nævnes en dom om Niels Pedersøns arv i Kyse med nogle tingsvidner og aaret efter Hans Duriks tiltale til Peder Hemmingsøn i Kyse, — en sag, som kongen har været opmærksom paa, idet han samme aar i et brev til lensmanden paa Vordingborg, Palle Rosenkrantz, omtaler Peder Hemmingsøn. Der foreligger dog intet videre om dennes udestaaende med Hans Durik.

Iøvrigt synes det, som om der i de sidste aar, Kyse laa til Maribo kloster, var en del stridigheder om markskel. I 1615 omtales nogle afsigter om „Kiuffse offuerdreff“ og Maribo klostres gaarde og skove.

Paa disse tider kastede ogsaa Frederik Parsberg til Harre-
sted sine øjne paa det for ham saa bekvemt liggende Kyse gods. 1616 nævnes i et brev, at Frederik Parsberg havde op-

krævet 13 oldinge, som skulle sværge markskel imellem „Kiufse och Harrested marcke, huorpaa bleff giort affuisning“. — Aaret efter nævnes atter de 13 oldinges gang samt et „ridemendztough om marckeskiell och fang imellem Kiuffse och Harrested“.

Oldinggang foretoges jo for at skifte ret og skel. Det gik for sig paa den maade, at adelsmænd udnævntes til med 13 oldinge — udvalgte ældre bønder — at syne og fastsætte grænse og skel.

I 1619 fremsatte Frederik Parsberg over for kongen ønske om at faa et mageskifte i stand, saaledes at han af Maribo klostets gods kunne faa Kyses 14 gaarde mod lige saa godt gods i Halland. Han tilbød endda, saafremt mageskiftet maatte bevilges ham, at han ville udlægge Maribo kloster gods til en værdi af 1000 daler ud over vederlaget i det hallandske gods, tønde for tønde. I den anledning bad kongen lensmanden paa Vordingborg, Palle Rosenkrantz, med det første udtrykkeligen og uden nogen udflugt erklære sig, om Kyse gods for belejligheds skyld kunne undværes fra Maribo kloster, om og det af Frederik Parsberg begærede skifte kunne være uden skade for kronen og Maribo kloster.

Parsberg blev dog skuffet i sit haab om at kunne lægge dette for ham saa godt beliggende bøndergods til sin hovedgaard. Hans tilbud blev ikke modtaget, og i 1621 bestemte kongen, at fire gaarde i Hammer, Baarse og Fakse herreder, som tidligere havde ligget under Antvorskov slot, fremtidigt skulle ligge under Vordingborg slot; til gengæld skulle der af Maribo klostets gods i Kyse, som nu var lagt til Sorø kloster, henlægges saa meget til Antvorskov slot, som de ovennævnte fire gaarde kunne beløbe sig til. I den anledning fik lens-

mændene de paagældende steder, Ernst Normann og Palle Rosenkrantz, paabud om med det første at udlægge saa meget af Kyse gods til Antvorskov slot og siden gøre Sorø skole udlæg derfor af godt gods i Vordingborg len, saa skolen i alle maader kunne faa vederlag for herlighed og indkomst.

Det skulle dog ikke blive derved. Et par maaneder senere bestemte kongen, at „Kiuse len, der ligger belejligt for Antvorskov slot, og Vallensved ligger i sognet ved Kiuse gods og ikke for fællesskoves og anden lejligheds skyld kan skilles derfra, med mindre det skal forringes meget derved“, skulle lægges ind under Antvorskov slot og Sorø kloster have udlæg derfor i godt og velbelejligt gods i Ringsted, Holbæk, Vordingborg og Antvorskov len, og Frederik Reedtz og Palle Rosenkrantz fik ordre til at „besigte, ligne og lægge godset“ og indsende besigtigelsen til kancelliet.

Trods disse bestemmelser blev Kyse gods aldrig lagt til Antvorskov slot, hvad grunden saa kan have været; for d. 30. novbr. 1623 meddeltes fundatsen for Sorø akademi, og samme dag udstedte kongen et aabent brev, hvori han gjorde rede for det gods, han med rigens raads samtykke henlagde til akademiet og til dets drift og til lønninger af de mange nyansatte professorer, hvortil der krævedes meget betydelige midler.

Ved denne lejlighed opgjordes den samlede godsmængde i Kyse len til i alt 59 gaarde og 6 huse, der fordeltes saaledes: 1 gaard i Kvislemark, 1 i Hyllinge, 4 i Tostrup, 2 i Agerup, 2 i Bisserup, 1 i Menstrup, 1 i Høve, 2 i Lund, 3 i Jenstrup, 3 gaarde og 1 hus i Øllerup, 4 i Stubberup, 20 gaarde og 2 huse i Vallensved og i Kyse by 15 gaarde og 3 huse. Paa den tid svarede alle mænd i Kyse len aarlig 1 tønne smør og 2½ mark 5 skilling i oksepenge.

I 1654 var der i Kyse 15 gaarde og 4 huse, hvoraf 8 gaarde og 2 huse den $\frac{1}{5}$ 1665 blev udlagt til professor Bjørn Sørensen; samme dag udlagdes til professor Daniel Matras resten af byen, 7 gaarde og 2 huse, tillige med den gamle afgift af Kyse len.

I de følgende aar finder imidlertid en række store gods-overdragelser sted. — Dels var kronen som følge af den ulykkelige svenskekrig 1657—60 geraadet i stor gæld og maatte for at holde sig de værste kreditorer fra livet tilskøde dem jordegods som betaling, og dels fandt der ikke saa faa mageskifter sted, naar kronen kunne se sin fordel derved.

Saaledes blev der den 3. april 1672 udstedt et mageskiftebrev, hvorved hofapoteker Gregorius Fleischer af Sorø akademis jordegods i Kyse fik de 8 gaarde og 2 huse, som var udlagt til Bjørn Sørensens underhold, endvidere 4 af de 7 gaarde, som var tillagt Daniel Matras, samt 1 gaard i Agerup. Dette gods havde et samlet hartkorn af 101 tdr. 3 skpr. 2 fdk., men godset, Fleischer udlagde, havde ikke helt samme hartkorn. Han kom derved i en skyld til akademiet, som udjævnedes derved, at han afstod sit gods med et fuldt aars landgilde fra 1. maj 1671 til aarsdagen 1672. Afgiften af Kyse len blev den 17. august 1675 tilskødet Johan Bannermann, borger i København, som havde nogen fordring paa kronen, dels som følge af, at hans vandmølle ved Vesterport ved fæstningsanlægget var blevet sat ud af virksomhed og i nogle aar havde staaet ubenyttet hen, hvorved han i en halv snes aar ingen indtægt havde haft af møllen, dels af, at han havde skænket et positiv (o: orgel) til det kongelige kapel. Hans fordringer ansloges til 13.800 rigsdaler. Foruden den aarlige afgift af Kyse len fik han tilskødet en del strøgods, mest øde, blandt

andet nogle gaarde i Vallensved, dog ikke saa meget, at der blev dækning for hans fordringer. Ikke destomindre maatte han nøjes med, hvad han fik.

Seks aar i forvejen, den 5. marts 1669, havde kronen mageskiftet med Christian Vind til Nørreholm, som for en del gods i Tuse og Skippinge herreder fik jordegods i Vallensved sogn med et samlet hartkorn af 57 tdr. 2 fdk., deriblandt i Kyse 3 gaarde og 2 huse. Først omtrent 2 maaneder senere — den 28. april — blev disse 3 gaarde, der tilsammen var paa 28 tdr. hartkorn, ved mageskifte med Sorø akademis sprogmaster overdraget til kronen. Det endelige mageskifte med Christian Vind regnedes derefter fra 1. maj 1669.

Christian Vind var søn af den skaanske adelsmand, admiral Jørgen Vind til Gundestrup, som i 1638 af Niels Lykke havde købt Harrestedgaard, og han og hans to brødre, Holger og Joachim Frederik, ejede i en aarrække gaarden i fællesskab, men i 1674 fik den mest kendte af de tre, vicekansler og gehejmeraad Holger Vind, brødrenes andel tilskødet.

Hvad Frederik Parsberg havde stræbt forgæves efter, og hvad Christian Vind fik begyndt paa, det lykkedes for Holger Vind. Ved skyldsætningen i 1682, da opmaalingen af Kyse bymark fandt sted, var byens 15 gaarde alle i „proprietaire velbaarne hr. canceler Holger Vinds“ besiddelse.

For at faa skattegrundlaget i orden foretoges fra 1682 til 1688 opmaaling og vurdering af al jord i Danmark. Agerlandet deltes paa øerne i 4 klasser: god eller middel rug- og bygjord, skarp og ringe jord, tjenlig til rug, byg, blandkorn eller boghvede, god havrejord og ond havrejord, og der be-regnedes af disse 4 slags jord henholdsvis 2, 3, 4 og 6 tønder land pr. tønde hartkorn. Græslandet vurderedes efter det an-

tal hoveder, det kunne føde; til 1 tønne hartkorn beregnedes 16 hoveders græsning, en eng, der gav 16 læs godt hø eller mosefoder, ansattes til 1 tønne hartkorn, og skovene sattes i hartkorn efter det antal svin, de kunne føde.

Da opmaalingen af bymarkerne begyndte, havde af de 15 gaardmænd i Kyse Jeppe Nielsen 12 tdr. hartkorn, Niels Ibsen Søfren Olsen, Hans Pedersen, Peder Laursen, Jørgen Hansen, Niels Christensen, Laurits Jensen, Mads Andersen, Erich Pedersen, Peder Christophersen, Hans Nielsen, Anders Jespersen og Laurs Olsen hver 8 og Anders Eggertsen „tilforn Anders Tøgersøns“ 3 tdr. hartkorn. Da skyldsætningen og matrikuleringen i 1688 var tilendebragt, var den største gaard i byen, Jeppe Niensens, ansat til 10 tdr. 4 skpr., Anders Eggertsens til 1 td. 6 skpr. 1 alb. hartkorn, af de øvrige var 5 ansat til godt 7 og resten til omkring 6 tdr. hartkorn. Hertil kom saa „skouf til Lundt bye“ 2 fdk. 2 alb., saaledes at byens samlede hartkorn efter den nye matrikel udgjorde 99,08 tdr. mod 119 tdr. efter den gamle.

Byens 3 vange var Langebiersmarchen, som i 1682 var bygvang, Tranebiersmarchen, som var rugvang, samt Hasehøismarchen, som det aar var fælled.

Hver vang var delt i aase eller holme, som igen var delt i agre — ud fra den i og for sig rigtige tankegang, at den gode og daarlige jord skulle fordeles ligeligt mellem bymændene.

Langebjergmarken, der opmaales af landmaaler Hans Lund, havde 17 aase, hvoraf Kragedams ager havde 69 agre, Vangeledsagre og Lille Gledediys aas hver 42, Suanereede aasen 26, Bagerbiersstochen 24 og Langebiers aas 15 agre. Af de øvrige aase kan nævnes Langestochs holmen, Lille Ertteskifte, Toftebiers homper, 4 smaa homper og 3 smaa stykker,

som ender ved Stubrup marcheskiel. Endelig kan nævnes, at marken blev anslaaet at kunne give 60 hølæs, og at den var delt i over 300 agre. — En gaard i Kyse har bevaret marknavnet Langebjerg.

Tranebjergmarken opmaalt af landmaaler Morten Eylerссon og havde 30 aase, hvoraf Hafueskous homper havde 63 agre, Puebiere aasen 43, Leirbechs holm 27, Toftekier 20, Kragedams holm 15 og Hømosse holmen 11 stycher. — Af de øvrige kan nævnes Lille Langaasen, Senchekiers aasen, Langageraasen, Buckevraa, Lille Rødaas, Tyrekilde, Kierager, Tranebiere aas, de stycher neden for Tranebiere, Tiørnager, Høemose aas, Høemose ager, Heinet holmen og Hesterøds eng. Ialt var Tranebjergmarken delt i 580 agre og gav 60 læs hø. Baade Tranebjerg og Toftekær er bevaret som gaardnavne i byen.

Hasehøismarken opmaalt af landmaalerne Jens Høeg og Harder Høeg og havde 546 agre fordelt paa 29 aase, hvoraf Hasehøis aas havde 36 agre, Torstød aas 45, Dyssebere aas 36, Mølletofte aas 31, Brøstebanche aas 29 og Præsteholms aas 25 agre. Af de øvrige kan anføres Auflegaards aas, Hestehammers homper, Ebbe Waars høey, Peder Hammers brødaas, Baasse hollem, Roagre aas, Hyllenge ellehomper, Stangebechs aas, Bandtzhollems aas, Tørre hollem, en stompe tilhører Jep Nielsøn, Vangeledsagere, Jep Nielsøns leerholm, Touhuus aasen, Waasaggere, Palle aggere, Hest Madtz hollem, Kragehollem, Lille Dyssebierig hollem samt 3 homper og 6 støcher. — Denne mark gav 75 hølæs.

I Kyse by ligger i vore dage Hashøjgaard, og paa marken umiddelbart søndenfor rejser sig selve Hasehøj, bakkedraget, hvori den berygtede Kyse so havde sit tilhold.

De grellste eksempler paa, hvor indviklet og upraktisk jordfordelingen dengang var, kan vel ikke hentes fra Kyse, men naar det nævnes, at gaardmand Peder Christophersen i Langebjergmarken havde 29, i Tranebjergmarken 31 og i Hasehøjsmarken 37 agre eller 97 ialt, og at Peder Laursen havde henholdsvis 25, 32 og 35 agre, ialt 92, saa vil nutidens bønder nu nok ryste paa hovedet og foretrække den mere praktiske jordfordeling for den mere retfærdige. — En væsentlig ulempe ved landbrugssystemet dengang var, at alt skulle foregaa i fællesskab. De 15 gaardmænd i Kyse havde alle sæde paa bystævnet; her bestemte man, naar der skulle pløjes, saas, høstes og køres ind, og den enkelte havde saa kun at følge trop, — ikke mindst, naar høsten var inde, for paa en bestemt dag opgav man ævred: brød hegnet om vangene ned og lod kvæget græsse paa stubmarkerne.

Et storslaet syn maa det have været, naar byens mænd og karle med blinkende leer huggede ind paa den modent bølgende rug, tæt fulgt af koner og piger.

Som det fra arild var sæd, gik de Kyse bønder i flok og følge til arbejdet paa byens jorder. Kun et aarhundrede senere ændredes billedet helt — takket være udskiftningen, der gjorde ende paa det gamle hævdvundne fællesskab.

Kilder:

De ældste danske arkivregistraturer. 1854—1910.

Repertorium diplomaticum regni danici mediævalis.

1. og 2. række. 1894—1939.

Fru Eline Gøyes jordebog. Udg. af A. Thiset. 1892.

Danske Magazin. 1. række, 3. bind. 1747.

Scriptores rerum danicarum. IV.

Kancelliets brevbøger. 1556—1623. Udg. 1887—1922.

Kronens skøder. II. 1908.

H. J. Helms: Næstved St. Peders kloster. 1940.

Carl Neergaard: Saltø. (I Danske herregaarde ved 1920.)

Sorø. Klostret, skolen, akademiet gennem tiderne. I. 1923.

Henrik Pedersen: De danske landbrug. 1928.

Matriklen af 1688. (Markbogen 1682, modelbogen 1686).

Danmarks adels aarbog. Aarg. 1891, 1902, 1903, 1909 og
1921.

Vandmøller i Sorø Amt

Af Fritz Jacobsen.

I Tallet af de store, smukke Vindmøller, som knejsede stolt paa Bakkerne og dannede deres karakteristiske Silhouetter mod en lys Aftenhimmel, er der efterhaanden — til Skade for det danske Landskab — gaaget stærkt Svind; men endnu kan vi heldigvis glæde os over dem nogle Steder. Langt haardere er Tiden dog faret frem mod Vandmøllerne, som der her paa Sjælland nu skal Held til at finde i deres oprindelige Skikkelse.

Vandmøllerne fordrede i Modsætning til Vindmøllerne „Nærsyn“; men saa bød de fleste af dem ogsaa paa en Idyl. En gammel Vandmølle med Bindingsværksbygninger og et stort grønlig-slimet Vandhjul, der drejede sig støt og roligt for Overfaldsvandet fra den opstemmede Mølle-dam, kranset med Siv og Rør og Tilflugtssted for Vildænder, Blishøns og Lappedykkere var et yndet og taknemligt Motiv baade for Forfattere og Malere. Og for at tage det mere materielle med: mange Lispund fede Aal gik i Aalekisten og betød en ikke uvæsentlig Indtægt for Mølleren.

Ved de faa tilbageværende Vandmøller har Turbiner og elektrisk Drivkraft til Dels ødelagt Idyllen.

I det efterfølgende skal gives nogle Oplysninger om nuværende og forsvundne Vandmøller i Sorø Amt.

Ordet „Mølle“ er det samme som det græske Ord „myle“ og det latinske Ord „molina“, og Niels Meyer oplyser i Bo-

gen „Danske Møller“ (1934), at Grækerne opfandt Vandmøllen i 2. Aarh. f. Kr., og at Drivhjulet i disse første Møller laa vandret i Strømmen. Romerne forbedrede den græske Vandmølle ved at gøre den til en samlet Mekanisme, og denne bedre og kraftigere romerske Vandmølle fortrængte i det 8. Aarh. den græske omkring i Europa. Romerne bragte den til Germanerne, hvor den fik det gamle Navn Kværn. Naar Vandet drev Hjulet mod Strømmen, kaldtes det et Overfaldshjul; blev det drevet med Strømmen, var det et Under- eller Nederfaldshjul. Et Strømhjul var et med plane Skovle forsynet Vandhjul, hvis nederste Del var under Vandet, der uden at være opstemmet drev Hjulet rundt med sin (stærke) Strøm.

I ovenfor omtalte Værk nævnes „Flydemøller“, der bruges ved Floder, idet Møllen anbragtes paa en Pram, saa Vandhjulet blev drevet af Flodstrømmen. Der anvendtes ogsaa „Tidevandsmøller“, hvor Drivkraften blev fremskaffet ved, at store Bassiner ved Højvande fyldtes med Vand, der gennem Sluser kunde drive Møllen.

Noget nøjagtigt om Tiden for Vandmøllens Fremkomst kan ikke meddeles, men at den er ældgammel her i Landet, vidner følgende Bemærkning i „Jyske Lov“ om: „the gamlæ mylnæ, thær *arælds* mylnæ ær“, maa ikke ødelægges ved Anlæg af nye Møller. Mangen Bonde fandt det fordelagtigt at have sin egen Mølle og lavede sig saa en saakaldt „*Skvatmølle*“, hvor det vandret liggende Hjul blev drevet af Strømmen i et eller andet mindre Vandløb*). Om denne Art af

*) Nationalmuseet har i Sommeren 1946 ved Landsbyen Bolle i Vendsyssel udgravet to Mølleanlæg og Rester af en Mølledam. Møllen har været en Skvatmølle og stammer fra Jernalderen, kort efter Kristi Fødsel, og Fundet betragtes som eneste i Skandinavien.

Møller staar der i „Danske Lov“ (1683) følgende: „Bøndernes Sqvatmøller, som ere paa een Mil nær rette Landgildemøller, som holdes ved Magt og noksom kand Bøndernes Maalning forrestaa, skal afskaffes. Dog de Sqvatmøller undtagne, som der af Alders Tid haver gaaet Landgilde af og i Sødskinde Skifte eller andre Skifter ere gangne paa Lod og bevises at regnes for Landgilde.“

Da der nok ikke var mange Bønder, som havde over een Mil til en „Landgildemølle“, var der faktisk talt Mølletvang, og dette fastslaar Loven ogsaa i denne Bestemmelse: „Kongens Tjenere skulle søge de Kongens Møller, som de af Alders Tid pleje, og til den Ende skulle Amptmændene have god Indseende, at Møllerne ved Magt holdes, og at med Maalen og Møllers Toldkar tilhørigen omgaaes, saa Bønderne ikke have billig Aarsag til at klage“.

En Bonde kunde ikke omgaa Forbudet mod Skvatmøller ved at bygge en Vejr- eller en Hestemølle, da Loven ogsaa forbød disse Møller, hvor Landgildemølleren let kunde overkomme Malingen.

De saakaldte „Græsmøller“ var Møller, der kun malede om Vinteren, og om dem har „Danske Lov“ denne Bestemmelse: „Hvo, som haver Vinter- eller Græsmølle, skal optage Stiebordet den første Maj og ej sette det neder igen, før end alt Høe og Korn er inde af den Stæd eller derhos, saa vit Vandet kand Skade giøre. Hand maa og ikke lade Vandet flyde paa Landevej eller hans Naboers Skovvej eller Kirkevej uden deris Minde“.

Opstemningen, „Støvningen“, af Vandet i Mølledammen medførte tit, at „Bagfloden“ eller „Bagvandet“ oversvømmede de lave Strækninger langs Aaløbet, hvilket medførte tal-

rige Klager til Kongen fra de Lodsejere, hvis Marker det gik ud over. I saa Tilfælde fik Møllerne tit Tilhold om at lade være med at stemme op for Vandet i den Tid, hvor Oversvømmelsen kunde skade Bøndernes Enge og Marker.

Der kom ogsaa til Bønderne mange Forbud mod at lade deres Korn male paa Adelens Møller i Stedet for paa de kongelige Møller, og Adelen fik f. Eks. Forbud mod at lade male paa Sorø Klosters Mølle uden at betale Toldmel (den Maleløn, Mølleren tog af Kornet). Folk beskyldte tit Møllerne for at tage for meget Toldmel, hvorved de blev meget velhavende. Talrige Klager fra Møllerne over for høj Afgift og deraf følgende Fattigdom vidner dog om, at Vejen til Velstand ikke altid var Vandmølle drift. „Møllertolden“ var hver 36. Td. af Gryn Korn og Malt; i Ringsted Amt var den af Brødkorn hver 15. Td., men i Sorø Birk hver 18. Td. (Aar-bog 1936.)

Stridigheder mellem de forskellige Møllere var ret almindeligt; thi naar flere Vandmøller blev drevet af samme Vandløb, kunde en Møller „tage Vandet“ fra en anden ved Opstemning i vandfattede Tider og derved formindske Drivkraften for ham. Dette affødte Klager og tit Retssager.

I den følgende Beskrivelse er Møllerne ordnet i Herreder og Sogne efter Trap.

ALSTED HERRED

Sorø Vandmølle. En af de allerældste Vandmøller, der kendes lidt til, er den Mølle, Esbern Snare byggede ved en Vandrende, som han lod grave for at kunne regulere Vandstanden i Sorø Sø. Den gik fra Sorø Sø gennem Filosofgangen

til Tuel Sø, og „Mølleediget“ vidner endnu om Møllen. (F. Matthiesen i Aarvog 1913, S. 70.)

Møllen laa vestligst inden for Klostermuren i Kanten af Sorø Sø. Der var en fast ansat Møller til at passe den. Forstander Jon Jakobsen klagede i 1607 over, at Adelen og andre, der boede nær Sorø Kloster, lod deres Korn skalle og afsigte paa Sigtekværnene i Klosterets Mølle uden at svare Toldmel deraf. Kongen byder, at saadanne Møllegæster skal svare rimelig Told til Klosteret (Gunnar Knudsen: Aarvog 1923, S. 46).

Om Møllens Plads skriver Museumsdirektør Poul Nørlund (Aarvog 1927, S. 138), at den har været i Akademi-haven, maaske snarest i Rektors Have. Møllen findes afsat paa Planen i Resens Atlas (se Trap: Sorø Amt, S. 15).

Kongskilde Mølle (Lyng S.). Møllens Drivkraft er et mindre Vandløb, som danner Mølledammen, hvorfra Vandet har Afløb til Tjustrup Sø.

I „Møllebogen“ (en Fortegnelse over de forskellige Vandmøller i Amtet og enkelte Vindmøller, affattet i Forbindelse med Matriklen af 1688 for Hartkornstakseringens Skyld) skrives, at den havde en lille Overfaldskværn, og den forrige Møller havde bekostet en lille Kværn til at male Gryn og Malt med; men baade Hjul og Kværn er øde og ubrugelig paa Grund af Vandmangel. Dæmningen kan ikke holde mere Vand end til 3 à 4 Skpr. Korns Maling. Mølleren ernærer sig mest af Avling og har fæstet nogen Jord. Den aarlige Vedligeholdelse af Møllen sættes til 5 Rdl.

Møllen har først ligget til Sorø Kloster. Den 15/5 1284 skøder Peder Olufsen i Tystrup paa Alsted Herredsting sit

Gods i Bringstrup til Sorø Kloster som Erstatning, fordi han havde forsyndet sig mod Klosteret ved at nedrive Møllen ved „Kongens Kilde“. Denne Overdragelse gentager han i Kongens Overværelse i 1286, og hans Søn Karl approberer dette $\frac{9}{4}$ 1313 (D. R. Br. og Sorø Gavebog). Søren Nielsen i „Kongs Kilde Mølle“ fæstede Halvparten af hans Fader Niels Sørensens Gaard i Lyngø for 60 Dlr. (Sorø L. R. 1633—34); i 1629 havde Kongen bevilget ham et Aars Fritagelse for Landgilde, fordi Møllen var afbrændt ved Vaadeild. Det blev paalagt Lensmanden at skaffe Mølleren det nødvendige Tømmer til Genopbygningen (K. Br.). Jørgen Møller, der efterfulgte Rasmus Ottesen, fik ifl. A. L. R. 1654—56 Afslag paa Grund af Forarmethed; i 1657 var han i Restance med Afgiften.

Efter Matriklen 1664 var Mølleskylden 3 Tdr. 3 Skpr., men i 1690 kun 2 Tdr. 1 Alb. I 1666 sættes en Skov til „Kongschylle“ Mølle til 14 Svins Olden. Efter Svenskekrigen maatte Kongen pantsætte og sælge en Del Gods for at skaffe Penge, og Bogholder i Krigskollegiet, Mathias Hass, fik Møllen, som Jørgen Rasmussen endnu drev. I 1688 hed Mølleren Jens Christensen. Modelbogen (1682) oplyser, at Møllen har to smaa Overfaldskværne, som i Sommerens tørre Tid kun kan bruges ganske lidt. Mølleren har frit Fiskeri i „Vimrestrup“ (Vinstrup) Sø.

Vandmangel har været en alvorlig Gene for Møllen; thi i 1689 oplyses, at den kun har fuld Vand i 4 Mdr., og at Mølleren, Laurids Nielsen, i et Aar formaler 384 Tdr. Brødkorn, 384 Tdr. Grynkor og 768 Tdr. Malt for 15 Gaarde fra Eskildstrup og Tystrup (Niels Cl. Hansen: Møllerne i Sorø og Ringsted Amter — Aarbog 1936).

Møllen maa senere være kommet i Kongens Eje; thi ved Skøde 15/6 1704 fik Fr. IV.s Elskerinde, Grevinde Viereck til Grevskabet Antvorskov, Kongskilde Mølle overdraget. Grevskabets Saga var kun kort, og Møllen kom paa nye Hænder, til Bavelse. Engel Gotfried von Bülow til Bavelse tilskøder i 1708 Kongen Møllen, som synes at have været i en Opgangsperiode, da Mølleskylden nu sættes til 5 Tdr. — heri er dog maaske medregnet Afgiften for et Vænge med 2 Tdr. Hartkorn.

I 1710 nævnes Laurs Møller, som maa betale i „Krigsstyr“ (Krigsskat) 3 Rdl.

I „Betænkninger og Efterretninger ang. Vand- og Vejr-møller 1761“ (R. A.) skrives, at Møllen tilhører Kongen. Den har tilstrækkeligt Vand om Vinteren, men lidt eller intet om Sommeren, og derfor maa Møllegæsterne i den Tid søge andre Møller.

Møllen solgtes 1812 til Justitsraad Nygaard, Frederikskilde, som fæstede den til Claus Eliassen og efter dennes Død til Lars P. Jappe, som senere selv købte Møllen. Hans Stedsøn Chr. Larsen overtog den senere, og derefter fulgte hans Søn Aage Larsen († 1947), C. Rumler. Møllen brændte Julemorgen 1852 og igen 1856.

Suserup Mølle (Lynges S.). Suserup Mølle nævnes i Aaret 1227, hvor ogsaa „Nye Suserup“ og „Suserup østre“ omtales.

I 1575 eftergiver Kongen Hans Morsing Halvdelen af den Landgilde, han resterer med fra den Tid, han boede i „Susserup“ Mølle, og i 1585 faar Laurits Møller i Suserup af Lensmand Peder Reedtz, Antvorskov, 2 Pd. Mel til at købe Møllesten for (Kanc. Br.).

Møllen lægges i 1586 til Sorø Skole ifl. Fundatsen for Skolen.

Det er antagelig den ovenfor nævnte Laurits Møller, der i 1604 nævnes som Laurits Aufversen og klager over for høj Landgilde, hvorfor han eftergives $\frac{1}{3}$ af Mølleskylden til Kronen for de næstfølgende 2 Aar (Kanc. Br.). Sorø Lensregnskaber oplyser, at der anskaffes en ny Møllesten til 12 Dlr. (1612—13), og at Niels Lauritsen i Suserup fæster den Vandmølle, som hans Fader, Lauritz Møller, oplod for ham, 20 Dlr. (1614—15). Paa Grund af, at Søens og Møllens Vandløb er tilgroet, afkortes han 1 Pd. Mel aarlig i sin Landgilde (1631—32). Det nævnte Vandløb er dels et offentligt og dels et privat Vandløb, hvortil mange Kilder løber fra Bakkerne i Suserup.

Matriklen af 1664 nævner Møller Laurids Nielsen, der maa svare 17 Tdr. 4 Skpr.; Matriklen af 1688 angiver dog, at Møller Niels Laursen af Møllen, som hører til Sorø Kloster, maa svare 5 Tdr. 2 Skpr. af Møllen efter gl. Matr.) og af en Jord 3 Tdr. 3 Fdk. efter nye Matr.; i 1690 er Mølleskylden 6 Tdr. 4 Skpr. Modelbogen oplyser, at Møllen har to smaa Overfaldskværne, som om Sommeren, naar det er Tørke, kun kan bruges lidt. Jorden, som ligger ved Møllen, har Mølleren fæstet. Til sidst bemærkes „Huset skal ligge i Skoven ved Suserup By, ligger til Sorø Kloster, beboes af Niels Andersen“.

Efter „Møllebogen“ har Møllen 2 Overfaldskværne og maa altid male; men den har kun „fuld Vand“ i 4 Maaneder og maa i de øvrige Maaneder male ved Samlevand. „Vandet kommer fra et Kildespring“. Aarlig Vedligeholdelse: 10 Rdl. Møllen formaler aarlig (1689) 576 Tdr. Brødkorn, 672 Tdr.

Grynkorn og 960 Tdr. Malkorn og har Møllegæster fra hen ved 24 Gaarde i Lyng og Broby Sogne.

I 1761 er Lars Ortved Møller i S.

Efter velvillig Oplysning fra fhv. Amtsraadsmedlem K. Jørgensen, Suserup, kan meddeles, at Møllen ved Udskiftningen af Sorø Akademis Bøndergods 1792 var fæstet til Hans Chr. Hiort, og i 1806 fik Møller Niels I. Lassen Arvefæsteskøde paa den. Næste Møller var Conrad Gudmandsen, en meget anset Mand i Sognet. Efter Gudmandsen fik Møller Hans T. Møller i 1835 Skøde paa Møllen, som brændte i hans Tid, hvorefter Avlsbygningerne opførtes, hvor nu „Suserupgaarden“ ligger. I 1866 overdrog H. T. Møller Suserup Mølle til sin Søn Albin Møller, som i 1881 solgte Møllen til Forpagter Jens Peter Krogh, Næsbyholm. Ved Udlægsskøde af $\frac{1}{8}$ 1896 blev den overdraget til Forvalter F. Christensen, der afstod den i 1899 til Proprietær E. K. Bille Hansen, „Frederikskilde“, hvis Søn Axel Bille overtog den i 1901. Forvalter M. O. Thorkildsen købte Møllen 1905 og solgte den igen 1916 til Jens Christiansen, der allerede Aaret efter solgte den til Knud Bay. I 1922 blev Møllen med Møllesø og et mindre Areal bortsolgt fra Suserupgaarden og købt af Møller Johs. Bertelsen. Senere Ejere har været Peter Magnus Jakobsen fra 1923, A. E. Johansen fra 1931 og Louis Langkjær fra 1933. I 1843 købtes Møllen af Entreprenørfirmaet Carlsen & Nilou, Sorø, der har nedlagt Møllen og indrettet en Pelsdyrfarm i Stedet for.

En privat Vandmølle, bygget af K. Jørgensens Bedstefader efter Købet af „Søgaard“ i 1856, malede kun til Gaardens Brug. Den benyttedes i faa Aar efter 1901, men i 1917 blev det 5,5 m dybe Vandfald ved Turbineanlæg benyttet til Pro-

duktion af Elektricitet til Belysning og Maskinkraft til Gaarden, men er nedlagt for et Par Aar siden. En lille Skvatmølle, hvis Plads endnu kan ses, skal i sin Tid have været til Suserup Vandmølle.

Alsted Mølle (Alsted S.). Alsted Mølle blev som Sasserbro og Fjenneslev Møller drevet af Vandet i Tuel Aa, og endnu findes Mølledammen i stærkt tilgroet Tilstand.

Den blev som Sasserbro Mølle i 1586 lagt til Sorø Skole. I 1604 nævnes Hans Kristensen i Alsted Mølle; han klager over at være sat for højt i Landgilde og beder om nogen „Forskaansel“. Han fritages for Tredieparten af Mølleskylden til Kronen i to Aar. Den nye Mølleskyld sættes til 16 Ddl. (Sorø L. R. 1612—13). Jesper Erichsen, „Schoelens Redesuend“, fæster Møllen, som Hans Møller afdøde, 20 Ddl. (Sorø L. R. 1614—15). Johan Kældersvend fæster Alsted Mølle efter Jesper Møller, 40 Dlr. (Sorø L. R. 1621—22).

I Matriklen af 1664 anføres Møller Anders Nielsen Skade, der maa svare 9 Tdr. 2 Skpr. i Afgift, det samme, som Hendrich (Andersen) Møller er sat til i Matriklen af 1688; i 1690 nedsattes Afgiften til 6 Tdr. 2 Skpr. Modelbogen oplyser, at Møllen bruges og besiddes af Hendrich Møller; den har to Kværne, som Vinter og Sommer kan bruges, naar der ikke er for tørre Somre. Den aarlige Afgift af den ene Kværn er 4 Pd., medens den anden er bekostet af Møllerens Formand, og hidtil er ingen Afgift svaret af den. Der er ingen Avling til Møllen. Mølle-gæsterne kommer fra hen ved 20 Gaarde i Alsted S. „Møllebogen“ meddeler kun om Møllen, at den har „en Nederfalds- og en liden Overfaldskværn“, og at den aarlige Udgift til Vedligeholdelse kan sættes til 9 Rdl.

I 1761 nævnes Gabriel Johansen som Møller; han er med til sammen med andre Møllere at indgive et Forslag om, at Fordelingen af Møllegæster burde ske i Forhold til Mølle-skylden. Den nuværende Ejer er Møller Billum.

Møllen drives nu som Skraa- og Valsemølle med en Turbine samt en Hjælpemotor („Danske Møller“). Den nedbrændte Palmesøndag $2\frac{1}{3}$ 1948, men er genopført og forsynet med de nyeste Møllerimaskiner. Der fremstilles særlig Hvedemel, og Møllen kan formale ca. 8000 kg i Døgnet.

I Møllegaarden findes en Kilde, hvis Vandhaardhedsgrad kun er 0,63, medens almindeligt Vand har en Haardhedsgrad af 15—17.

Fjenneslev Mølle (Alsted S.). I „Danske Møller“ oplyses, at Møllen skal være opbygget paa Chr. IV's Tid, men umiddelbart efter skrives, at den nævnes i Sorø Skoles Fundats for 1586. Paa dette Tidspunkt var jo imidlertid Fr. II Konge. Den skal — ifl. samme Værk — tidligere være blevet kaldt Hylstrup Mølle, da den ligger paa denne Bys Grund.

Møller Niels Pedersen i „Fedtsløf“s Mølle klager i 1604 over at være sat for højt i Landgilde; der tiltaas ham samme Nedsættelse som Hans Kristensen, Alsted. Sorø Lensregnskaber oplyser, at der i 1612—13 har været en Udgift til en ny Gavl for Vandhjulet. Jens Møller kom fra Møllen i Armod og Skrøbelighed og kunde intet svare (1636—37). Møllen stod næsten øde i to Aar og blev da igen genopbygget (1638—39). Mølleren faar afkortet 6 Skpr. paa hvert Pd. Mølle-skyld, men skal saa selv holde Møllen vedlige (1641—42).

I Matriklen af 1664 nævnes Hans Kvist som Møller i „Fiennedtzleffmølle“, og i Matriklen af 1664 staar, at Møl-

len bebos af Rubbert Clausen. Mølleskylden var i 1680 10 Tdr. 3 Skpr. og i 1690 7 Tdr. 6 Skpr.

Mølleren hed i 1689 Knud Olsen Rar, og Møllen angives at have to Nederfaldskværne af lige Godhed som Sasserbro Mølle. Mølle-gæster fra 22 à 23 Gaarde i Fjenneslev, Alsted og Bjernede. (Aarvog 1936.) „Møllebogen“ har yderligere den Oplysning, at den ligger neden for Sasserbro Mølle og derfor er noget daarligere.

Hans Jensen Roested var Møller i den første Halvdel af 18. Aarhundrede, og i 1761 nævnes Hans Jensens Enke som Indehaver. Svigersønnen Jens Jørgensen fik Møllen i Fæste kort efter 1766 og havde den til 1776. I 1865 brændte Møllen, men opbyggedes igen af Møller Byberg. Vandhjulet afløstes 1884 af en Turbine. Et Konsortium købte Møllen 1910 og solgte den 1915 til Lars Larsen, hvis Søn Karl Larsen nu er Ejer.

Mølleskylden afløstes 1917 mod et Beløb paa 13600 Kr. („Danske Møller“.)

Sasserbro Mølle (Slaglille S.). Paa Fjenneslev Kirkegaard staar en Runesten, hvis Indskrift oplyser, at den er rejst for Sasser, som byggede Bro. Denne Bro, Sasserbro, fører over Tuel Aa, hvor den gamle Hærvej har gaaet i fordums Tid.

Ved denne Bro laa en Vandmølle, som i Aaret 1160 blev skænket til Sorø Kloster af Ebbe Skjalmsøns Enke. Den nævnes 1574, hvor Slaglille Præsteembede faar udlagt en Jord ved Sasserbro Mølle paa begge Sider af „Alfarvejen“ (Kr. Sk.). I 1585 faar Lauritz Møller i „Saxeboe“ Mølle 2 Pd. som Hjælp til Anskaffelse af en Møllesten (K. Br.). Aaret efter henlægges d. $\frac{30}{5}$ ifl. Sorø Skoles Fundats en Del af

Klosterets Gods til Skolen, bl. a. „Saxebro“ Mølle (Kr. Sk.). Ifl. Sorø L. R. 1599—1600 medgaar der Tømmer til „Sadtzebro“ Møllens Bygning. Møller Palle Jacobsen klager i 1604 over at være sat for højt i Landgilde og faar samme Nedsættelse som Møllerne i Alsted og Fjenneslev (K. Br.). Sorø L. R. oplyser, at Peder Møller fæster Møllen igen, da den var afbrudt og paa Skolens Bekostning paany opbygget, 40 Dlr. Møllen var afbrændt (1615—16). Jens Skræder af Pedersborg fæster Møllen, som Peder Møller iboede, 30 Dlr. (1628—29). Hans Thomsen i Næsby fæster Møllen efter Jens Skræder, 20 Rdl. (1629—30). Peder Frandtzen fæster Møllen, som Mads Jensen før havde i Fæste, 66 Rdl. 4 Mk. (Sorø Skoleregnskab 1655—56). Efter Indfæstningens Størrelse ser det ud til, at Møllen var inde i en Opgangsperiode.

Matriklen af 1664 nævner Møller Peder Frandtzen og op-giver hans Afgift til 21 Tdr. Mel. I Matriklen af 1688 nævnes Michel Møller som Fæster og Sorø Skole som Ejer; Afgiften er dalet til 10 Tdr. 3 Skpr. Modelbogen oplyser: „Hos denne By („Slalille“) ligger en Mølle, Susebroe Mølle, beboes af Michel Møller; samme Mølle bestaar af 2de Underfaldskværne og en liden Overfaldskværn, hvilken dog kun lidt bruges; men til de 2de Underfaldskværne er temmelig Vandløb, helst efter Høst og ved Vaartider. Skylder efter den gamle Matr. 10 Td. 3 Skp.“ I 1690 nedsættes Møllenskylden til 8 Td.

Om Møllen skrives 1689 „med fuld Vand kun i 4 Mdr., da Strømmen, hvor Vandet har sit Løb fra Tuelsøe, er tilgroet — med Samlingsvand i 8 Mdr. Mølleren, Michel Lauritzen, formaler aarlig 720 Tdr. Brødk., 672 Tdr. Grynk. og 960 Tdr. Maltk. for 22 hele Gaarde i Slaglille og Bjernede Sogne (Aarb. 1936).

I den senere nærmere omtalte Indberetning om Vandmøllernes Tilstand i 1761 skrives, at Sorø lille Ladegaards Mølle har gjort andre Møller paa Godset stort Afbræk, „især Bromme og Satzebroe, ja, vel og været Aarsag til den sidstes Afgang“. Mølleskylden er nu 4 Tdr., og Møllen betegnes som Græsmølle.

Møllebogen omtaler ikke Overfaldskværnen, men oplyser, at Møllen maa male, „naar Vand haves“, og videre om „Saxbroe Mølles Forfatning, efter Højesterets Dom er faldet. Ved den første Forretning og Besigtigelse til Hartkorn holdt man den for at være snart den bedste Mølle paa Sorø Amt; men der er stor Forskel paa Tilstanden dengang og nu; thi Vandstanden er efter Dommen sunket en halv Alen, saa Mølleren derefter ej har villet befatte sig med Maleværket, men lader Vandet frugtesløst flyde, endskønt han dog kunde male noget; thi han frygter, om han maler, skulde der pretenderis Skat til Kongen og Landgilde til Skolen ligesom før, da Møllen var i god Stand. Men nu taber Skolen i saa Maade mest derved, som baade maa betale Landgilde og Skatter; thi Møllen staar som øde og vil koste vel at bringe i Stand og sætte til det Hartkorn, det nu billigen bør være, førend der bliver taget upartiske og erfarne Synsmænd. — — —“. Den aarlige Vedligeholdelsesudgift sættes til 12 Rdl., og der udbedes en ny Besigtelse før Hartkornsansættelsen.

Bromme Mølle (Bromme S.). Møllen nævnes i 1586, da den tillige med Sasserbro, Fjenneslev og Alsted Vandmøller ifl. Sorø Skoles Fundats lægges til Skolen sammen med andet Klostergods. I Aaret 1604 klager Møller Jens Nielsen sammen med andre Møllere over for høj Landgilde, og han faar

samme „Forskaansel“ som f. Eks. Mølleren i Sasserbro Mølle. To Aar efter indberetter han, at der kun er ringe Vandløb til Møllen, hvorfor det falder ham besværligt at udrede Afgiften. Han anmoder derfor om at maatte opsætte en Vejrmølle ved Vandmøllen for samme aarlige Afgift og faar Tilladelsen (K. Br.). Ifølge Sorø L. R. idømmes han en Bøde paa 1 Td. Havre „for en hasselgren, huggen uden Minde“ (1610—11). Senere fæster han for 6 Dlr. det Fiskeri, han før havde haft i Møllestrømmen (1615—16), og han maa betale en Mulkt paa 12 Dlr. for at have solgt Øl (1625—26). Jens Møller i „Brommoumølle“ faar siden hen en Bøde paa 150 Dlr., fordi noget Malt, han havde malet, ikke kunde staa Maal, da det kom fra Møllen (1632—33), saa det ser ud til, at han var noget af en Lovbryder.

I Sorø Skoleregnskab 1655—56 staar, at Anne sal. Adam Møller fæster Møllen efter hendes Mands Død for 133 Rdl. 2 Mk. Hendes Efterfølger er rimeligvis Johan Rasmussen, der nævnes som Møller i Matriklen af 1664. Matriklen af 1688 oplyser, at der af en Eng til Møllen maa svares 1 Skp. 2 Fdk. 1 Alb. I Modelbogen skrives: En Mølle, hvortil er ganske ingen Agerjord. Møllen har 2de Querne, som gaar ved Underfaldsvand. Naar tør Sommer er, mangler Vand, formedelst det er „Støfningsvand“ og kommer fra Bierby Sø. Møllebogen siger, at Møllen altid maa male, naar der er Vand, som i den halve Tid i tørre Aaringer maa samles; det kommer fra Eskildstrup og Bjergby Søer. Bagflod giver Sinkelse og Skade, naar Vandet vokser højt, da Møllen ligger paa et sidt Sted. Den aarlige Udgift til Vedligeholdelse anslaaes til 12 Rdl.

I 1689 hed Mølleren Hans Andersen. Der gives da i Told

hver 18. Td. Brødkorn og hver 36. Td. Grynkorn og Malt og formales i et Aar 1008 Tdr. Brødkorn, 720 Tdr. Grynkorn og 1440 Tdr. Maltkorn for 32 hele Gaarde fra Bjergby, Bromme og Pedersborg Sogne (Aarvog 1936).

I 1690 nedsættes Mølleskylden fra 14 Tdr. til 12 Tdr. 5 Skpr.

Møller Peder Jensen, Bromme, underskriver i 1719 som Vidne et Skøde (Kr. Sk.). I Indberetningen om Vandmøller 1761 nævnes Hans Thim som Møller; han er med til at indsende en Erklæring om Forholdene for Møllerne i det daværende Sorø Amt og om, hvorledes disse bedst kunde ordnes. I 1776 fik Jens Jørgensen Møllen i Forpagtning af Sorø Akademi og efterfulgtes 1806 af sin Søn Heinrich Jørgensen. Efter hans Død 1832 blev den drevet af hans Enke, til hun døde 1832. Hendes Søn, Chr. Jørgensen, var da kun 14 Aar gammel, men fik som 18-aarig ved Prinsesse Caroline Amalies Hjælp Møllen i Arvefæste. Ved hans Død 1891 overtog hans Søn, Frederik Jørgensen, Møllen, som han i 1915 solgte til Svend Høyer („Danske Møller“ — se ogsaa Gerda Mundt: Bromme Mølle 1932).

Gyrstinge Mølle (Gyrstinge S.). Møllen nævnes i 1585, hvor Peder Møller i „Gioiistinge“ Mølle faar 1 Pd. Mel til at købe Møllesten for. I 1604 klager Møller Jens Nielsen over for høj Landgilde og faar som „Forskaansel“ eftergivet Tredieparten af Mølleskylden til Kronen for de to næstfølgende Aar. Det er nok den samme Jens Møller i Gyrstinge Mølle, som var i Slagsmaal med Søren Sørensen i Flinterup, hvorfor der skulde bødes 1 Dlr. + 1 Td. Havre (Sorø L. R. 1613

—14). En senere Bruger, Hans Møller, kom i Armod fra Møllen (Sorø L. R. 1638—39).

I Matriklen af 1664 sættes Mølleskylden til $3\frac{1}{2}$ Td., som betales af Anders Møller; den angives i 1680 til 3 Tdr. 3 Skpr., i 1682 til 7 Tdr. Mel aarlig af den ene Kværn og i 1690 til 3 Tdr. 4 Skpr. Modelbogen oplyser 1682, at Møllen har „tvende Qvase-Qwerne“, og at Mølleren Rasmus Hiort paa egen Bekostning har ladet den ene opsætte og ligeledes en Hestemølle, hvoraf han til Dato ingen Afgift har svaret. Han formaler aarlig (efter Opgivelse i 1689) 312 Tdr. Brødkorn, 156 Tdr. Grynkor og 480 Tdr. Malt fra hen ved 16 hele Gaarde fra Gyrstinge og Flinterup Sogne.

Møllebogen meddeler om Møllen, at den var en ringe Græsmølle, som gik med to Nederfaldskværne og ikke maatte male i de fem Sommermaaneder, den halve af de syv Maaneder med Samlevand. Vandet kom fra Sletmose.

Møllen tilhørte langt tilbage i Tiden Sorø Kloster; men ved Fundats af $\frac{30}{5}$ 1586 blev en Del af Klosterets Gods, bl. a. „Gjörsting“ Mølle, lagt til Sorø Skole. I 1761 skrives om den, at den er af den Beskaffenhed, at den som Græsmølle kun kan male visse Tider om Sommeren og ved stærk Frost heller ikke om Vinteren (Spec. over Amtets Møller og Mølleskyld).

Møllen er forlængst nedlagt, og der findes ingen Spor af den; den Mølledam, der maa have været til Samlingsvandet, kan ikke med Sikkerhed paavises.

Have Mølle (Ringsted Landsogn). I et Gavebrev fra Svend Grathe til Ringsted Kirke (Kloster) skænker han den i Aaret 1148 (Trap: Møllen blev oprettet ved kgl. Privi-

legium 1150) en Del Gods udover, hvad han i 1146 havde givet, nemlig Halvdelen af Ringsted Bys Marker, en Eng og et Møllested. Møllen har faaet sit Navn efter den nu forsvundne Munkehøve Skov og blev drevet af Vandet i Ringsted Aa. Det er rimeligvis denne Mølle, der blev opført i „Møllelykken“ paa det Møllested, som Kongen gav.

Ringsted Jordebog 1579—80 nævner Poul Møller. I 1601 klager Hans Henningsen, Møller i „Hafve“ Mølle, over, at Kindingen eller Vandstøven (Spærredæmningen) paa Grund af det store Vandløb er faldet ned og haardt ud, hvorfor Kongen paabyder Lensmanden Lauge Beck at lade den gøre i Stand (K. Br.). Møller Jacob Gregersen forskaanes i 1615 for 4 Pd. Mølleskyld til Hjælp ved Møllehusets Opbygning (K. Br.). Opbygningen maa have været mangelfuld, for allerede i 1621 faar Lensmand Aksel Urne Befaling til at lade Have Mølle, som er meget brøstfældig og mangler adskilligt, istandsætte paa Kongens Bekostning, saaledes som Kronens Møller plejer at blive istandsat (K. Br.).

I Fr. III's Matrikel af 1664 staar, at „Haugmølle“, som Christen Nielsen paabor, skylder 28 Tdr. 1 Skp. (før: 14 Pd. Rugmel, 4 Skpr., 1 Fdk. Hvedemel og 4 Rdl. i Penge) samt af et Vænge paa Torpe Mark og nogen Jord paa Ringsted Mark 8 Tdr. (2 Pd. Byg). Om „Haffue Mølle“ staar i Matriklen af 1688: skylder aarlig Toldmel = 14 Pd., Hvedemel $4\frac{1}{2}$ Skp., Penge $3\frac{1}{2}$ Rdl.

I „Kronens Skøder“ (1684 $\frac{1}{1}$) oplyses, at en Borger, Niels Olufsen i København, faar Ringsted Kloster og Ladegaard med en Mængde andet Gods, bl. a. „Hau“ Mølle, der tillige svarer af et Vænge paa Torped Mark, af nogen Jord paa Ringsted Mark, af Mølleløkken og af Aalekisten, Høm

Mølle, som desuden svarer af en Gaards Jord paa Høm Mark. Til Hau Mølle hører tre Enge. Kaptajn Peder Morsing og Hustru skal vedblive at nyde Høm og Hauge Møller, som de har Livsbrev paa.

Baade Høm og Hauge Møller kom ifølge en Anm. i Originalskødet tilbage til Kronen for 2562½ Rdl., som blev godtgjort Niels Olufsen paa en Afregning Novbr. 1672.

I 1674 16/8 fik Hofslagter Niels Olufsen Skøde paa Haug og Hømb Mølle med Huse og Bygninger, fri Fiskeri i Mølleaaen og Aalekiste Fang, men Kronen forbeholdt sig Tilbagekøbsret. Kaptajn Morsing og Hustru vil ikke opgive deres „Benaadning“, hvorfor Kongen 28/12 1674 resolverer, at Morsing skulde have 1200 eller 1300 Rdl. i Stedet for, hvis han vilde nøjes dermed. Morsing beholdt Møllerne, da Hofslagteren ikke indbetalte de 1200 Rdl., hvorfor Kongen 4/4 1682 resolverer: „Efterdi indbemeldte 1200 Rdl. ej efter voris allernaadigste Villie til rette Tid er betalt, saa hafver vi dette paa samme tvende Møller ennu forhandene Skiøde sielf kasseret“ (Kr. Sk.).

Niels Olsens Enke, Anna, godtgøres efter Ansøgning 1684 saa meget i Skatter, som de to Møllers Hartkorn i Taksten beløber sig til.

Overkammerherre A. L. Knuth faar i 1682 Skøde paa „Haug Mølle“, som efter Taksten fra 1680 skal betale 28 Tdr. 1 Fdk. i aarlig Mølleskyld; denne nedsættes i 1690 til 20 Tdr. 2 Skpr. Modelbogen oplyser (1682), at Møllen holdes vedlige af Mølleren, men har ingen videre Søgning. Naar Tørke indfalder, kan den kun male i 16 Uger. Til Møllen har før ligget nogen Jord, men den er nu frataget.

I Aarvog for Sorø Amt (1936) har Niels Cl. Hansen

skrevet en Artikel om Møller i Sorø og Ringsted Amter 1689, hvortil der henvises, men hvorfor nogle Oplysninger om forskellige Møller er hentet. „Haugemølle“, der beboes af Møller Oluf Nielsen, har to Nederfaldskværne og driver for fuldt Vand 7 Mdr. og med Samlingsvand 5 Mdr. Den maler aarlig 1245 Tdr. Brødkorn, 912 Tdr. Grynkorn og 1584 Tdr. Malt og tager som Betaling hver 15. Td. Brødkorn og hver 36. Td. Grynkorn og Malt. Møllegæsterne er: Ringsted Kloster imod 3 Gaarde, Torp 12 halve G., Ørsløvunderskoven 6 G., Egelstrup 3 G., Kierup 3 G., den største Part af Ringsted By, som anses imod 24 G., Slangerup 3 G. Ialt 48 G.

Møllebogen anfører, at Have Mølle kan have Vand Vinter og Sommer, uden stor Frost og Tørke det forhindrer. Vandet kommer fra Harrested (Haraldsted) Sø, og Vandløbet er meget igengroet. Møllen har to Nederfaldskværne. Dæmningen er meget besværlig at vedligeholde formedelst de tvende Vandhold med Fjællebroer over paa 5 a 6 Favne, som altid behøver Reparation af den stærke Fart derover med rejsende fra Ringsted til Slagelse. Dæmning med Vandhold og Mølleværks Vedligeholdelse sættes til 24 Rdl. aarlig.

I Aaret 1719 fik Grev Adam Knuth til Knuthenborg Skøde paa Have Mølle. Opførelsen af en ny Vejrmølle paa Farendløse Mark 1739 fik Grevinde Knuth, Sørup, til at klage over, at denne Mølle vilde paaføre hendes ældgamle Landgildemøller: Have, Høm, Englerup og Almstofte stor Skade, og senere klager Møllerne i de tre førstnævnte Møller samt i Nymølle over det samme; men Ejeren af den nyopførte Mølle, Grevinde Schack til Giesegaard, affærdiger Klagen med den Bemærkning, at de klagende Møllere kun var Græsmøllere, som fra Marts og til Oktober næppe kunde male saa

meget, som de selv behøvede, langt mindre til andre, og derfor ikke kunde siges at forestaa Malingen bekvemmelig.

Næste Aar klager Møllerne i Høm, Englerup, Almstofte, Nymølle og Ortved direkte til Kongen; men da ingen af de nævnte Møller tilhørte Kongen, afviser Kancelliet Klagen og henviser Klagerne til deres Herskab eller Amtmanden (se H. Hjelholt: Farendløse Mølle — Aarb. 1923, S. 102 ff.). Senere var Møllerne i Have og Høm Vandmøller igen paa Krigsstien, men denne Gang mod Peter Johansen Neergaard, som omkring 1750 opførte en Hestemølle i Ringsted. Det førte til Proces, som Møllerne tabte. (I. V. Christensen: Fra Saga til Samtid, S. 141).

I Indberetningen fra 1761 staar under Ringsted Kloster: Ingen Vand eller Vejrmølle: Have Mølle blev nedlagt 1901.

Ved Vejen, der fører fra Ringsted til Torpet, staar en firkantet Stenpæl, der er ca. 1,25 m over Jorden. Øverst er indhugget Bogstaverne F M, og tværs over Pælene findes to indhuggede Streger med ca. 35 cm's Mellemrum. Denne Pæl er det gamle „Flodemaal“, der nu staar som et Minde om den ældgamle Vandmølle.

Englerup Vandmølle (Sigersted S.). Møllens Vandkraft er Ringsted Aa; der er nu indlagt Turbine.

Møllebogen oplyser om Englerup Vandmølle: 2 Underfaldskværne, som dog ej kand bruges, uden naar det er vel Vand. Vandet kommer fra Høms Mølle og en liden Bæk, kan ikke holdes i Vandløb, formedelst ingen Damhold findes, og var gjort ret Damhold, men er nedlagt igen, saa det er meget besværligt at vedligeholde. Kan ej have Vand, naar

Frost og Tørke er; maa ellers male, naar han kan have Vand. Mølleværkets Vedligeholdelse aarlig 14 Rdl.

I Matriklen af 1664 opføres Frantz Frantzen som Møller. Han maa i Afgift af Møllen betale 20 Tdr. — 12 Pd. Mel og af Jorden 9 Tdr. 5½ Skpr. (før 7 Tdr. Byg, 4 Tdr. 1 Skp. Havre, 1 Lamb, 1 Gaas, 2 Høns og 1 Fodernød). I Matriklen af 1688 staar: Svend Pedersen, Møller, tilforn Frants Hansen (mon ikke den Frantz Frantzen fra 1664?) skylder 8 Pd. Mel — 20 Tdr. Afgiften er i 1690 nedsat til 13 Tdr. 1 Skp.

Møller Svend Pedersen formaler aarlig — med fuld Vand i 6 Mdr. og Samlingsvand Resten af Aaret — ialt 936 Tdr. Brødkorn, 576 Tdr. Grynkor og 1008 Tdr. Maltkorn. Han har Møllegæster fra 11 Gaarde i Sigersted, Englerup, Høm, Veterslev, Vrangstrup og Tyvelse. (Aarb. 1936.)

Naar der ses hen til Antallet af formalede Tønder Korn, der er lige saa stort som eller større end flere andre Møllers, er det lidt mærkeligt at læse om Møllen i Modelbogen, at Møllen har „ganske ringe Næring“ paa Grund af det manglende Damhold. Modelbogen oplyser videre, at Møllen er fæstet af Bolle Luxdorff til Sørup. Kværnene er ved Magt; men Tappeladet til dem er ganske brøstfældigt, og den lille Kvern mangler en Ligger. Mølleren skylder aarlig 8 Pd. Mel, men giver Skat for 12 Pund, som siges at være den rette Skyld, som i Jordebogen er indført for 20 Tdr. Det menes, at Husbonden af Medynk giver denne Nedsættelse.

Christian VII gav i 1803 Engelbrecht Jacobsen Bevilling til at oprette en Hestemølle ved Englerup Vandmølle til Melmaling, og Frederik VI stadfæster Bevillingen i 1814 imod en aarlig Afgift af 10 Rdl. og med den Indskrænkning, at Møllen kun maa bruges, naar Vandmøllen ikke kan male.

Christian VIII confirmerer og stadfæster i 1843 Bevil-lingen for Jane Dorthea Staun, født Høeg; men to Aar efter indsendes den, da den ikke længere ønskedes benyttet.

Der blev betalt 27 Rbdlr. 18 Sk. N. V. (Navne Værdi) første Gang og 12 Rdl. 56 Sk. anden Gang for Bevillingen.

I „Ringsted Folketidende“ for 24. December 1943 har Musikdirektør Lauritz Hansen, Ringsted, skrevet en længere, interessant Artikel om Englerup Mølle, hvortil der kan hen-vises. Ifl. denne er Rækken af Møllere saaledes: Hans Nielsen († 1674), Svend Pedersen († 1709), Hans Laursen († 1773), Anders Maahr (Moer), Lars Svendsen († 1786), Birthe Ma-rie Ovesen (Lars Svendsens Enke) fik 1787 Arvefæsteskode paa Møllen, og hendes senere Mand, Jørgen Petersen, blev 1788 Ejer af Møllen, Engelbrecht Jacobsen fra 1801, Poul Staun fra 1821, C. M. H. Staun fra 1844—1894, Stauns Børn til 1914, Vilh. Hansen, Fru Johanne Hansen.

Skee Mølle (Haraldsted S.). Møllen laa i Skee By, men blev nedlagt i 1856. Af selve Møllen er der intet Spor, men den tørlagte og dyrkede Mølledam vidner om den. Den blev drevet af Aamose-Aa, og Aaløbet blev paa et Stykke nærmest Møllen opgravet og stensat langs Siderne af en Ejer af den interessante Fogedgaard i Skee.

I Møllebogen findes følgende Beskrivelse: „Schee Mølle har 2 Overfaldskværne, kan ej underholde flere. Vandet kommer af Klaring Sø, som mest er tilgroet, og naar meget Vand ved stor Regn og Tøeløb er, kan det ikke holdes, men gaar over Stendammen. Samme Dam er ikke besværlig at holde, kan have Vand om Vinteren uden i stor Frost, mens

om Sommeren ej maa males, saasom det er en Græsmølle — 8 Rdl.“

Møllen nævnes i 1561 (Kr. Sk.), hvor Universitetet faar den overdraget for andet Gods. Efter Matriklen af 1664 er Afgiften $7\frac{1}{2}$ Tdr. — $4\frac{1}{2}$ Pd. Mel, som betales af Møller Jens Peersen, der ogsaa er Møller i 1688. Efter Specifikation over Amternes Mølleskyld er den for Møllen 7 Tdr. 3 Skpr. i 1680 og 8 Tdr. 2 Skpr. i 1690.

Ifølge en Synsforretning fra 1689 over Møllerens Kapacitet var Møller Jens Pedersens aarlige Formaling 444 Tdr. Brødkorn, 408 Tdr. Grynkorn og 648 Tdr. Malt fra 6 Gaarde i Skee, Egtved og Ordrup (Aarb. 1936).

Der skrives om Skee Mølle i 1761, at dens Mølleværk er i god Stand til Maling i vaade Aaringer, men i tørre Aaringer mangler Vandet, saa Møllegæsterne bliver i Uvished med at søge dertil, hvad der er til Skade for Mølleren ved Stedet, som aarlig maa svare kongelig Contribution og Landgilde. Altsaa var det af uheldig Beskaffenhed at fastsætte Møllergæster til denne Mølle, der i vaade Aar kan betjene mange, men i tørre Aar kun faa, medmindre Herskabet kunde faa Tilladelse til at bygge en Vejrmølle ved Stedet, som kunde holde Balance i Ligheden ved slige Steder af saadan Beskaffenhed, til visse Møllegæsters Inndeling uden Besværing for vedkommende.

Da der siden blev bygget en Vindmølle, opnaedes „Balancen“ vel.

Taastrup Mølle (Haraldsted S.). Møllen nævnes i Ekstraskattemandtallet fra 1617. I Matriklen af 1664 skrives: Taastrup Mølle, Niels Peersen, Møller. Ligger og ind under

Bunderup Hovedgaards Takst. Matriklen af 1688 oplyser: „Taastrup. En øde Mølle — af Eng 2 Alb. — Welb. Peder Hiort til Bundrop“.

Møllebogen benævner Møllen som Skee-Taastrup Vandmølle og oplyser, at den er „afbrændt og øde“, og Indberetningen om Vandmøllerne 1689 (Aarb. 1936) meddeler: „Skee-Taastrup. I Haraldsted Sogn har været en Vandmølle med to Kværne, er ganske afbrudt og aldeles øde“.

Møllens Drivkraft har vel været Halleby Aa.

Jystrup Mølle (Jystrup S.). Møllen, som blev drevet af Mølleaaen fra Valsøllille Sø, er nedlagt for lang Tid siden, men den tørlagte Møllesø paa ca. $\frac{1}{2}$ ha og flere Ting inde i den gamle Møllegaard minder endnu om Fortiden.

I Roskildebispens Jordebog 1370 opføres den med en Afgift paa 12 Pd. Mel, 2 Fedesvin og 3 „solidi grossorum“ (S. R. D. VII 54). Christen Møller klager 1576 over, at han ikke kan svare sin Afgift, fordi de nye Møller i Ebberup og Allerslev betager ham og andre deres Meltiende (K. Br.). København By, Magistrat og Menighed faar 1661 bl. a. „Jødstrup Mølle, den nye Mølle“ (Kr. Sk.). Efter Matriklen af 1664 maa Møller Hans Christensen svare 13 Tdr. 2 Skpr., og den samme Afgift svares af Møller Hans Olsen efter Matriklen 1688; i 1690 er den nedsat til 10 Tdr. Modelbogen angiver 1682 Anders Olsen som Møller. Ulrik Fr. Gyldenløse fik Skøde paa Jystrup Mølle 1683 (Kr. Sk.).

Møllebogen oplyser om Møllen „2 Overfaldskværne. Vandet kommer fra Hvalsøllille Sø og kan have Vand, uden Tø og Frost det forhindrer, og naar overflødig Vand og stor Regn er, kan det ej holdes, saasom der ingen Sø eller Damhold er,

heller ingen Dæmning og heller ikke Lejlighed hertil; men Strømmen gaar i en Grøft, som aarlig maa oprensnes. Aarlig Vedligeholdelse 10 Rdl.". Der er nu meget tydeligt Spor af Dæmning og Mølledam.

I 1689 drives Møllen af Jens Sørensen, som for 13½ Gaard i Jystrup, Taastrup, Høed, Snekkerup, Gammerød, Grønholt, Valsøllille, Haraldsted, Valsømagle og Skee formaler aarlig 720 Tdr. Brødkorn, 432 Tdr. Grynkorn og 576 Tdr. Maltkorn. Møllen har fuldt Vand i 6 Mdr. og Samlingsvand i 6 Mdr. (Aarb. 1936). I 1725 var der Skifte efter Møller Thomas Andersens Enke i Jystrup og i 1755 efter Else Margrethe Foelberg i Jystrup Mølle.

Indberetningen fra 1761 meddeler, at Jystrup og Nebs Møller fuldtud kan varetage Møllegæsternes Behov. P. Duus meddeler 1840 i „Sorø Amt“, at der i Sognet findes tvende Vandmøller, som stedse er rigt forsynede med Vand, en Oplysning, der er noget i Modstrid med Møllebogens.

Valsø Mølle (Valsøllille S.). I Kancelliets Brevbøger nævnes et Par Gange Valsø Mølle. I 1577 begærer Søren Glad i Valsøgaard Fyldest for den Vandmølle, han har opført ved Gaarden, og som aarlig svarer 4 Pd. Mel og skal male frit for Gaarden. Det befales Lauge Beck at gøre op med ham, hvad Møllen har kostet, betale Bekostningen og herefter oppebære Landgilden af Møllen og indskrive den i Jordebogen. I 1601 paabydes det Lauge Beck, at han med saa ringe Bekostning som muligt skal lade Valsø Mølle genopbygge. Bønderne skal hjælpe til, da det er Kronens Mølle, som er ødelagt af det store Vandløb.

Ingen af Matriklerne nævner Møllen, men i Markbogen fra 1682 nævnes under Valsølille Sogn „Aasz Mølle“. Om denne er identisk med Valsø Mølle, kan ikke siges.

Pastor P. Duus skriver i „Sorø Amt 1830“ under Valsølille Sogn: „Dets Vandmølle mangler aldrig Vand“.

Kiøls Mølle (Valsølille S.) — *Ny Mølle* (Jystrup S.).

Da disse to Møllers Historie nogle Steder er sammenblandet, saa man faar Indtryk af, at det er Kiøls Mølle, der tilsidst faar Navnet „Ny Mølle“, tages de her under eet — i Modstrid med de faktiske Forhold.

Kiøls Mølle nævnes saa tidligt som 21/9 1429, hvor tre Brødre, Jens, Øriæn og Wilhielm Rud (Rwth, Rwdh), holder Brødreskifte over deres fædrene og mødrene Gods, og Øriæn faar Skjoldnæs m. m., bl. a. „Kiiols Mølle ved Skioldænæs“ (Rep.). Senere nævnes Møllen ca. 1525 under Navnet „Kaelss mølle“ (Register). I Kancelliets Brevbøger staar følgende 11/11 1596: „Missive til Johan Bernekov: Jens Møller i Kiøls Mølle, Ringsted Amt, Niels Møller i Nye Mølle og Chr. Møller i Jydstrup har berettet, at de ikke er i Stand til at svare deres Landgilde, fordi nogle Bønder har bygget nogle nye Møller lige der omkring, nemlig Ebberup Mølle og Allerslef Mølle, som betager dem deres Meltiende baade af Bønder og andre, hvorfor de har ansøgt om enten at faa deres Landgilde nedsat eller faa de nye Møller afskaffet. Da Kongen har bragt i Erindring, at de nye Møller ikke er blevet indført i Jordebogen, saa Kronen ingen Rettighed eller Landgilde faar af dem, befales det at afskaffe de nye Møller og forbyde dem at male noget for Bønder“ (et Forbud af samme

Art gives ved samme Lejlighed mod den nye Mølle i Kværkeby og mod en i Balstrup).

Her er tydelig Tale om to forskellige Møller og Møllere, og det synes ogsaa mærkeligt, om Kiøls Mølle efter en eventuel Om- eller Opbygning skulde have ændret det Navn, den havde baaret i saa lang en Aarrække. I Møllebogen benævnes den et Sted som „Kølles Mølle“.

Matriklen af 1664 nævner Kiøls Mølle, hvis Bruger, Lauritz Christensen, betaler 6 Pund Mel — 10 Tdr. Matriklen af 1688 nævner mærkværdigvis ingen af Møllerne; men i Møllebogen staar under Ringsted Amt „Nye Mølle, tilforn Kiøls Mølle, 9 Tdr.“ (Designation over de Møller, der ikke er takseret i den nye Mølleskyld). Den nævnes i „Akter vedr. Vand-, Vcjr- og Hestemøller 1680—1848“, og i 1690 ned sættes Mølleskylden fra 10 til 9 Tdr. I Specifikationen over Amternes Mølleskyld (1680—90) nævnes Kiøls Mølle, men ikke Nye Mølle, hvad der heller ikke bidrager til større Klarhed.

Poul Jensen nævnes i 1610 som Bruger af Kiøls Mølle, og i 1661 faar „Københavns By, Magistrat og Menighed“ Roskilde Len, hvori Kiøls Mølle ligger. I 1664 faar Borger Niels Olufsen i København et Kirkehus og en Kirkelade i Valsøllille, hvor Afgiften svares af Mølleren i Kiøls Mølle. Frederik Gyldenløve til Laurviggen faar i 1683 Skøde paa Kiøls Mølle (Kr. Sk.).

Om „Nye Mølle“ oplyser Møllebogen, at den har to Overfaldskværne. Vandet kommer fra Troiborg Sø og Langesø, som begge er ringe af Vand og ellers er opdæmmet til Springvand paa Skjoldenæsholm. Naar der ved stærk Regn og Tøbrud kommer overflødigt Vand, maa Mølleren lade det gaa

til ingen Nytte. Møllen maa altid male, naar der er Vand nok, men dette mangler tit i Frost og Tørke. Den aarlige Vedligholdelse sættes til 10 Rdl.

Møllen drives i 1689 af Søren Svendsen. Den har Mølle-gæster fra 8½ Gaard i Jystrup, Mortenstrup, Allerup, Valsø-lille, Ravnsholt og Aunstrup. Den sættes i General-Ekstrakten over Mølleskylden 1680 og 1690 til 32 Tdr. Mel.

I Indberetningen om Vandmøllerne 1761 staar under Skjoldenæsholm, at der findes paa Godset en øde Vandmølle, kaldet Nye-Mølle, der er nedlagt paa Grund af Vandmangel.

Hartkornsektrakten for Ringsted Herred 1840 har Bemærkningen „den nu øde Nyemølle“. Den har ligget paa Matr. Nr. 1-c under Skjoldenæsholm, Grundemark, ved en Bæk, der førte Vand fra en lille Sø, S.V. for Mortenstrup Sø.

Skjoldnæs Mølle (Valsøllille S.). Møllen laa ved et Vandløb, som fik Vandet fra Skjoldenæsholm. Rester af Fundament og Møllehjul kan endnu ses i Kløften ved Siden af Vejen, der fører ind til Slottet.

Fra Kancelliets Brevbøger kan meddeles, at Møllen i 1574 blev givet afgiftsfri til Pouel Sture, som skulde beride Godsets Skove, og næste Aar fik han tillagt en Eng ved Møllen i Stedet for de 20 Læs Strøelse og Hø, han hidtil havde haft. Hendrich von Ølssen fik i 1577 Pladsen som Skovrider og Møllen afgiftsfri i Løn sammen med Enghaven ved Møllen. I 1585 fik Kongens Skovrider „indtil videre“ Lille Skjoldnæs Mølle, og endelig i 1661 fik Københavns By, Magistrat og Menighed som Gave en Mængde Gods, bl. a. „en lille Mølle ved Skjoldnæs Slot“.

I Specifikationen over Mølleskylden 1680 og 1690 staar

opført umiddelbart efter Kiøls Mølle „noch en liden Mølle“ 3 Tdr. 2 Skpr. (1680), intet fra 1690. Mon ikke dette er Skjoldnæs Mølle?

I Hartkornsekstrakten for Ringsted Herred 1840 staar opført under Skjoldenæsholm Gods: „En Vandmølle med uprivilegeret Mølleskyld paa 10 Tdr.“; men dette kan — i Betragtning af Mølleskyldens Størrelse — vist ikke være den, hvoraf Resterne findes ved Slottet. Maaske er det Kiøls Mølle, der i 1680 havde en Mølleskyld paa 10 Tdr.

Nebs Mølle (Valsøllille S.). Møllen nævnes saa tidligt som i 1496 (Trap); men derefter er et Spring til 1634, hvor Chr. IV sender en Skrivelse til Sivert Urne med Anmodning om at erklære sig om en Ansøgning fra Rasmus Jensen, forrige Møller i Nebs Mølle, hvis Mølle er frataget ham, og hans Gods er plyndret og kastet ud paa Gaden (K. Br.).

Efter Matriklen 1664 svarer „Næbs“ Mølle 8 Tdr. 2 Skpr. — 5 Pd. Mel. Den nævnes ikke i Matriklen 1688. Ulrik Frederik Gyldenløve faar i 1683 Skøde paa en Del Gods, bl. a. Nebs Mølle (Kr. Sk.). Mølleskylden, der i 1680 var 8 Tdr. 7 Skpr., sættes i 1690 op til 10 Tdr., saa Møllen maa have været i Fremgang.

Møllebogen giver følgende Oplysninger om Møllen „to Overfaldskværne. Vandet kommer fra Jystrup Mølle, og er Strømmen meget tilgroet, som hindrer Løbet. Dæmningen for Strømmen er besværlig at vedligeholde, maa ellers altid male, naar der ikke er Mangel paa Vand. Den aarlige Udgift til Vedligeholdelse anslaaes til 12 Rdl.“.

Det omtalte Vandløb er Mølleaaen, der ogsaa var Drivkraft for Jystrup Mølle, og Møllens nuværende Beboere for-

talte 1947, at naar Mølleren i Jystrup havde stemmet stærkt op og saa pludselig gav Vandet frit Løb, stod Køerne i Nebs Møllens Kostald i Vand næsten til Bugen, hvad der gav Anledning til Strid mellem de to Møllere. I 1689 blev Møllen drevet af Hendrick Clausen, som havde Møllegæster fra 10½ Gaard i Humleøre Hus, Jystrup, Høed, Harrested (Haraldsted) og Valsømagle (Aarb. 1936).

I 1748 omtales i et Skiftedokument „Staal Fabriquen ved Nebs Mølle“. Indberetningen fra 1761 siger, at Nebs Mølle stadig bestrider de omliggendes Maling uden Ophold og Klagemaal. Anne Sophie Winning i Nebs Mølle nævnes i et Skiftedokument fra 1783, og Both nævner Møllen i 1871.

Nebs Mølle blev nedlagt for over 20 Aar siden. Møllesøen er fuldstændig tilgroet, og Hjulet er borte, men Akslen findes endnu; der fandtes til sidst tre Kværne.

Møllen har efter sidste Verdenskrig været Internat for Landssvigere.

Ortvad Mølle (Vigersted S.). Møllen nævnes allerede i 14. Aarhundrede som tilhørende Ridder Holger Gregersen, Krognos, der pantsatte den til Esbern Krabbe og senere til Eskil Falk til Vallø (Adelige Brevkister 1350—82).

Modelbogen (1682) skriver om Møllen: „Møllen i sig selv, da er der to Overfaldskværne; udi Vand-Stieffen (Støvningen) en Kvarter højt Vand, som af de 4 Taxeringsmænd kan synes, og er taxeret til at kan male Vinter og Sommer, medmindre det bliver for stærk Frost eller Tørke.“

Møllebogen oplyser, at Vandet kommer fra Nebs Mølle (Mølleaaen fra Valsøllille Sø), og at Dæmningen er besværlig at vedligeholde. Aarlig Vedligeholdelse 20 Rdl.

I 1631—32 nævnes Mads Møller i „Ortuede“ („Ringsted Købstads Historie“, S. 208), og 1664 oplyser Matriklen, at Møllen drives af Henrik Clausen, som svarer 26 Tdr. 4 Skpr. og 1 Pd. Mel. Møller Jens Pedersen er Bruger i 1688 for samme Afgift; men i 1690 er Mølleskylden nedsat til 16 Tdr. I 1689 hedder Mølleren Hendrik Svich. Møllen har fuld Vand i 6 Mdr. og Samlingsvand de andre 6 Mdr.; den maller pr. Aar 864 Tdr. Brødkorn, 432 Tdr. Grynkor og 864 Tdr. Malt. Tolden er 48 Tdr. Brødkorn, 12 Tdr. Grynkor og 24 Tdr. Maltkor. Den har Møllegæster fra 19 Gaarde i Ortved, Vigersted, Aagerup, Snekkerup, Kværkeby og Benløse (Aarbog 1936). Der siges om Møllen 1761, at den hidtil uden Klage har kunnet male for de omliggende og nok vil kunne gøre det i Fremtiden uden Forandringer; den hørte til Svendstrup.

I Aaret 1732 var der Skifte efter Møller Hendrich Hansen, Ortved. I Midten af det 18. Aarh. havde Slægten Macholt Møllen i Fæste.

Det store Overfaldshjul, 6 Alen i Diameter, drejer stadig rundt og trækker de to Kværne og Valseværket. En Stampe-mølle har der været indtil ca. 1890.

Tvindelstrup Mølle — Eskildstrup Mølle. I Rigsarkivets Arkivalier og i Trap faas den Oplysning, at Eskildstrup Mølle før har heddet Tvindelstrup Mølle, hvilket forekommer lidt mærkeligt, da Tvindelstrup By ligger i Farendløse Sogn og Eskildstrup i Sneslev Sogn.

Møllebogen oplyser om Tvindelstrup Mølle: „Om Vintren kan have nogenlunde Vand, naar stærk Frost ej det forhindrer, men om Sommeren intet. Vandet kommer af

Porsmose og tvende Bække, som er tørre om Sommeren, har to Nederfaldskværne. Aarlig Udgift paa Møllen 7 Rdl. Umiddelbart derefter staar der „Eskildstrup Mølle er øde“, saa der maa være Tale om to forskellige Møller.

Paa Ringsted Retterting behandles der ⁶/₉ 1450 en Trætte mellem Niels Persen af Bregentved og Henrik Rebien om Skenkelstrup Gods, bl. a. „Eskellstrøppæ“ Mølle (Repert). Herluf Skave blev i 1580 forenet med bl. a. „Tuingstrup“ Mølle. I 1635 nævnes Kronens Mølle i „Tvingelstrup“; den laa da til Roskildegaard. Efter Matriklen 1664 tilhører Møllen Søren Jensen paa Hellestrup; Afgiften er 10 Tdr. — 6 Pd. Mel og betales af Møller Jens Poulsen. Han efterfølges af Christen Hansen, som efter Matriklen 1688 maa betale 7 Tdr. 6 Skpr. 2 Alb.; men i 1690 er Afgiften sat til 8 Tdr. 1 Skp. I 1689 betegnes Møllen som en „Gresquern“, som ikke maa male i 4 Mdr. og aarlig formaler 648 Tdr. Brødkorn, 336 Tdr. Grynkornt og 672 Tdr. Maltkorn for 10 Gaarde i Førsløv, Levetoft, Horstoft og Aversi (Aarb. 1936).

I Modelbogen staar „Almistoft“ Mølle i Registeret betegnet som Tvindelstrup Mølle, og i samme Bog staar om Eskildstrup Mølle: „En gammel Græs-Vandmølle, steemer (Stemmeværket) ganske forfaldent og Hjulet og al anden Redskab ligesaa, ligger som Skvatmølle“. I Matriklen 1688 betegnes den som „gandsche forfalden“. En tørlagt Mølle-dam og Rester af Dæmningen viser endnu Møllens Plads.

Hartkornsekstrakten for Ringsted Herred 1840 opgiver kun een Mølleskyld i Sognet; den er paa 8 Tdr. 1 Skp. — som Afgiften for Tvindelstrup Mølle i 1690. Paa Kortet over Sneslöv Sogn er angivet en Vandmølle, og i Sognets sydøstlige Hjørne er aftegnet en Vindmølle paa Matr. Nr. 1. I Hart-

kornsekstrakten staar under Sneslev Sogn „Tvindelstrup Mølle eller Lille-Vang eller Mølevangen“, Eskildstrup Gods (Proprietær Barner) Johan Hansen har en upriviligeret Mølleskyld paa 8 Tdr. 1 Skp. — den samme, der betaales af Tvindelstrup Mølle i 1690.

Vetterslev (Vetterslev S.). I et kgl. Brev af 16/1 1472 til-dømmes Jep Jensen fem Gaarde i Sandby med fornævnte Mølledam, Møllemath (Mølleeng) i Vetterslev (Rep.).

Modelbogen oplyser om Vetterslev Mølle, at den har „en Overfaldskværn, ringe Vand om Vinteren og intet om Sommeren. Samme Mølles Kværnsten er udslidt og i Stykker. Ellers befindes der en Hestemølle, som nylig er opbyggt“.

I Matriklerne af 1664 og 1688 nævnes Møllen ikke og heller ikke i Specifikationen over Amternes Mølleskyld.

Hartkornsekstrakten for Ringsted Herred 1840 oplyser, at Møllen laa paa Matr. Nr. 1-B under Sørup og havde en priviligeret Mølleskyld paa 11 Tdr., deraf i Sorø Amt 9 Tdr. 3 Skpr. og i Præstø Amt 1 Td. 5 Skpr.

Hvert Spor af Møllen er nu forsvundet, og ældre stedkendte Folk mindes ikke nogensinde at have hørt Vetterslev Vandmølle omtalt.

Høm Mølle (Høm S.). Høm Vandmølle skal være bygget omkring 1530 og tilhørte i mange Aar Ringsted Kloster (se under Have Mølle). Der meddeles om den 1690, at den har to Nederfaldskværne, og at Vandet kommer fra Have Mølle (Ringsted Aa); naar store Vandløb er, kan det ikke holde, Mølleren maa male, naar der er Vand nok. Dæmningen er besværlig at holde, da den tit udbryder, og der er

Farevej over to Broer, som derfor ofte behøver Reparation. Den aarlige Vedligeholdelse sættes til 24 Rdl.

I 1623 faar Lensmand Axel Urne Befaling til at lade „Hems“ Mølle, som baade i den ene og den anden Henseende er meget brøstfældig, reparere.

I Matriklen af 1664 angives Laurids Pedersen som Fæster. Han maa svare 9 Pd. 16 Skpr. Mel, $2\frac{1}{8}$ Skp. Hvedemel og 4 Rdl. i Penge (20 Tdr. 4 Skpr. i 1680 og 18 Tdr. i 1690); Matriklen af 1688 angiver Cornelius Møller som Fæster efter Olle Møller.

Overkammerherre A. L. Knuth bliver 1682 Ejer af Møllen efter Cancelliraad Luxdorff til Sørup. Modelbogen oplyser nemlig om Møllen, at den ligger i Ringsted Bys Fæled eller Mark og svarer til Sørup. Kværnene drives af en Strøm, som har Udspring fra Lange Sø. I store Vandfald om Sommeren har den Vand nok til een Kværn, men i Tørke knap eller intet. Efter Høst og i Vaartiden kan begge Kværne bruges, men i megen Frost kun een, da Lange- eller Harrested Sø er næsten tilgroet. Giver i aarlig Afgift 10 Pund Mel og 1 Rdl. i Penge. Har en liden indelukt Have med tre gamle Træer i og ingen Kaalhave. Den har 24661 Kvadratalen Jord lige Øst for Møllen.

I 1689 er Friderich Andersen Møller. Da Møllen ligger straks neden for Hauge Mølle, er der ingen Afgang i Strømmen, og Møllen anses for at kunne male og fortjene som Hauge Mølle. Den har Møllegæster fra 23 Gaarde i Balstrup, Skellerød, Høm, Veterslev, Haugbyrd, Tolstrup og Mulstrup (Aarbog 1936).

Grev Adam Christopher von Knuth til Knuthenborg faar i 1719 Skøde paa Møllen sammen med andet Gods.

Om Møllerens Klagemaal mod Grevinde Knuth, Sørup, er fortalt under Have Mølle.

Vognmand Jørgen Roed ejede Møllen i 1784, og i 1802 var Gudman Conradsen Ejer; fra 1821 hans Søn Niels Gudmansen. L. Sønderup ejede den fra 1840—1887, Læge N. Christophersen, Ringsted, til 1901, hvor hans Svingersøn Carl C. Findsen overtog den. Møllen fik indlagt Turbine i 1919 („Danske Møller“).

Møledammen er nu stærkt tilgroet.

Almstofte Mølle (Sneslev S.). I Roskildebispens Jordebog 1370 nævnes Almstofte Mølle med Afgift 8 Pund Byg.

Den 11/5 1455 vidner „12 Dannemænd“ paa Ringsted Herredsting, at da Fru Gertrud boede i Horsetofte, da var Almstofte Mølle bygget, og hun havde den i Leje af Biskop Niels i Roskilde og havde den ukæret i sin Tid. Aaret efter (28/4 1456) var der Trætte mellem Biskop Oluf Daa i Roskilde og Anders Pedersen i „Tybergh“ (Tybjerg) om den Mølle, som A. P. havde opbygget af ny paa Almstofte Mølle-dam. Han havde gjort det mod Landsdommerens Forbud og dømmes til at nedbryde Møllen inden de næste 14 Dage, bøde i Faldsmaal, hvad Loven fastsatte, og ikke bygge Møllen igen, før Trætten mellem ham og Biskoppen er adskilt. Dommen stadfæstes i København 31/5 1456, og det Laasebrev (Stadfæstelsesdom, der giver urokkelig Adkomst til noget), hvor-paa A. P. grunder sin Ret, dømmes dødt for den Sag, at det var ældre end Dombrevet. Møllen nævnes ogsaa 1457 og 1459.

Peder Oxe Gisselfeld faar 29/6 1569 Skøde paa Almstofte Mølle (Kr. Sk.), og i 1590 klager Oluf Daa til Ravnstrup

over, at der paaføres ham Trætte paa Møllen, som han har i Pant af Kronen (K. Br.). Peder Basse til Sørup begærer 23/9 1605 af Kronen bl. a. Almstofte Mølle i Mageskifte for andet Gods, deriblandt Nyemølle i Hjelmsøllille, Tybjerg Herred. I 1671 faar Erik Banner Almstofte Store-Mølle i Mageskifte fra Kronen (Kr. Sk.), og i 1678 udstedes Gavebrev til Kammerjunker Adam Levin Knuth paa bl. a. Almstofte Mølle, den lille Mølle paa denne Side af Aaen, den store Mølle paa hin Side af Aaen, tilsammen 18 Tdr. 2 Skpr. Htk. (5 Tdr. + 13 Tdr. 2 Skpr.). Aaret efter faar han Lov til at lægge dem ind under Tybjerg Hovedgaard.

Matriklen af 1664 angiver Erik Krag til Sørup som Ejer, og Mølleren er Peder Rasmussen, som i aarlig Afgift betaler 13 Tdr. 2 Skpr. — 8 Pd. Mel. Niels Pedersen er Møller 1688, og Afgiften er i 1690 nedsat til 9 Tdr. 3 Skpr.

Medens der flere Gange tales om Almstofte Mølle, tales der i Gavebrevet til A. L. Knuth udtrykkelig om Almstofte Møller, og at der har været to, fremgaar ogsaa af Modelbogen, der oplyser: „Almstofte ligger til Secretær Luxdorf, beboes af Møller Niels Pedersen, bestaar af 2de Kværne med Nederfaldsvand, har sit Vandfald fra den Mose, som kaldes Porsmosen, og en Aa, som kaldes Lilleaa; men naar der kommer tørre Somre, mangler Vand udi 13 eller 14 Uger, saa ej kan males, og om Vinteren udi 11 Ugers Tid ej heller, da Vandet tilfryser; da befindes Vandstøven, Mølleakslen og Vandhjulet til den store Kværn er saa daarligt, at det behøver nyt, Liggeren er brøstfældig og behøves ny. Udi den lille Mølle er Maleværket ogsaa „udøchtig“, behøves nyt, saavel som ogsaa Tappeladet. Dæmningen er brøstfældig. Til bemeldte Mølle er ingen Herlighed“.

Møllebogens Designation over Møller, der ikke er takseret i den nye Mølleskyld, oplyser: „Almstoftes Mølle ene og fast øde Kværn ligger paa Tybjerg Herreds Grund. Det øvrige af denne Mølle er indført i Ringsted Amt“, og i Møllebogen staar: „Almstofte Mølle er straks ved fornævnte Nye-Mølle, skal være efter Sørupgaards Takst i Ringsted Amt, er en meget ringe Underfaldskværn, kan ej male uden lidet om Vinteren, naar den vorder forfærdiget. Den øverste Sten er aftagen, og er intet malet i langsommelig Tid. Der maa gøres en stor Bekostning paa den, og holdes aarlig 4 Rdl., om den ellers skal male“.

Dette gælder Møllen i Tybjerg Herred, og om Møllen i Ringsted Herred oplyses: „Vand har han meget ringe om Sommeren, om Vinteren temmelig. Dog, naar stor Frost er, kan han ikke male. Vandet kommer fra Tvindelstrup Mølle, har en Styrtedæmning, som er meget lang og besværlig at holde. 2 Nederfaldskværne. Aarlig Vedligeholdelse 10 Rdl.“. „Kronens Skøder“ oplyser, at Almstofte St. Mølle i Ringsted Amt og Almstofte L. Mølle i Vordingborg Amt, som hidtil har svaret under Tybjerg Hovedgaards Takst, lægges ind under Sørup Hovedgaards Takst.

Den før nævnte Møller Niels Pedersens Efterfølger var Peder Nielsen, som i 1689 anslaaes til en aarlig Formaling af 648 Tdr. Brødkorn, 360 Tdr. Grynkorn og 820 Tdr. Maltkorn fra 12 Gaarde i Almstofte, Hjelmsømagle, Tvindelstrup, Faringløse, Fredsgaarde, Hjelmsøllille, Herlufmagle, Herlufflille og Torpe (Aarb. 1936).

Paa et Kort over Almstofte fra 1792 ses, at „Den store Aa“ deler sig i to Løb S.V. for Byen og danner en Holm „Mølleholmen“, hvor Vandmøllen sandsynligvis har ligget;

der nævnes ogsaa „Store og smaa Møllebjerg Agre“. I sit videre Løb mod N.V. kaldes Aaen for Almstofte Aa, men som Skel mod „Aasetofte Marker“ for „Den lille Aa“.

Hvornaar Almstofte Mølle er nedlagt, kan ikke siges; men Hartkornsekstrakten af 1840 giver et Fingerpeg. Den oplyser nemlig, at Justitsraad Callisen, Sørup, i 1823 andrager om Tilladelse til at bygge en Vejrmølle „i Stedet for den for mange Aar siden afbrændte og ny igen opførte Almstofte Vandmølle, hvis Skyldsætning i ældre Tider skal have været 13 Tdr. Htk., men senere skal være nedsat til 9 Tdr. 3 Skpr., endskønt Sørupgaard endnu betaler Skatter af 11 Tdr.“.

Andragendet anbefales til Rentekammeret af Landvæsens-Konduktor Johnsen ²⁵/₇ 1823, og fra dette Tidspunkt er maaske Vandmøllens Levetid endt.

Bregentved Gaards Mølle (Haslev S.). I Modelbogen (1682) staar under Bregentved: „Tvende Vandmøller, begge Ouerfaldskværne, den ene med noget temmelig Stene til Mel at male, den anden med smaa Sten til Malt og Gryn. Ellers er fornævnte Møller meget brøstfæddig baade paa Stemmeværket og Tappelad og andet; findes ingen synderlig Vandfald fra den største Mølle. Mølleren, som har begge Møller i Fæste, hedder Jens Larsen, skylder aarlig 5 Pd. Mel, mens før 7 Pd.“

„Møllebogen“ oplyser: „En Overfaldskværn, har ellers været en liden Maltkværn, er øde. Vandet kommer fra en Mose og Gaardens Sø, som er ikkun ringe Tilflod, kan male i Snevinteren, men om Sommeren intet, formedelst Vandet ikke for Engene maa holdes. Dæmningen er besværlig at holde, saasom der er en Stenbro, hvilket er Vejen over Dæmningen. Aarlig Vedligeholdelse 8 Rdl.“

I Matriklen af 1664 staar, at Mølleren hedder Laurids Henningsen, og at Møllen regnes under Gaardens Takst — 7 Pd. Mel. Matriklen af 1688 nævner ikke Møllen, som dog i 1690 sættes til 5 Tdr. i Mølleskyld mod 10 Tdr. 4 Skpr. 2 Fdk. i 1680.

I Indberetningen om Møllerne i Sorø og Ringsted Amter 1689 (Aarbog 1936) oplyses, at der er en lille Vandmølle Nord for Gaarden, som kan male med fuld Vand i 5 Mdr. og med Samlingsvand Resten af Aaret, 204 Tdr. af hvert. Tolden er $11\frac{1}{3}$ Tdr. Brødkorn, $5\frac{2}{3}$ Tdr. Grynkor og $5\frac{2}{3}$ Tdr. Malt. Møllen har ingen Møllegæster, men maler kun for Bregentved Gaard. Vest for Gaarden ligger en anden lille Mølle med en Overfaldskværn, men den staar øde og er ikke brugt i nogle Aar.

Freerslev Mølle (Freerslev S.). Om Freerslev Mølle siger Trap, at den omtales fra Begyndelsen af det 17. Aarh., men i Kancelliets Brevbøger omtales den tre Gange tidligere. I 1580 fik Herluf Skave Forleningsbrev til Ringsted Len med bl. a. en Mølle i „Freddersløf“; Christoffer Rosengaard faar i 1588 Forleningsbrev paa en Del Gods, bl. a. Freersløf Mølle, og endelig faar Sten Brahe til Næsbyholm i 1593 Brev paa bl. a. en Mølle i „Feritsløf“.

Møllebogen oplyser: „Freersløf Mølle kan kun have lidet Vand, Frost og Tørke det lettelig forhindrer. Vandet kommer fra Bregentvedgaards Mølle (Freerslev Aa). Dæmningen er besværlig at vedligeholde, maa ikke opstøve Vandet, Engene til Skade. 2 Overfaldskværne, men kan ikke mere end een ad Gangen og nogle Tider ingen, før han samler Vand. Den aarlige Udgift til Vedligeholdelse sættes til 7 Rdl.“

Efter Matriklen af 1664 drives Møllen af Laus Møller, som svarer 8 Tdr. 4 Skpr. — 4 Pund „toll Meel“ og 1 Pund Byg. Den samme Afgift svarer Jørgen Møller efter Matriklen af 1688; Møllen angives da at ligge til Arenfeldtsborg. Fru Karen Arenfeldt, Bregentved, køber i 1665 Freerslev By med 12 Gaarde og 1 Mølle. (K. Br.) I 1690 er Afgiften nedsat til 5 Tdr. Anders Jørgensen driver Møllen i 1689 og formaler aarlig ved fuld Vand i 6 Maaneder og Samlingsvand i 6 Maaneder ialt 576 Tdr. Brød-, Gryn- og Maltkorn og faar i Told 32 Tdr. B., 16 Tdr. Gr. og 16 Tdr. M. Han har Møllegæster fra 7½ Gaard fra Freerslev og Høsten-torp (Aarbog 1936).

I 1718 giver Carl Christian von Gabel, Bregentved, Kongen Skøde paa Vandmøllen i Freerslev med Mølleskyld 5 Tdr.

Freerslev Mølle blev nedlagt i 19. Aarhundrede.

Bæks (Beks, Becks) Mølle (Ø. Broby S.). Den nu nedlagte Mølle laa paa Matr. 2-a og blev drevet af en Bæk, der kom fra Søtorup Søes nordvestlige Side. „Møllebogen“ siger, at Vandet er „udgravet af Søtorup Sø“, og ved stærk Regn eller Tøbrud maa han lade det gaa. Der er ingen Dam, men to smaa Stigbord, som er temmelig besværlig at vedligeholde. Dæmning findes heller ikke, og det ca. en halv Fjerdingvej lange Vandløb fra Søen er besværligt at vedligeholde. Møllen mangler Vand om Vinteren, naar der ingen Sne er; om Sommeren gaar det nogenlunde undtagen i stor Tørke.

Møllen har to Overfaldskværne og maa altid male. Den aarlige Udgift ved at holde Møllen med Grøft og Rende sættes til 10 Rdl. I Matriklen af 1664 oplyses, at Hans Møller

maa svare 13½ Td. (8 Pund Mel og 2 Skpr. Hvedemel), og denne Afgift svares ogsaa i 1688, men i 1690 er den nedsat til 7 Tdr. 2 Skpr.

Peder Oxes Søkende fik 19/8 1560 Følgebrev paa en Del Bønder, bl. a. „1 i Becks Mølle“ (Kanc. Br.). Oberstløjtnant Detlef Rumohr fik ved Mageskiftebrev i 1671 Gisselfeld Hovedgaard med meget andet Gods, bl. a. Beks Mølle (Kr. Sk.). I 1682 ejes Møllen af „Feltherinde“ Schack og drives af Hans Pedersen og i 1689 af Jens Christensen. Det angives i dette Aar, at Møllen har fuld Vand i 5 Mdr., og at der formales aarlig 528 Tdr. Brødkorn, 408 Tdr. Grynkor og 408 Tdr. Malt for 17 Gaarde i Braabye, Troelstrup og Søetoerup (Aarb. 1936).

Om Møllen skrives 1761, at det er en Hovedvandmølle, der besørger Kornmalingen for Gisselfeld og Hesede Hovedgaarde og for Klosterets Bønder i Broby, Truelstrup, Søe, Kaarup og Nielstrup. Den staar for et Hartkorn af 5 Skpr. 3 Fdk. 2 Alb. Ager og Eng og i Skovskyld for 1 Skp. 2 Fdk. 2 Alb. (Skoven sættes i 1664 til 10 Svins Olden). Mølle-skylden er 7 Tdr. 2 Skpr., og Møllen taaler ingen Forhøjelse i Hartkorn eller anden Afgift.

Ifl. Hartkornsekstrakten for Ringsted Herred 1840 drives Møllen af Forpagter Lund, og der siges, at under Møllen bruges baade privilegeret og uprivilegeret Jorder. Paa dens Jorder er en liden nedfaldet Skov.

Hvornaar Møllen endelig blev nedlagt, kan ikke oplyses; men L. Both nævner („Danmark“ 1871) Bæks Vandmølle og en anden Vandmølle, Øst for Louisenlund. Møllen laa først i Ringsted Amt, men blev 1690 lagt ind under Vordingborg Amt tilligemed Stoks Mølle. De kom begge senere tilbage igen.

Stoks (Stocks) Mølle (Ø. Broby S.). Paa et Kort over Heselegaard fra 1808 ses paa Matr. Nr. 1-P Rester af Stoks Mølle i Ø. Broby Sogn. Den laa tæt Øst for „Skovfogedens Vænge“ og blev drevet af Vandet fra „den onde Rende“, der havde sit Udspring i „Nye Rom“. I „Møllebogen“ oplyses, at Vandet kom fra Skovmosen, i ringe Mængde om Sommeren, men rigeligere om Vinteren. Hvis Vandet kommer i større Mængde, kan det ikke holdes, da der kun er to smaa Stigbord til Damhold.

Møllen har en Overfaldskværn af ringe Godhed og maa altid male, naar der er Vand nok, i 5 Mdr. Mølleværkets aarlige Vedligeholdelse sættes til 4 Rdl. Efter Matriklen 1664 maa Mølleren, Niels Mogensen, svare i Afgift 6½ Td. 1 Skp. (4 Pund Mel); i 1690 er den 3 Tdr. 6 Skpr.

I 1689, hvor Møllen drives af Erich Jørgensen, sættes den aarlige Formaling til 264 Tdr. Brødkorn, 204 Tdr. Grynkor og 288 Tdr. Malt fra 6 Gaarde i Giødstrup og 3 Huse i Hese (Aarb. 1936).

Oberstløjtnant Detlef Rumohr til Røst faar i 1671 ved Mageskifte Stoks Mølle, og i 1691 faar Adam Levin Knuth til Bregentved Lov til at lægge noget Gods, bl. a. Stoks Mølle, ind under Bregentved.

Møllen nævnes 1767 i „Danske Atlas“.

(Fortsættes i næste Aarbog.)

Kongens Vildtbane: Til de i Aarbøgerne for 1939, 1940 og 1944 anførte Vildtbanepæle kan føjes en Pæl, der staar paa Vejrabatten ved Alsted Vandmølle. Den har Indskriften F 5 — SA — WB — 1762 — N 28.

I Gdr. Sofus Christensens Have i Nordrup findes en Pæl med Indskriften F 5 — AVS — AWB — 1761 — N 19.

Rettelse: I Aarbog 1948 er der paa S. 53 ved en beklagelig Fejlskrivning kommet til at staa „Venslev“ i Stedet for „Ørslev“.

Fr. J.

Årsmødet

Søndag den 21. august havde Historisk samfund for Sorø amt en vellykket udflugt i forbindelse med årsmødet.

Man samledes i St. Bendts kirke i Ringsted kl. 14. Formanden, amtmand Topsøe, bød velkommen, og derefter fortalte lektor, dr. phil. Helms om indvielsen af St. Bendts kirke St. Hansdag 1170 med skrinlæggelsen af den ny helgen, Knud Lavard, der var blevet myrdet af Magnus i skoven ved Haraldsted. Dr. Helms gav en kort oversigt over de vigtigste historiske begivenheder forud for og efter mordet samt fortalte om forskellige af de historiske personer, der var gravsat i St. Bendts kirke.

Med dr. Helms som leder foretog forsamlingen derefter en rundgang i kirken, således til kirkens museumsrum med den interessante blyplade, som blev fundet i Valdemar den Stores kiste. Kalkmalerierne på kirkens vægge blev forklaret ud fra selvstændige synspunkter, og årbogen vil næste år bringe lektorens tale om disse kalkmalerier.

Fra Ringsted gik turen over Jystrup gennem den smukke egn ved Skjoldenæsholm og forbi Valsøllillegaarden til det store mindekors over Knud Lavard og til ruinen af det kapel, der rejstes, hvor han blev dræbt; begge steder gav lektor Helms en kort forklaring.

I Haraldsted besaas den mindesten, der er rejst, hvor „Kongens Hus“ har ligget, og cand. mag. Gunnar Knudsen gav en kort historisk skildring af det.

Deltagerne i årsmødet 1949 ved Knud Lavards kors.

Turen sluttede i Vrange skov, hvor aftensmad og kaffe blev indtaget og generalforsamling afholdt.

Formanden aflagde beretning for det forløbne år, og kassereren, overlærer Fritz Jacobsen, oplæste regnskabet, der balancerede med 4236 kr. og udviste en kassebeholdning på 1017 kr.

På grund af de stærkt stigende udgifter ved årbogen fremsattes fra bestyrelsen forslag om at forhøje årskontingentet fra 4 til 5 kr., hvilket enstemmigt blev vedtaget.

Til bestyrelsen genvalgtes formanden, kassereren, rentier Johs. T. Christensen, Ringsted, og adjunkt Paul Kierkegaard, Herlufsholm.

Malermester Friis takkede bestyrelsen for ledelse af foreningen, og amtmand Topsøe fortalte træk om Skjoldenæs-holm og dets ejere gennem tiderne og afsluttede mødet med tak til foredragsholderne og de mødte.

Efter mødets afslutning forblev en del af deltagerne nogen tid på stedet og nød den prægtige udsigt over Haraldsted sø.

H.

